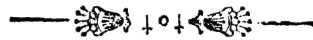

૪૭૪૨

મીણલેદવી

પંચાંકી નાટક

૨મી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

મોહનલાલ દલપતરામ કવિશ્વર.

અમદાવાદમાં.

“સમસેર બાહાદુર” છાપખાનામાં સવાદબાઈ

રાયચંદે છાપ્યું.

સંવત ૧૯૪૭

સને ૧૯૯૧

સર્વ હક સ્વાધીન.

કીંમત ૮ આના

આવાઈ.

આવાક્ષર પામે તમ અરિ ને, દ્વિત્યાક્ષરિ દેવી દિલ રીઝે;
ત્યાક્ષરિ મા હોર વધારો, દ્વારે ચતુર્થ ઈંદ્ર ઉચારો. ૧

ભાવાર્થ—હે મહારાજા જોગારજી બહાદુર ! આપના નામનો આદિ અક્ષર “જે” તે આપના શત્રુઓનો હો. દ્વિતિયાક્ષરિ “ગા” એટલે ગૌ અથવા ગાયત્રી તે દેવી આપ પર તુષ્માન હો. ત્રિતિઅક્ષર “ર”મા એટલે લક્ષ્મી તે હોર વધારો અને ચતુર્થ અક્ષર “જી” તે ઈંદ્ર મહારાજ આપના દ્વારે ઉચારો અર્થાત ઈંદ્રથી આપની સાહેબી અધિક હો.

દાહરો.

મંદ હાસ્ય, કૃષ્ણા અધિક, યોગ્ય, વીર, શ્રંખાર;
ઉત્તમ દંપતિ માટ આ, નીધિ બોધ ભડાર.

કવિત.

દંપતીયો + પ્રજા સહ દેવલોક જોવાં દીસે,
પાત્રોત્તમું પ્રંદ જાણે કુંવર કલેયનું;
રામા પાત્ર રંભા રૂપ દેવની દિવાળી બની,
નીતિ તણું થાય નાટ્ય ગાન સુગવૈયાનું;
ઠીઠીઠીઠી કાઢે દાંત રાંડો રહી રાગ તાણે,
પેર એરી જાણે રાણું પ્રસિધ્ધ પાવૈયાનું;
જામેજો ગિભાસરસ જાણે કાંતો હોળી આવી,
ધમસણુ ઘેરૈયા કાં ભાંડ કાં ભવૈયાનું.

+ તમાસગીરો.

અર્પણ પત્રિકા.

—❀❀❀❀❀❀❀❀—

વસંતતિલકા છંદઃ.

હોયે સુન્દર પણુ જો ન ઝવેરિ હોય,
એ રતની પરિખ તે ન કરેજ કોય;
એવા ઝવેરિ જવણે જન ક્યાંક હોય,
ટાળાં ન સિંહ સુનાં જગ મધ્ય જોય.

૧

ચંદ્રાવળા છંદઃ.

છગુણલાલ છો છગુણવંતા, મગનલાલના બાળ,
જાત વણિક પદ કહું ઝવેરી, છો પાટણુમાં હાલ;
છો પાટણુમાં હાલ રિખ્યાના, દયા, શીળ, સંતોષ સહાતા,
વિનય, ક્ષમા ને વિવેકવંતા, છગુણલાલ છો છગુણવંતા. ૨
રાજધાનિ ગુજરીની રૂંડી, જાતું પાટણુ રહેર,
દક્ષિણ લગિ જેની દમદોટે, સદા ફરે સમશેર;
સદા ફરે સમશેર મુલકમાં, એ પાટણુ વનની આ તકમાં,
રાય કરણુ જે સોળાંકીની, રૂંડી રાજધાની ગુજરીની. ૩
જેહ કરણુ ને મીણુલદેવી, દંપતિ મહાગુણવાન,
જેનો શુભ સિધરાજ થયો, આ રચ્યું તેનું આખ્યાન;
રચ્યું તેનું આખ્યાન સુરીતે, પુત્ર ધર્મને શિયળ રહીતે,

વધાદારિ સ્ત્રીઓની કેવી, જોઈ કરણુ ને મીલણદેવી. ૪
 મુંજલ મંત્રિ વધાનો ખાસો, પાત્રો પાટણનાંજ,
 અપણુ કરવા પટણી નરને, એ હતિ મુજ ઇચ્છાજ;
 એ હતિ મુજ ઇચ્છાજ પ્રથમથી, તે આપે પુરી તનમનથી,
 પત્રોદારે પ્રેમ પ્રકાશ્યો, મુંજલ મંત્રિ વધાનો ખાસો. ૫
 વાહ ભૂમિ પાટણની વાડે, ઉપન્યાં રત અમુલ્ય,
 વતન અને વતનીપર મમતા, એ પણુ એની દુલ્ય;
 એ પણુ એની દુલ્ય કહાવે, સર્વ વતન એ થકી સુહાવે,
 વારિ ઢોળની ફિકર વતનની, વાડે વાહ ભૂમિ પાટણની. ૬

દાહરો.

સદા રહો સંભારણુ, વધો વંશ વિસ્તાર;
 અરપુ' એ આશિષ સહિત, કરશે અગિયાર. ૭

મુ. અંજાર
 પ્રાંત કચ્છ

મોહનલાલ.

પ્રસ્તાવના.

નાટ્યવિદ્યા તન મનના શ્રમને મટાડી લહેજત ચ-
ખાડનારી રમણીય વિદ્યા છે. અસંત શ્રમથી લોહિમાં
શુદ્ધતા ઓછી થાય છે ને તેમાં ખુશી ઉત્પન્ન થતાં પા-
છી શુદ્ધતા સંપન્ન થાય છે. અને એ પ્રમાણે થવાની
અવશ્ય જરૂર છે તેથી દુનિયાંની તે ગરજ સારવા બ-
વાયા નામની કામ અસલથીજ ઉભી થયેલી છે પણ દરે-
ક ખખત જમાનાને અનુસરતી હોય તો તે ખુબી પેંદા
દરે છે અને તેમ નહીં હોય તો તે ઉલટો જોનારાના મ-
નને કંટાળો ઉપજાવે છે.

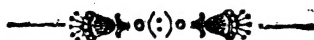
આ કામે તે પ્રમાણે પોતાના કૃત્યમાં સુધારો કર્યો
નહીં જોયો એ “લવાઇ” નામે નિંદા થઇ પડી છે.

હાલ જમાનાને અનુસરતાં નાટકો નવાં ધણાં થયાં છે
પણ તેમાં જગદેવ પરમારની સ્ત્રી અને લાલખાંતો મેળાપ
તેમજ પીંગળાને અશ્વપાળનો મેળાપ સ્ત્રીયોને જોવા લા-
યકનો થતો નથી એ વાત મારા મત પ્રમાણે ધણા જ-
ણા કબુત્ર દરશે કેમકે સ્ત્રીયોનાં કુમળાં મન ઉપર વખતે
તેની વિશ્લેષ અસર જલદી પ્રવર્તન થઇ જવાનો સંભવ
રહે છે, આવાં કારણથી જેન દીકરી અને સ્ત્રીયો સાથે
રહી પુરૂષો નાટક જોઇ શકે તેવાં નાટકોની ધણીજ અગ-
ત્ય છે, એમ મારા મનમાં આવ્યું. આ ઉપરથી સ્ત્રીયો

ને નાટક જોવાની શી જરૂર છે એમ કોઈ ધારે તો તેને
માટે એટલોજ જવાગ છે કે મરદો કરતાં સ્ત્રીઓને
એકંદરે જમ વધારે છે. ધર આખાની ફિકર
એ જોટલી તેના મનને હોયછે તેટલી પુરૂષને હો-
તી નથી અર્થાત પુરૂષના જોટલોજ તન મનનો જમ સ્ત્રી-
ઓને છે તેમાંથી તેણી ૥ મનને ખુશી ઉત્પન્ન કરવી ને
તેનું લોહિ સાફ રહે અને નીતિનો બોધ મળે એમ ઇ-
ચ્છુ એ તેના પતિ, પુત્ર વગેરેની ફરજ છે. ને તે કા-
રણથી એવાં નાટકો તેમને બતાવવાંજ જોઈએ.

મારો નાટકો સંબંધમાં એટલો બધો અનુભવ નથી
પણ મેં માત્ર એક દાખલા તરીકે આ નાટક બહાર પા-
ડ્યું છે ને ઉમેદ રાખું છું કે મારા મિત્ર રાં વાંધજી અ-
ને રાં ગોકળજી વગેરે કાબેલ નટકારો મારો હારદ
સમજી તે ઉપર જરા લક્ષ આપશે. આ બાબતમાં મારા
મિત્ર રાં ઉમીયશંકર ખુશાલીરાય તથા રાં વિદ્યા
શંકર કરણાશંકર તથા વાંકાણી દાનજી મોનજી, લખુશંકર
અને શા. કૃતેયદે મને તન મનથી મદદ કરીછે માટે
તેમનો અંતઃકરણથી આભારી છું. તાં સદર

મોહનલાલ.

સુચના

(પાત્ર ૨૧ માં સેહેલથી લજવી બતાવી શકાશે)

- ૧ મીણલદેવી—નમુંબલા.   ૨ રાજમાતા (મીણલની મા)
૩ દાશી મીણલની.   ૪ ન્યકેશી—ઉદામેહેતા.
૫ હળુરી—મુંબલ.
૬—૭—૮ } સાધુ આ પાત્રો સ્ત્રી પા-
૧૨ માળી—સામતુ   ૯—૧૦ } ત્રે.માં તેમજ પુરૂષ પા-
૧૩ દાશી—મુંબલની સ્ત્રી   ૧૧ } ત્રેમાં પણ ચાલશે.
૧૪ પ્રધાન પુત્રી   ૧૫ દ્વારપાળ
૧૬ ચિતારો—મુંબલનો ચાકર ૧૭ ચિતારી
૧૮ કરણ   ૧૯ અડવેશા—સહદેવ જોશે
૨૦ જોગીરામ—રામપંડિત ૨૧ વાધતી—શુક—રાજગુર

ઉદામતિ તથા પ્રધાનપુત્રી, ચિતારી આદિ એજ પાત્રોમાંથી જોળી લેખ ચલાવવું ને તેમની યોગ્યતા જોઈ જોઈવણ કરવી એ પાત્રોના કમી જાસ્તીપણા ઉપર નજર રાખી સૂત્રધારે કરવાનું છે.

૨ મીણલનો મહેલ—ન્યકેશીની ત્રિશ્રાંતીશળા—ખા-ગ આદિ સ્થળોનો દેખાવ તેમના નામગુણને અનુસરતો જુદા જુદા પડદાથી બતાવતાં ખુખી જણાશે.

૩ જ્યાં જેવો અંગાર વાજતો કે મંગળ ગીતો લખ્યાં હોય ત્યાં તે પ્રમાણે કરી બતાવતાં પણ તેમજ થશે. સ્ત્રી

પાત્રની અછત હોય તો ફાલતુ પાત્રો સ્ત્રી પાત્રોમાં સા-
મેલ થઇ જોનારા મોં ન જોઇ શકે તેમ સ્વાંગમાં રહી
ચાલાકી વાપરશે ને કંઠ સારા હશે તો અડચણ નથી.

૪ અગ્નિ દેખાવમાં રાજ વાપરતાં કાળજી રાખવી ને
રોશનીમાં ગ્યાસલેટ વાપરવું નહીં.

૫ સિધરાજને બદલે લાયક દેખાવડાં પુતળાં અગર
તમાસગીરો હાજર હોય તેમાંથી પરાયા માણસો પાસે
જતાં રહે નહીં કે બીહે નહીં એવું બાળક મળે તો દે-
ખાવ કરતી વખતજ લેવું.

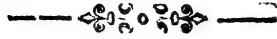
૬ સ્ત્રીતારીને વાધરણનાં છાકરાં તો મોટી ઉમરનાં
જોઇએ એટલે તમાસગીરોમાંથી તે વખતજ સહેલથી
મળી શકશે.

૭ સ્વારોના ધડધડટનો દેખાવ ઘોડાના ડાબા વા-
ગવા જોવો કરવાનો છે તે પડદામાંથી રંગભૂમિમાં રમ-
તાં પાત્રો શિયાયનાં પાત્રોએ કરી સંભળાવવો.

મોહનલાલ.

અવિવેક.

પોતાની છબી કે સરડીશીકરો જાહેર પુસ્તકોમાં મુકી દેવાં એના જેવો બીજો એકે નથી અને તેમ કરવાથી પોતાનું તોછડાપણું મિથ્યાભિમાન સાથે દેખાઈ રહે છે, એટલુંજ નહીં પણ તે પુસ્તકને લગતી હકીકતનું નહીં હોવાથી દાની આલમને અણુગમતું અને ઉપરીઓની નજરમાં પણ તેને માટે સર્વ મત આવતું નથી. આ બધી વાત હું ક્યુમ્મ કરું છું પણ તેવાં અગત્યનાં કાગળીયાં સાચવીજ રાખવાં બેઠાએ એમ સહુ કોઈ એક અવાજે કબુલ કરશે. આ સાચવી મુકવાની હકીકત એવી છે કે એવા ખાનગી પત્રો ગેરવસ્તુ નજ બંધ એમ કેટલાંક કારણોસર મારા તરફથી સંભાળ રહી શકે એવી સગવડ ન હોવાને લીધે મારા મોટા પુસ્તક મોહન કાવ્ય દોહનને છેડે મેં છાપેલાં છે અને આ પુસ્તકમાં પણ તેમ કરવાનો અવિવેક કીધો છે તેને માટે દાની આલમ અને નામદાર ઉપરીયો દયાની નજરે ક્ષમા કરશે કેમકે તે મારા પોતાના જ ઉપયોગ સાર્વમેં ટાંકેલાં છે.

આ ઠેકાણે મારે એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે ઉપર મુજબની કાગળીયાં કે પુસ્તકો સાચવવાની અવગડને લીધે કેટલાંક સંસ્કૃત પુસ્તકો સંવત ૧૯૪૩ માં મારે જુજ સ્વામી નારાયણના મંદીરમાં બેઠા આપી દેવાં પડ્યાં હતાં.

(૨)

૨. જા. નં. ૪૫૫૨

ઠરાવ.

૨૧. મોહનલાલ દલપતરામ કરીને જાેના રા. વે
વટદારના તાબામાં ઢેરી ૭૫ ના પગારથી કારકુન નીમ
વામાં આવ્યા છે. સંવત ૧૯૩૪ ના ફાગણ વદ ૪
(સહી) મણીલાલ જસલાઈ.
દીવાન.

(૨)

૨. જા. નં. ૪૧૭૩

જવાબ સલામ સાથે.

૨૧૦ મોહનલાલ દલપતરામને પગાર ઢેરી ૮૦ લે
જે આવવનું મંજૂર કરવામાં આવે છે. ચેત્ર સુદી ૭
સંવત ૧૯૩૫

(સહી) મણીલાલ જસલાઈ
દીવાન.

(૩)

મે. રા. રા. દીવાનજી સાહેબ
વીનતી કે રા. મોહનલાલને કામ પ્રસંગે બહાર
જવું થતાં બથું દગ્ગુર મુજબ મળે છે બધા પ્રમાણે બ
યા ખરચમાંથી બાકું દેવાતાં પુરે પડે તેમ નહીં અને
બાહાર ગયા વગર કામનો અત આવે એમ નહીં વા

સ્તે લથા ઉપરંત બાડું આપવાની પરવાનગી મળે તો
 રીતસર રીપોટ કરું. ખીજા કારકુનો કરતાં તેના ઉપર
 હું વધારે બરસો રાખું છું ને તે બરસો રાખવા લાયક
 માણસ છે નો કેટલાંક કામ બરસાવાળા માણસને સોં-
 પવાં જોઈએ જેથી તેને સોંપી બહાર મુકવા ધારું વા
 સ્તે અરજ ધ્યાનમાં લઈ, મરજી મુજબ ખાનશી હુકમ
 ફરમાવશે તે મુજબ કરીશ. વઈશાખ સુદી ૧૧ સંવત
 ૧૯૩૫

(સહી) લલુ માધવજી,

આ અમલદાર હાલ માંડવી ખંદરના વહીવટદાર
 લગભગ સાઠ વરસની ઉંમરના હયાત છે. અને મને ન્યા-
 ય ખાતાનું કામ શીખવવા અને પોતાના એક કનિષ્ઠાધી
 તરીકે જાણી દયા રાખવા વગેરેનો ઉપકાર કરવામાં જેમ
 હાલ મે. રા. રા. શિવલાલ ધનેશ્વર કવિ છે તેમ રેવન્યુ
 કામનો અનુભવ આપવાનો ઉપકાર કરવામાં આ મહત્ત્વ
 મુખ્ય છે તે વખત રાપર વહીવટદાર હતા.

આથી પહેલાં કાંઈક કામનો અનુભવ રા. વેળનાથ
 પ્રભુજીથી પણ મને મળેલો છે માટે તેનો પણ ઉપકાર મા-
 નું છું. માહા વદ સંવત ૧૯૪૭

મોહનલાલ.

(૪)

(૪)

કાંપ વડોદરા તા. ૧૦-૮-૮૧

* * * * *

લાગ આવે તમને યાદ રાખીશ એ નીશ્ચિત રહેવું
તમે માહારા કારભારના વખતમાં કચ્છ ફરખારની બહુ
સારી નોકરી બજાવી છે તે માહારા ધ્યાનમાં છે.

* * * * *

(સહી) મણીભાઈ જસભાઈ.

(૫)

જા. નં. ૫૧

રા. રાપર વહીવટદાર.

તમારા તાલુકાના ચાલતી શાલનાં ખજાં બરવા ત
મારી અને સ. હેમતલાલ કેશવજીની નીમનોક કરી છે
અને જરૂર પડે તો રા. મેહનલાલ દલપતરામની મદદ
લેવા કરાવું છે માટે કમા ગામનાં ખજાં કાણે બરવાં તે
ની ગેઠવણ તમારે અંદર અંદર કરવી.

* * * * *

કારતગ સુદ ૪ સંવત ૧૯૩૯

(સહી) રેવન્યુ કમીશનર.

(૬)

રાપર વહીવટદારના રીપોટ તુમારે સેરા રાપર વ
હીવટદારનો ચારજ સોંજા બાબત.

ધ. આ. નં ૨૭૦૭

મે. રા. રા. દીવાનજી સાહેબ

સલામ સાથે લખવાનું કે ઉપરના સેરામાં પહેલા કારકુન અહીં રબ ઉપર આવેલા છે. રા. કારકુન મેઠ નલાલ દલપતરામ કવીને ચારજ સોંપવા લખાઈ આવવા મહેરબાની થવી જોઈએ. વધસાખ વદી ૭ સંવત ૧૯૩૫

[સહી] રેવન્યુ કમીશનર.

(૭)

મા. આ. ન. ૩૭૫

મે. રા. રા. રા. બ. દીવાનજી સાહેબની સેવામાં.

વીનતી છે કે અરજદારનાં સરટીશીક્ટેટા જોતાં તેણે જખો અને મુદ્રા વગેરેમાં નોકરી કરી ત્યાંના રા. વહીવટદારનાં સરટીશીક્ટ મળેલ છે એટલુંજ નહીં પણ મે. માજી રેવન્યુ કમીશનર સાહેબનું તથા રા. રા. આ. રેવન્યુ કમીશનર સાહેબનું સરટીશીક્ટ મળેલ છે. તેજોતાં તથા મારા હાથ નીચે હાલ નોકરી કરેછે તે જોતાં અને રા. ખડીર થાણુદાર જુજ જતાં તેને ઠેકાણે પણ આશીશીયલ કામ બનવાનું રા. ખડીર થાણુદાર પોતાના આપેલ સરટીશીક્ટમાં લખેછે શીવાય સં ૧૯૩૮-૩૯ માં તેણે ખળાં બરવાનું કામ પણ કરેલું છે એમ અવારનવાર તે જોખમી કામો કાઢે ગયોછે તે જોતાં તેણે

(૬)

ખામી આવવા દીધી નથી અને અવલ પણ તેણે પગાર કારી ૧૧૦ નો લીધેલ છે તો તે નમ્રે તેને યોગ્ય પ્ર. મોશન અપાવ । મારા પણ મત થાયછે તે ખા. તે મરજીશર કરશેા. ભાદરવા સુદ ૪ ને શુકર સંવત ૧૯૪૦ સુ. ૨૫૨ રવાને ૨૦ ૨૦ ૨૦ બા. ૦ દીવાનશ સાહેબ મારફતે.

(સહી) રાપર વહીવટદાર.

(૮)

રે. બ. ન. ૧૫૮૧ નો ઠરાવ.

પેરેઆદ ૪ થો.

અંગર વહીવટદારના અવલકારકુનની જગ્યાએ ભયાઉ વહીવટદાર કચેરીના અવલકારકુન મોહનલાલ દલપતરામને મળતા પગારથી નીમ્યા છે આસો સુદી ૧૩ સં. ૧૯૪૪

(સહી) મોતીલાલ લાલભાઈ દીવાન.

(૯)

હું ભયાઉ ન્યાયાધીશ અને ઈન્ચાર્જ વહીવટદાર રાક્ષવજી વી. પુંજ ઘણી ખુશીની સાથે સરદારીકટ આ. પુ. હું કે રા. ભયાઉ વહીવટદાર રજમાં જતાં તેમનો આ. જ મારા પાસે હતો. પાછળથી મારે પણ રજમાં જવું થતાં બેઠ ખાતાનો ચાર્જ હુકમ પ્રમાણે રા. મોહનલાલ દલપતરામ અંગર કોર્ટના સીરસેદારને આપી હું રજપર ગયો હતો રજ પુરી થયે નોકરીપર હાજર થતાં મેં જો.

(૭)

યું તો મોહનલાલે પોતાને સોંપાએલું કામ સંતોષકાર-
ક રીતે કર્યું છે. તેમણે દીવાની અને ફેજદારી લખેલ
ફેસલા મેં જોયા તો ધોરણસર અને ન્યાયપૂર્વક મને જા-
ણાયા હતા એવી હું હીમ્મતની સાથે કહી શકું છું કે
રા. મોહનલાલ આનું સ્વતંત્ર રીતે સારી રીતે કરી શકે
એમ છે. જેક સુદી ૮ સોમે રા. ૧૯૪૫

(સહી) રાધવજી વી. પુનંદ.

ભચાઉ ન્યાયાધીશ.

વ. દી. અ. નો. નં. ૧૦૪૩ ઇ. ન. ૧૯૪૫

ઉત્તર સત્રાગ સાથે.

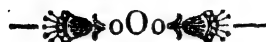
ખુદાવીદ મહારાજશ્રી હજુર સાહેબના ફરમાનથી
લખવાનું કે રા. શીવલાલનો રજા મગવાનો પુરેપુરો હક
થયો ન હોય તો હવે પછી રજાનો હક થયો તે પટે
માગેલી રજા મંજુર કરવામાં આવે છે તેમની જોરહાજ-
રીમાં ચાલુ કામ કરવામાટે રા. મોહનલાલને ઠરાવના હ
રકત નથી માટે તે પ્રમાણે અમલ કરાવશો. જીન બાદર
વાવઢ ૪ સં. ૧૯૪૭,

(સહી) દીવાન.

— ❀❀❀❀❀ —

(૮)

સૂચના.

આ પુસ્તક તથા મોહન કાવ્યદેહન કચ્છ તાબે અં-
જરમાં મારા પાસેથી તેમજ નામદાર ગુજરાત વરનાકયુલર
સોસાયટી અમદાવાદમાં છે તેમાંથી તપાસ કરતાં મળશે.
તા. સદર

મોહનલાલ.

૪૫૪૨

મીણલદેવી નાટક.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

પાત્ર.

મુત્રધાર તથા તમામ પાત્રો.

સ્થળ.

રંગભૂમિ.

ગજલ.

(ઇંદ્રસભાની ઢબની)

આરંભે અમારિઆ, સમાજને સલામ,
પ્રેમથી પધારિયા, પાવન કર્યો સુકામ;
હોશ પ્રભુ પ્રતાપ, આપની પુરી પડે;
અમ સરવ પાત્ર તેને, સુજશ સાંપડે.

રાગ કલ્યાણ.

અહસ્થો શુભો, ખેલ મીણલ તણો;
જેનો કહુ સુત, સિધરાજ આપણો.—ટક.

ગયા થઇ અધિપતિયો ગુર્જર, તે કેવા ગુણવંત;
 નીતિ ન્યાય, દયાના દરિયા, ટેકી વિવેકવંત;   અહરથો—
 આસ્થા શાસ્ત્ર ઉપર અત્યુત્તમ, ભીનર ઉડો ભાવ;
 પડે પ્રસંગે ચુક તો કેવો, તે કરતા પસ્તાવ;   અહરથો—૨.
 ક્ષત્રીની પુત્રીઓ પણ તે હતિ કેવી શુરવીર;
 દુખના તુટી પડે શિર કુંગર, ધરતી પણ દ્રઢ ધીર;   અહરથો—૩
 નીતિ, ન્યાય, દયા, શિલ્પ શૂરી, સાસુને સ્વાધીન;
 સ્વાંગનટીનો શરિર સજ્જ પણ, રીઝવતી સ્વામીન^૨;   અહરથો—૪
 એ બે છાપ થકી નીપજતાં મોતી પાણીદાર;
 ગુર્જરેશ્વર તેજ ગણાતા, ભૂનો હણતા ભાર;   અહરથો—૫
 જયશિખરીને રૂપસુંદરી, તણો થયો વનરાજ;
 રાય કરણ મીલણદેવીનો, શોભંકી સિંધરાજ;   અહરથો—૬
 રાજ્યભક્ત મંત્રીયો રૂડા, જયમ મુંગલ પ્રધાન,
 મોહન જનમન અસર ઉતરવા, આ રચિયું આખ્યાન;   અહ—૭

મંગળાચરણ.

“ નાથ કૈસે ગજકાળધ છુરાયો ” ઐરાગ.

પહેલું સ્મરણ અમે કરિયે, પ્રભુ તારું પહેલું સ્મરણ અમે કરિયે;
 ચરણ કમલ ચિત્ત ધરિયે પ્રભુ.. ટેક.
 શરણ તારું લઇ શ્રી ધનસ્યામા, ઉત્તમ કાર્ય આદરિયે;
 તારણ તરણ તું એક છું ત્રીકમા, અવર ક્યાં શોધતા કરિયે. પ્રભુ૦૧
 મેં કર્યું મેં કર્યું મુંઠ જે સમજે, એથી ન નીપજે જાણિયે;
 માલિક દાતા તું ગતિમતિનો, એ મુજબે અનુસરિયે;   પ્રભુ૦૨

મ, હાની, જશ અપજશ શાને શિર ઉપર સંધરિયે;
 ન શકટ^૩નો ભાર વહીને, મિથ્યા ભારે શિદ્ધ મરિયે; પ્રભુ ૦૩
 મીલણપતિને તું સરસ્વતિ છો, ચિત્ર ક્યાં જુદાં ચિતરિયે;
 આખ ને પાણી એક છે તેને, જુદાં આજેખી શું કરિયે; પ્રભુ ૦ ૪
 ઇષ્ટ તું મનમોહનનો છું એકજ, ખાનાનો બેલી આખરિયે,
 હાજરા હજુર સાથ થા સ્મરતાં એ અમે વિનતિ ઉચરિયે;
 પ્રભુ અમે ખેલું સ્મરણ તારું કરિયે. ૫

પડદો પડયો.

પ્રવેશ ૨ જો.

પાત્ર.

મીલણદેવી—કર્ણાટકના રાજા જયકેશીની કુંવરી.

રાજમાતા—જયકેશીની રાણી અને મીલણદેવીની મા.

દાશી—મીલણદેવીની

સ્થળ.

કર્ણાટક દેશમાં ચંદ્રાપુરનગરમાં મીલણદેવીનો મેહલ.

મીલણદેવી (એકલી) ગજલ.

(ધંદ્ર સલાનો ઢબની ગજલ.)

કર્ણાટની કુમારિ, જે ધડી વિભૂ ધડી;

જરૂર નિવૃત્તીની એવી, ફરી નહીં જડી;

---

૩ ગાઠા નીચે કુતરું આસે તે જાણે બધા ભાર ભારે માથે છે તેમ,
 ૧ કર્ણાટક.

યોવનનો આ બાગ બદન, ખુબ તરે ખિલ્યો;
 યોગ્ય પણુ રખવાળ તો, અઘાપિ ના મિલ્યો;
 પસારાઈ દશ દિશે પરીમલ, મહેકિ તો રહ્યો;
 વ્યર્થ ભ્રમર યોગ્ય વિના, જમ છે વહ્યો;
 મોરિયો રણમાં આંખો, વેડે કોણુ સાખ;
 બિતર રહ્યું બડકે બળે, -હૃદય થાય રાખ.

રાજમાતા (જે ક્યારની ચુપકીથી પડદામાં રહી સાંભળતી હતી તે એકદમ પ્રસિદ્ધ નેપથ્યમાંથી) ઓ! બચ્યા મીણલ, શું થાય છે? દાશી—(દોડતી મીણલદેવીને આવીને) અહો! બાપ સાહેબ, માતુશ્રી પધારતાં લાગે છે.

મીણલ—હા (એમ કહી ઉભી થઈ જાણુ કે રખેને માતુશ્રી એ મૌન ગાયન સાંભળ્યું તો નહીં હોય એમ વિચાર કરતી શીરમીંદગી થતી સામી જમને) કાંઈ નહીં. પધારો માણ! ચોપડી વાંચતી હતી.

રાજમાતા—બચ્યા મીણલ, હમણું તો હું તારું શરીર દિનદિન સુકાતું જોઉં છું, તે આગળના જેવું નથી.

મીણલદેવી—ખરી વાત છે, માણ. હમણું રાત્રીને વિશે જરા જરા જવરતી પીડા રહે છે તેથી એમ છે.

રાજમાતા—બચ્યા, બની શકે તે આપણ ઉપચાર કરતી રહેજો, અને કશી શીકર આંતા કરીશ નહીં.

મીણલ—માણ, હું તેવી ચિંતા કાંઈ રાખતી નથી; કેમકે આ અસાર સંસારના ચાર દહાડાના જીવતર સાર ખોટી જાળમાં ફસાવું એ મારો ધરાદો નથી.

રાજમાતા—ના. બચ્યા. એમ કંઈ બનવાનું છે ! તારો પિતા પણ એ ખાતે શોધમાં જ છે.

મીમલદેવી—માણ, એ વાત જવાદો. મેં કહ્યું તેમાં ફેર પડવાનો નથી.

રાજમાતા—તારે બચ્યા મીમલ ! અત્યારે તારા પિતા આગમાં શિ-
ધાળ્યા છે, તેમનો પધારવાનો વખત છે માટે મરણ હોય
તો જાઉં.

મીમલ—બહે માણ, પધારો. એ પણ અવસ્યનું જ છે.

(રાજમાતા જાય છે એટલે મીમલદેવી દ્વાર સુધી તેમને વ-
ળાવી આવીને એકલી) અહો ! માણ કહે છે કે તારો પિતા શોધમાં
જ છે અને એમ હોય એમાં નવાં નથી પણ બનવું બહુ
મુશ્કેલ છે.

હોહરો (નાટકની ઢળમાં)

એક સુર્ય શ્રુષ્ટા રચ્યો, મંદ્ર બનાવ્યો એક;

અવર ઉપજે ક્યાં થકી, કરો ઉપાય અનેક .

તેમ આ મીમલનું અરધું અંગ ધૃત્વે એકજ બનાવેલું છે
તો પછી પુરું થવું ક્યાંથી ? એક તરફ હું રીખાઉં ને બીજી
તરફ માખાપને પીડામાં નાંખી કર્મબંધન કરું છું તે કરતાં હરકોઈ
પ્રકારે આ કાયાનો અંત આણવો અગર જોગ ધારણ કરી આલ્યા
જવું એ ઉચિત છે.

“જન્મવો સિતમકું સજવાર હું” એ રાગ.

અરે હું અભાગી, જીવી શું કરું;

પિતા માતને શીદ, દુષ્કર્મમાં ધરું;

અસાર આ સંસાર, સ્વપ્નું દિસે;

છે ને નથી મોહ, શો તે વિશે;
 છે ચાર દહાડા, તણું ચટકું;
 કાચું આ માલ, વિતું મટકું;
 જમ કોમ જંગલ, જો વાસણું;
 ધરી ધ્યાન નિવૃત્તિ, પદ પામણું.

દાશી—

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

અહો બાધ સાહેબ, ચરજ તો ધરો,
 કહો આપ કદપાંત, શાને કરો;
 હશે નિરમાણ્ય, વિધિએ કર્યું;
 છીનું લખ્યું ના, શુણ્યું જો કર્યું;
 કાઠો શું ઘેલાં, અહો મોરી બાધ;
 છાજ્યું ઉપાને તે, છાજે ન આંધ;
 પ્રભુએ રચ્યું પય, પ્રસન્ના અગ-ઉ;
 તેણે તેમ નિરમ્યો, હશે આપ પિયુ.

મીજીલ—અહો દાશી, ચાલ વહેલી થા. અત્તર, કુલેલાદિ સુગંધી
 સત્વર તૃપ્તિયાર કર. એટલે સ્નાન કરી ગવરી પુજન
 માટે તૃપ્તિયાર થાઉ.

(હી જાય છે)

(સહ જાય છે.)

પડદો પડ્યો.

પ્રવેશ ૩ જો.

પાત્ર.

રાજા જયકેશી અને તેના હુજુરી.
જમનસુરી—જમન મતનો સહુ તેના મંડળ સહિત.
માળી—બાગનો.

સ્થળબાગ.

જયકેશી—(એકલો) રાગ શિયાનો કનરો.

અરે પ્રભુ ક્યાં જમ કષ્ટ પુકારે, દેવ દયા કરિ,
દુખ હર મારે, અરે પ્રભુ. ટેક.

પિતુ દવાગ્રીમાં દેહ દમન કરિ,
મુજે નહીં મારે શું છે થનારે; અરે ૧

આહો નિશા મને નિદ્રા ન આવે,
ખચીત લાગે જીવતર ખારે; અરે ૨

વિસ્મૃત થઇ જાઉં વાતડિ કરતાં,
ઉચ્ચારિ તે વાત પાછી વિચારે; અરે ૩

દેહ અહીં પશુ દેશ દેશાવર,
મન ચિંતાતુર લટકતું મારે; અરે ૪

શેષે સુતા પેણુ જાય સુકાણી,
જે સ્થળ જડતું નથી ક્યાંઈ સારે; અરે ૫

કન્યા સહેલી જે લેવી સુતને,
દેવી દુહિત તે કામ નકારે; અરે ૬

રત્ન લેવું ઉકરડેથી રૂડું,

હાંશથી હાથ લે જન તે હનરં; અરે ૭
વળી શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,

શ્લોક.

વિદ્યાગૌર્યધનાશ્રયોગુણાનિધિઃ સ્વપાતોયુવાસુંદરઃ
સાચારં સુકુલોદ્ભવો મધુરવાદાતાદયાસાગરઃ
મોગીભૂરિકુટુમ્બવાન્સ્થિરમાતિઃ પાપાર્તિહીનો નલી
જામાતાપારિવર્ણિતઃ કવિચરૈર્વિધિસત્તમઃ

હનુરી—(એટલામાં આવીતો પ્રવેશ કરીને) અહો મહારાજ, બહાર કેમ સાધુનું મંડળ બેઠેલું છે તે આપને દર્શન કરવા લાયક છે.

જયકેશી—(મનમાં કે સાધુ છે તે દશ દેશાવર ભટકતા આવતા હશે માટે બોલાવી માહિતી તો મેળવીએ. એક પંથ દો કાળ. પછી પ્રસિદ્ધ) જા, અંદર બોલાવી લાવ.

હનુરી—વાર, રાજધિરાજા (કરી જાય છે ને તેડી લાવે છે.)

જયકેશી—પધારો મહારાજ, વંદન કરેલું.

જનનસુરી—ધર્મસાભ.

જયકેશી—અહો સાધુજી. આપ કયાંથી પધાર્યા અને કયાં જવાની ઈચ્છા છે ?

જનનસુરી—અહો રાજેન્દ્ર, અમારે સમેતશિખર જવાનું છે, પણ ચોમાસુ નજીક આવ્યું એટલે આ તારા નગરમાં ચાતુર્માસ કરવાનો વિચાર કરી આ તરફ વળ્યા, અમે ગુજરાતના અણહિલવાડ પાટણથી આવ્યા છીએ.

પ્રવેશ ૩ જો.]   મીચલદેવી નાટક,   (૯)

જયકેશી—બલે પધાર્યા, શુરીજી ! ગુજરાત કેવો મુલક છે ને લાં
કયો રાજા રાજ કરેછે તે કૃપા કરીને કહો.

જઠનશુરી—અહો રાજેન્દ્ર, આ ભર્તૃખંડમાં ગુજરાત જેવો ખીજો
દેશ કોઈને ઘેર નથી, લાં શોળકીમણી ખરો શુરવીર રાજા-
ધિરાજ મહાક્ષત્રપ સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાલમાં એના સમે
ધુધો નહીં એવો કરણ મહારાજ રાજ કરે છે,

સાંભળ—ગરખી.

મારે ગરખે રમવા આવોરે, સજની મોરીરે.—એ રાગ.

શું વર્ણન કરીએ વખાણીરે, શાણા રાજરે;

કેને ઘેર છે એ ગુજરાત, મુલકની માઝારે;

લાખો ગ્રંથમાં કીર્તિ લખાણીરે, શાણા રાજરે;

પુર પાટણ છે પ્રખ્યાત, મુલકની માઝારે;

લાં આંખા રાયણ ધલાદીરે, શાણા રાજરે;

ભલાં પુષ્પ સુગંધિ ભાત ભાત, મુલકની માઝારે;

એતો અસંખ્ય થાય લાં અનાદિરે. શાણા રાજરે;

નથી વૈભવ માંહિ પછાત, મુલકની માઝારે;

સાંજે ગુજરી ભરાય ગુજરાતેરે. શાણા રાજરે;

તે દેવતાઇ દીસે તાલ, મુલકની માઝારે;

નથી ઉત્તર દક્ષિણ તો એ વાતેરે, શાણા રાજરે;

એતો ગુજરાત જેટલા મહાલ, મુલકની માઝારે;

હજુરી—વાહવા! મહારાજે તો કામ બનાવ્યું.

જયકેશી—અહો શુરીજી. એતો ગુજરાતનું વર્ણન મેં સાંભળ્યું
પણ કરણ સોળકી કેવો છે ને તેના પુર્વજોનું કાંઇક વ-
ર્ણન કરા.

જઈનસુરી—હવે તે કહું; સાંભળ.

ગરબી.

“ અચકા મચકા કારેલી ” એ રાગ

ઓ કરણાટકના રાગરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 તે છે ગુજરીની માઝારે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 ત્રિભુવન જે થકિ તો ત્રાસેરે. કહું કરણ હું સોલંકી;
 માલ્યો તે સહુ મેવાસેરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 આશાવળ^૧ ઉજડ કીધુ રે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 આશાનું^૨ શરીર વીંધ્યું રે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 કરણાવતી નગર વસાવ્યું રે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 દેવળ દેવીનું ચરણાવ્યું રે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 કૌચરવ ને વળી જ્યંતીરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 સાંકળિ રૂપેણ સુહંતી રે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 કણસાગર પાટણ લગતું રે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 સરવર આંધ્યું સોહતું રે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 વળિ કરણ વિહાર સ્વહાથેરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 રચિયો રેવતાચળ^૩ માથેરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 એ સુત ભિમ ઉદયામતિનોરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 છે સુર્ય સકળ મહિપતિનોરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 જે બીમે બોજ હરાવ્યોરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
 સોમેશ્વર વારે આવ્યો રે; કહું કરણ હું સોલંકી;

તે પૌત્ર હતો ચામુંડનોરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
જે સુત સોલંકી મુળનોરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
છે રૂપમાલ રચાવ્યોરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
શોભામાં બહુ શોભાવ્યો રે, કહું કરણ હું સોલંકી;
સિળપ્રસ્થ, મરે, અર્ધુદરે, કહું કરણ હું સોલંકી;
પુત્રે મુળ ચરણાવિંદરે, કહું કરણ હું સોલંકી.

(એ પુરૂષ બોલી રહ્યા કે તરતજ કરણ રાજની છપ્પી કાઢી સુરીજીએ જયકેશીના હાથમાં આપી તે લેધ તેણે માથે ચઢાવીને પ-છી પોતાના મોં આગળ લધ એકી નજરે જોવા માંડી.)

જયકેશી—અહો સુરીજી ! મને આપના સમાગમથી પુરૂષ લાભ થયો. મુળરાજ મહારાજ કોષ્ઠથી અન્નપ્રયો નથી. તેના વંશ-નું નામ મોટી વાત છે તો દર્શન તો ક્યાંથીજ હોય ! મને આ જ કરણ મહારાજને મળ્યા જેટલો આનંદ થાય છે.

માળી—(હજુરીના કાનમાં) અધ્યા તું જોવા માગી લે તો આપ-ણે જોઈએ.

હજુરી—મહારાજ, હવે એ છપ્પી અમને આપશો ! અમે જોઈએ.

જયકેશી—હા, લ્યો, પણ મને એ છપ્પી દ્રષ્ટિથી દુર કરવી ગમ-તી નથી.

જયનસુરી—ભલે રાજધિરાજ, આપ રાખજો. પણ તેને એવા આદરસહારથી જોજો, કે નહીં તો તે આ ધરતીનો એક કાંકરે કાંકરો છુટો પાડી નાખી ગહા પ્રલય વર્તીવશે.

જયકેશી—અહો સુરીજી, એ કંઈ કહેવાનું હોય ? એ તો અમારો પુજ્ય છે.

(૧૨)

મીલુલદેવી નાટક.

[અંક ૧ લો.

જઘનસુરી—અહો રાજેન્દ્ર, જેમ ગ્રહોમાં સૂર્ય, દેવતામાં ઇંદ્ર તેમ
પૃથ્વિના રાજાઓમાં સૂર્ય અગર ઇંદ્રની પેઠે તે પુજાયછે.

જયકેશી—ખરી વાત છે, મહારાજ. આ એની છાત્રીજ તે સર્વ ગુ-
ણ સંપન્ન છે એમ કહી આપેછે. હવે હું નગરમાં જાઉં છું
અને આપ આ બાગમાં વિશ્રાંતિ લેશો.

જઘનસુરી—જેમ રાજેન્દ્રની આજ્ઞા.

(જયકેશી માળી વગેરેને સાધુની ખરદાસ્ત રાખવા

બલામણુ કરી જાય છે.)

પડદો પડ્યો.

પ્રવેશ ૪ થો

પાત્ર

રાણી—જયકેશીની

દાશી—રાણીની

પાછળથી જયકેશી

અને

સખો મીલુલદેવીની—જયકેશીના પ્રધાનની પુત્રી

સ્થલ રંગ મહોલોત

રાણી—અહો દાશી, આજતો રાજજીને બાગમાં બહુ વખત લા-
ગ્યો—(કહી ગાય છે.)

રાગ રામપુરી ઝીઝોટી અગર ખરવાનો છલ્લો

અહો પ્રાણનાથ કેમ હજી ન આવ્યા;

અહો—૧

યાજનો વખત થયો ત્યાં કણે ચોભ વિયા;
રાજ જામ, ભૂમ, ચંગેલીએ શું રિઝવિયા,
હુયો શું અધીક કરી તેમણે ટકાવિયા;
વરસાદની પેઠ ક્રેમ, વાટ જોવરાવિ આ;

અહો—૨

દિલ તંતુદોરી કેમ, ઢીલિ થમ આવિ-આ;

અહો—૩

દાસી—(સ્વારીનાં વાજાંત્રનો ડંકો સાંભળી જરૂઆની તરફ દોડી
જઈ પાછી વળી આવીને) જી, બાપ સાહેબ, આજ તો રા-
જજનો અહેરો કાંઈક આનંદમાં લાગે છે.

રાણી—કેમ વાર! તને કેમ લાગે છે.

દાસી—બાઈ સાહેબ, હું આપની પાસે રહું છું અને ખખર એટ-
લી ન પડે!

લાવણી.

(દક્ષિણી રાહ.)

રાજ્યમાં રહી નહીં જાણે કશુંરે;

ચતુરામ, અહો મુજ બાપ, ખુબ જ માંમ,

વિશેસ મામ, સદા તે સાથે વસુંરે; રાજ્યમાં. ટેક.

છેજી રાજવળાની, રીતી સદારે;

જોમ લગાર, મુખનો પ્રકાર, નેત્ર નિરધાર;

ચિતનો ચિતાર, જરા જર જાણી જશુંરે; રાજ્યમાં ૧

(એટલામાં નેપથ્યમાં ધણી ખમા મેહેરેઆન એવા

છડીદારના શબ્દ થાય છે.)

રાણી—અહો દાસી, રાજજ પધાર્યા. (એમ કહી દાર સુધી સામે
જાય છે. અને જયકેશી આનંદી અહેરે અંદર પ્રવેશ કરેછે

એટલે) અહો મારા પ્રાણનાથ, પધારિયે. વંદન કરું છું.

જયકેશી—આત્મા રહો ! આત્મા રહો ! ખ્યારી, તથિયત તો
હીક છે ?

રાણી—અ હા. પ્રાણનાથ, જો આપ જેવા સ્વામિનાથની પૂર્ણ કૃપા છે
તો પછી શા સાફ હીક ન હોય ?

જયકેશી—(અંદર આવી સિંહાસન ઉપર બેસેછે અને રાણી બા-
ળુમાં ઉભી થઈ રહેતાં.)

રાગ ઝીંઝોટી.

શાણી રાણી શાણી રાણી શાણી રાણીરે;

આવો અહિંયાં બેસો ખ્યારી શાણી રાણીરે;

શું ઉમાં છો અલગાં જઈને શાણીરે; આવોં ૦ ૧

અહો દાશી લાવ ખુરશી બેઠેલી આણીરે; આવોં ૦ ૨

રાણીજીને માટે સિંહાસન કને તાણીરે; આવોં ૦ ૨

રાણી—અ ના. હું સેવામાં ઉભીજ રહીશ.

રાગ ખરવાની ટુમરી.

નહિ ટેકિ વિવેક જહાં ચિનતા,

નર તેજ દુખી નિરધાર કરો; નહિં ૦ ટેક.

પતિ શોભીશ આપ હજુર ઉભી;

ખુરશી કહું એજ જે ખ્યાર ખરો; નહિં ૦ ૧

જયકેશી—

રાગ ઉપરનો.

પ્રિય મારિ ન એગ ઉચાર કરો,

મુજ આઝા ઉક્કંધન એચી થશે; પ્રિય ૦ ટેક.

સતિ પતિવ્રતધારિ સદાય દિસો;

પ્રવેશ ૪ થો.]   મીણસદેવી નાટક.

(૧૫)

પણુ પાપ ઉલંઘન કેઈં હશે;

પ્રિયં ૧

રાણી—

આશાતાલ દીપચંદી.

પાવન પ્રભુ છું શ્વામીજી તણ્યારહું;

આશાનું ઉલંઘન ન કરું તિલ ભાર હું;

પાવન૦ ટેક.

આ આશિય ત્વચા સહુ આપનાં જાણો,

ચાહે તે ઉપયોગમાં દ્યો પામું ભન પારહું;

પાવન૦ ૧

(એ ગાઈ ગુરશી ઉપર બેસેછે અટકે.)

જયકેશી—

ઝીઝોટી.

આજનો વખત બહુ 'બાગમાં લાગ્યો; ટેક.

પ્રિયા વિયોગ પલ પણ સાથે, સુરસોકે સંજોગ માગ્યો;

આકર્ષણ તારા આંતઃકરણનું, વિપરીત ધાવ એ વાગ્યો; આજ૦ ૧

રાણી—

આશાગોડી.

આજ વખત બહુ લાગ્યો, હા ! હા ! પિયુ આજ વખત બહુ લાગ્યો;

બાગમાં જ્યાં હતા આપ બિરાજ્યા, ત્યાં હતો મગ જીવ ટાંગ્યો; હા૦ ૧

જયકેશી

રાગ ઉપરનો

ભાસો ભોસો પ્રિયા હું સહુ જાણું, તમારો વિવેક તે હું શું વખાણું; બો.

શે કહેવા ન યોગ્ય કદી તો, પુછું તો વૃથા માર પ્રમાણું; બોલો૦ ૧

કહેતાં રાયનો જીવ કચવાશે, દિલ રેહેશે વળી તેથી દુખાણું; બો૦ ૨

એના વિચાર અયોગ્ય હવે છે, જરૂર છુટ લો એટલી જાણું; બો૦ ૩

રાણી—

આર્યાગિતી.

વિવેક શો વિનતાનો, પ્રેમદા તો પતિ તણી કૃપા માગે;

નાથ તમેજ કૃપાનિધિ, અળખા અવિવેકિ આપની આગે.

(૧૬)

મીચુડદેવી નાટક.

[અંક ૧ લો.

જયકેશી—

લાવણી.

હે મમપ્યારી, હે મમપ્યારી, સવારિ આજે યાગ વિશે ગઈ જયાર;

જિન મતવાદી જિન મતવાદી, ત્યાં સઃધુ મળ્યા તણુ ચાર; હે ટેક.

ખુબ ખેંચ કરી, ખુબ ખેંચ કરી, બોલાવ્યા યાગનિ માંય;

બેઠા ત્યાં વધુ બે ધડી, કહું વાતચિત ચાલી ત્યાંય; હે૦—૧

વતન પુછતાં વતન પુછતાં, કહે વતન ગુજરાત;

રાજ સોલંકી કરણ, ઉદયામતિ જેની માત; હે૦—૨

તન બીમતણો, તન બીમતણો, ચક્રવર્તિ મહારાજ;

બે ગરખી ને એની છખી, તે ભેટ મને કરિ આજ; હે૦—૩

લે પ્રાણ પ્રિયા, લે પ્રાણ પ્રિયા, જો અસલ રાજવંશીય;

એ સુંદર પાટણુ શેહેરનો, છે છખી રૂડી એનીય. હે૦—૪

રાણી—

બિહારીની ગજલ

કેમ છખી જેઉ પિયા, પર પુરૂપનીજ;

જાય વૃત મારું એતે, વાત કહો શીજ.

જયકેશી—ઘેલાં શું કાઢો છો એવાં, બહાલી મુખ તેણ;

છે એતો જેવી છખી, નયિ નર નિરખવો તેણ.

રાણી—સાચી સ્વામી વાત પણ, તે પર પુરૂપનીજ,

નિહાળે સતિ નારતો તે જાય ધર્મથીજ.

જયકેશી—જો પતિવ્રત ધર્મ પાલો, આસા તો છે એજ;

મીચુલથી અધીક છે તે, તેનું જીવો તેજ.

રાણી—(છખી હાથમાં લઇ જોઇને) રાગમાઠ

આ છખી રૂપાળિ છે, મહારાજ કરણની;

ચોર એ થરો કુંવરિના, અંતઃકરણની;

આ—૧

જયકેશી

આશાવરી

પહોચાડને રાણીજી તે કુંવરિની પાસ; ટેક.

સખી પ્રધાન પુત્રિની સાથે, કરી ન શકે કશો કપાશ; પહોચાડને

જોઈને પરિણામ પછીથી, તેની દરીશું તપાસ; પહોચાડને—૨
રાણી— “ જશ્ન આ સિતમકું ” ઝોરાગ.

તથ્યાર છું પિયુ આચાનુસાર;

હોય જો આચા, મગાવિયે થાલ તથ્યાર.

જયકેશી—બલે ખારી મારી છે મારે તાકીદ;

શીતાબ કરતાં કરો ઢિલ શીદ, બલે ૦ ૧

(ઝોટલે દાશી થાળ લાવેછે તેથી જમી જયકેશી કચેરીમાં

જાય છે.)

રાણી—અહો દાશી, પ્રધાન પુત્રીને બોલાવ.

દાશી—જી બાઈ સાહેબ, જેવી આચા. (જઈ તેડી લાવેછે.)

પ્રધાનપુત્રી—માજી નમન કરું છું.

રાણી—ધણું જીવ, બચ્યા, હમણાં કેમ દેખાતી નહતી!

પ્રધાનપુત્રી—મારી સખી મીલુલદેવી મને છોડે સારે આતુંકની.

દાશી—(વચમાંથી) જી હા, હમણાં તો રાત દિવસ બંને ભેગાજ
રહેછે. ને ગરબીયો વાંચ્યા કરેછે.

રાણી—(દાશીને) સારે તો લાવ, મારી પેટી. એમાં બે ગરબીયો
હમણાં રાખજીને ભેટ આપીછે તે એને આપીએ.

પ્રધાનપુત્રી—(દાશી લેવા જાય છે ઝોટલે રાણીને) બલે, લાવો.

માજી, જોઉં કેવી છે!

દાશી—હ્યો બાઈ સાહેબ, (એમ કહી રાણીના હાથમાં આપે છે.)

રાણી—(પ્રધાનપુત્રીને આગળ ધરીને) લે બચ્ચા.

પ્રધાનપુત્રી—(મનમાં વાંચીને) માતૃશ્રી આ મરખીયો તો ગુજ-
રાતના રાજ કરણુની લાગેછે ?

રાણી—હા. તારે એ જોવોછે બચ્ચા ?

દાશી—હા. બાઈ સાહેબ, બતાવો તો ખરાં, જોશે.

રાણી—હ્યો જુઓ. (કહી છપ્પી આપેછે.)

પ્રધાનપુત્રી—(મનમાં) હીંડી.

આજ છપ્પી મારે નિશ્ચે તે લઈ જતી;

કામને લજ્જાવે એવી ન કયાંઈ થાવી;

જો એ સખી જોશે કહેશે હીક લાવી. આજ૦ ૮૬.

આહા ! શો તેજસ્વી, છે તરૂણ રાય;

ઈંદ્રની તજિ ઇચ્છા, ઇચ્છે અપ્સરાય;

જરૂર મીણુલ જોઈ, પામશે મુરછાય, આજ૦ ૧

નેત્રની ભ્રુવેટી, એવી નથી નિહાળી;

નેત્ર નાસિકા ને મુંછ, ભૂમાં નથી બાળી;

કર્ણ મુંખમુદ્રા આવ્યો, સૂર્ય અન્ય ચાલી; આજ૦ ૨

વાત આડી અવળી, માતૃને સમજાવી,

છપ્પી લેઈ સાથે, જાઉં સખિ કને ચલાવી;

મેજ મન માની લેઉં, ગિણુલને રીઝાવી, આજ૦ ૩

(પછી પ્રસિદ્ધ) માજી આ છપ્પી તો આજનો દિવસ મને
આપો તો તેનો નકશે આજેખી લેઉં. ને મારા દક્ષતરખાનામાં ટાંચું.

પ્રવેશ ૫ મો.]   મીણલદેવી નાટક.   (૧૯)

રાણી—પણ બચ્યા તું ખોધ નાખે કે ખરાબ કરી નાખે તો
રાગીજી ધુસે થાય.

પ્રધાનપુત્રી—ના માજી, તેને માટે સાવધ રહીશ ને પાછી તર-
તજ રજી કરીશ.

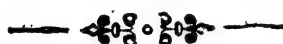
રાણી—(મનમાં કે તે મીણલદેવીને ખતાવશે) વાર બચ્યા, લેધ
જા. પણ સાચવજે.

પ્રધાનપુત્રી—ભલે માજી, ફિકર નહીં. (કહી જાયછે.)

દાશી—(રાણીને) બાધ સાહેબ, ઘાટ તો ઠીક ઉતાર્યો.

પડદો પડ્યો.

સહ જાય છે.

પ્રવેશ ૬ મો.

યાત્ર.

મીણલદેવી, તેની દાશી અને સખી પ્રધાનપુત્રી.

રથળ.

મીણલદેવીનો મહેલ.

મીણલદેવી—અહો દાશી, ગઈ કાલે સખી પ્રધાનપુત્રી ગઈ તે
પાછી દેખાણીજ નથી.

દાશી—(નેપથ્યમાં આવજા સાંભળીને) જી હા, બાધ સાહેબાં પણ
નિસરણીમાં ખબકારા સંભળાય છે તે તેના જેવાજ છે, માટે
રખેમે તેજ નહીં હોય !

(૨૦)

મીણુલદેવી નાટક.

[અંક ૧ લો.

મીણુલદેવી—(એકદમ પ્રધાનપુત્રીને આવતી જોઈને) અરે એ તો એજ.

પ્રધાનપુત્રી—અહો પ્રિય સખી ! શી વાત કરતી હતી ?

દાશી—(વચમાંથી પ્રધાનપુત્રીને) બાપ સાહેબ હમણું તમનેજ સંભારતાં હતાં.

મીણુલદેવી—હા. (દાશીને) પણ એ જોને ગઈ કાલની ગઈ તે પાછી અત્યારે સખીની શોધ લેછે.

પ્રધાનપુત્રી—શું કરું, બેન !

રાગ આશાઘોડી.

શું હું કરું સખી મારી, અહો કહો શું હું કરું સખી મારી ટેક
મમ પતિ કાલ વિદેશથી આવ્યો, કાગળ લખિ લખિ હારી; અહો
સગાં સનેહી આવે મળવાને, પેર કમ્પ લાં ચાલે પ્યારી; અહો
પ્રેમના પાશમાં બાધી પડી હતિ, જીવ હતો પાસે તારી; અહો
દાશી—(મીણુલદેવીના સામું જોઈને પ્રસારત કરે છે.)

મીણુલદેવી—અહોહોહો ! લારે તો પછી આ સખી અત્યારે સાં
બરી એ પણ મોટી વાત કની.

રાગ દેશ.

શાને ના જઈયે, જો આવે પતિ પ્યારો;

તેને મળવાને માટે, શાને ના. ટેક.

સ્વાતી બીંદુ કેમ ન ધીપ લે, કાણુ એ કરશે કબૂલ;

આતક કેમ વૃષા જળ નાલે, કાણુ એને એ તુલ્ય;

અંદ્ર ઉગે ને ચક્રોર ન ન્યાળે, જોય ચક્રોરની રીત;

અવળું સુર્યમુખી ન અવલોકે, ઉગે જ્યારે આદિત્ય,

શા. ૧

શા. ૦

શા. ૦ :

કહેવાય પહાણને ગુણ ચમકનો, લોહ વજર લેખાય;   શા. ૭
અંતરપડ કાગળનું રાખો, તોય તણાણું તે જાય;   શા. ૮

પ્રધાનપુત્રી—અરે સખી તુંતો એની એ રહી.

મીલુસદેવી—શું ખોટું કહું છું. મારે એવી કાંઈપણ આશા છે?

પ્રધાનપુત્રી—એ શી વાત કરો છો? તમારે રાજવળું જોઈએ એ-
ટલે પિતાજીને શોધતાં વાર લાગે. અને અમારે વેપા-
રીને શું?

દાશી—ખરી વાત છે.

મીલુસદેવી—અરે હવે તો મને રાજવળું ઝેર જેવું લાગે છે. ધ-
શ્વરે આ કરતાં તમારો વાણિયા બ્રાહ્મણનો અવતાર મને
આખો હોત તોપણ ઠીક હતું કે કેદકાડાનાં ચાર આંખો
બેળી કરી બેઠાં હોત.

પ્રધાનપુત્રી—(એ વાત સુલાવી દેવા આડી વાત નાખવાને ઈરાદે)
અહો સખી, આજે તારે સારું માળી ઉંચી જતનાં કુલ લા-
વ્યો હોય તો થોડાં મને આપ. હું બેઠી બેઠી હાર, તોરા,
ગજરા ગુંથું ને તારી સાથે વાત પણ થાય.

દાી—(વચમાંથી) આજ તો બાપ સાહેબ મગાવવાં સુલી
ગયાં છે.

મીલુસદેવી—અરે મને તો કુલ તે ખાવળની શૂળોની પેઠે ખુચે
છે. હું જેવી અભાગણી તે કુલને શું કરે?

પ્રધાનપુત્રી—અહો સખી, અભારે એમ બોલાય છે પણ ચારે દ-
હાડે સહ સારાં વાનાં થશે ને પછી આ દીન સખીને સં-
ભારશો પણ નહીં.

મીણલદેવી—શી આશા ! પરદેશ હોય તો તેના કાગળ પત્રથી પ.
ણ મન શાંત પડે. આ તો બીજ નહીં ત્યાં મૂળ ને મૂળ ન.
હીં ત્યાં થક હોયજ ક્યાંથી. (એમ કહેતાં આંખમાં જળ જ.
ળીયાં ભરાઇ આવેછે.)

મુધાનપુત્રી—અરે ઘેલી સખી, હજી તો પરણ્યા જેવડી તું હવે
થાયછે અને આ આકંઠ !

“જદાવો સિતમકું સખવાર હું” એ રાગ.

અહો સખી શુણુ ધીરજ ધારી,

વિચાર મન તું છું રાજકુમારી; અહો ૦ ૧.

હસં જગન્ને કરે સહુ હાંશી;

કોણુ માખાપતી તે જે તપાશી, અહો ૦ ૨

અરે વયમાં તું હજિ નથી આતી;

શી રિતે શકીશ તું પિયુને રિઆવી, અહો ૦ ૩

ખોલ થકી થરો તોલ તમારો;

નિચારી વિચારી મોઢે ઉચ્ચારો, અહો ૦ ૪

રે ! વણુ રતું એ ક્રળ નવ પાકે;

માળી બિચારો મથિ મથિ થાકે, અહો ૦ ૫

વખતે વિશ્વંસર તો નહિં બૂલે;

શીખ મારી સખી ધ્યાનમાં તું લે, અહો ૦ ૬

હાશી—અરે ગઇ રાત્રે તો બાપ સાહેબ પોઢયાં પણુ નથી. કંઈ

કાજળ, કસ્તુરી આદીક ફેંકી દીધાં. અત્તર કુલેલ ઢોળી નાં

ખ્યાં, અને વાળે વાળે પરોવેલ મોતીની સેસે તોડી તોડી

તેના કડકે કડકા કરી ફેંકી દીધા.

મીલુલદેવી—અરે સખી, હવે આ જીવવા કરતાં મરવું બહેતર છે. રૂદન કરી કરીને નેત્રનું નીર પણ ખુટી ગયું. ચંદ્ર ઉગે તો તે મને આગના બડકા જેવો લાગે છે. કોઈ વરઘોડીયાને પરણીને જતાં જોઈએ છું તો મારું કાળજી સુધામ જાય છે. આ રાત્રી મને વેરણ થઈ પડે છે ને તે કેમે કરી ખુટતી નથી. અને આ માળીયું મને સાક્ષાત શૂળી જેવું દેખાય છે.

પ્રધાનપુત્રી—(મનમાં કે કેમે કરતાં ખીજ વાતે ચડે) લે, મુંક હરે, આજે તારે વાસ્તે બે નવી ગરખીયો લેધ આવી છું, તે તો વાંચ. કેવી મગ્ગની છે ?

મીલુલદેવી—(વાંચીને) અહોહોહો! આ તો ગુજરાતના રાજ્ય કરણ શોલંકીની છે. સખી! તે નરપતિ કેવો હશે ?

પ્રધાનપુત્રી—તે તારે જોવો છે ?

મીલુલદેવી—એવાં ભાગ્ય ક્યાંથી કે આપણને તેનાં દર્શનનો લાભ મળે.

પ્રધાનપુત્રી—લે આ જો. (એમ કહી છળી મીલુલદેવીના હાથમાં આપે છે તે જોઈને તે એકદમ મુહાંગત થઈ ઢળી પડે છે ને છળી હાથમાં રહી જાય છે.)

દાશી—(એકદમ દોડી આવીને પ્રધાનપુત્રીને) ગજળ થયો, બાપ સાહેબ. હવે શા હાલ.

પ્રધાનપુત્રી—શીકર નહીં. દાશી ! એને મુઠા આવી છે. હમણાં શુદ્ધિમાં આવી જશે. લાવ, ઠંડું પાણી લાવ. (એમ કહેતાં દાશી પાણી લાવીને આપે છે એટલે પ્રધાનપુત્રી મીલુલદેવીની આંખ ઉપર આંગળે આંગળે લેધ છાંટે છે ને છળી સંતાડી

દે છે તેથી તે કાંઈક શુદ્ધિમાં આવે છે સારે.)

મીલુલદેવી—અહો પ્યારી સખી ! કરણ મહારાજ ક્યાં ગયા ?

દાશી—હ્યો હવે બાપ સાહેબ પાડશે બુમો જોડે જોઈ હ્યો ત-
માસો. તમારો ને મારો બેયનો અંત્ય આવ્યો.

મીલુલદેવી—(પ્રધાનપુત્રી તરફથી કાંઈ પણ જવાબ ન મળતાં)
અહો સખી ! કેમ બોલતી નથી ? કરણ મહારાજ ક્યાં ગયા ?

પ્રધાનપુત્રી—અરે ઘેલી સખી, ડાઘ થા. અહીં કરણ મહારાજ કેવા !
કાંઈ સાંભળશે અને રાગજી બળણશે તો તારોને મારો બેયનો
પ્રાણ લેશે.

દાશી—(પ્રધાન પુત્રીને) એનો નહીં લે તો આપણો તો લેશેજ.

પ્રધાનપુત્રી—(મીલુલદેવીને પોતાની બાથમાં લેઈને) અરે સખી !
સચેત થા. નહીંતો આ કરણ મહારાજ પાછા રીસાઈ જતા રહે છે.

મીલુલદેવી—(એકદમ શુદ્ધિમાં આવીને) એ ના ના મારા પ્રા-
ણનાથ ! આ દીન દાશી ચર્ણાવિંદની સેવામાં હાજર છે. (એ-
મ કહી પ્રધાનપુત્રીના હાથ તરછોડાવી ઉભી થતા બચે.)

પ્રધાનપુત્રી—અરે સખી, આ શું ઘેલી થઈ ? (એમ કહી પકડ-
વા બચે.)

મીલુલદેવી—ખશ, ખશ. મારા સ્વામિનાથ રિસાઈ જતા રહે છે
(એમ કરી પ્રધાનપુત્રીના હાથ છોડાવી નાંખવા મહેનત કરે છે.)

દાશી—હ્યો, હજી તો પ્રાણનાથ ને સ્વામિનાથ કરી કરીને વરઘોડે
પુરો કરશે.

પ્રધાનપુત્રી—અરે ઘેલી સખી, આપ ક્યાં છે તારા પ્રાણનાથ ને
સ્વામિનાથ.

પ્રવેશ ૫ મો.]   મીલુલદેવી નાટક,   (૨૫)

મીલુલદેવી—અરે શું જતા રહ્યા ? (એમ કહી ફરી મુછાંગત થાય છે.)

દાશી—એત પ્રધાનપુત્રી ! તમારે એ છપ્પી દેખાડવીજ નહોતી.

પ્રધાનપુત્રી—(મીલુલદેવીને ફરી શુદ્ધિમાં આણીને) અરે સખી,

લે આ તારા સ્વામિનાથ, એતો પાટણમાં છે ને હજી તેણે તારૂ

નામ પણ સાંજળ્યું નથી (એમ કહી છપ્પી આપેછે.)

મીલુલદેવી—તું ગમે તેમ કહે પણ હુંતો એને અર્ધ પરણી ચુકી છું.

અને હવે એ વિના હું બીજો વરનાર નથી. (એમ કહી તે

છપ્પી સામી રાખી તેને બે લાવવા આજ્ઞા કરેછે.)

“ ગણપત બોલો બાળા ” એ રાગ

ધ્યારા બોલો બોલો મારા પ્રાણુ. પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

હોશે હસવાથી નહિતર હાણુ, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

છે તમ માત પિતા તણી આણુ, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

ભક્ષા સેવકી કુત્રના હો ભાણુ, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

નમેરા નવ થઇએ નાથ, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

અવસોડી આ અબળા અનાથ, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

અબળા તણી લેવી આશીરા, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

ધટે તમને એ ગુરજર ઈશ, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

ચીંતા જવાળ લાગી રહિ ચિત્ત, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

શોષે શોષાયાં તનનાં શોણીત, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

કરો શિવેરિપું^૧ પ્રભુ શાંત, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

કહાવો મીલુલદેવીના કાન્ત, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

જેનો રશિયો તે રિસધ જય, પ્રીતમ બોલો હો ધ્યારા;

જર પલક તે કલપ જણાય, પ્રીતમ બોલો હો પ્યારા;

બેઘ નેત્ર બ્રહ્મી હો નાય, પ્રીતમ બોલો હો પ્યારા;

હૃદયું તે રહેતું નથી હાથ, પ્રીતમ બોલો હો પ્યારા;

પ્રધાનપુત્રી—અહો સખી મીલણદેવી, હું જો આમ જણતી હો-
ત તો તને એ છપ્પી બતાવતજ નહીં.

મીલણદેવી—અહો બેન, શું! આ રાગજની છપ્પી છે? હું કેમ
માનું. જો આ ખોળામાં તરવાર પડીછે, મસ્તકે જરીદાર પેચમાં
મોતીનો લળકતો તોરો, કંઠમાં મોતીનો કંઠો ને પગમાં સોનાના
તોડા. અરે એનાં નેત્ર તો જાણે કે એકી નજરે ટગર ટગર
મારા સામું જોયાજ કરતાં ન હોય !

પ્રધાનપુત્રી—બેન તું કયાંક ગાંડી બની જઈશ ને મારી સંચત
નિંદાશે.

દાશી—હજી કાંઈ બાકી હશે—કેમ વાજ !

મીલણદેવી—ઠીક છે તમારે બેને. દેડકાનો જીવ જાય ને કાગડાને હસ
વું થાય. મારા મનની તો પ્રથ્વર જાણે.

“ જનુની જીવોરે, ગોપીચંદની ” એ રાગ.

અરેરે! શું કહેતે કયાં સંચરે, કાણુ કરે મારી સાલજી;

ઝેર પડ્યું થઈ જીવવું, એકે સુજે ન ઉપાયજી; અરેરે. ટેક

કહું રે જીવડો જેવો કાઠનો, રહિ ફોલે દિન રાતજી;

કુણાં મંદન ઠોલે કાળજાં, જાણે અનુભવિ જાતજી; અરેરે. ૧

કંઠૂં કાળજી અને કસ્તુરી, જોતાં ઉપજેછે કાળજી;

આતર સુગંધી શા કામની, હું થઈ હાલ બેહાલજી; અરેરે. ૨

વાગે વાળું ને શરણાધરો, સાબેલાની પુઠે વરજ;
 એ હું દેખું કયાં અભાગણી, (નકળ્યા કર્મના થરજ; અરેરે. ૩
 છુટે આતસખાજ છાજતી, દિવડા દિસે શતકોડજ;
 અખળા જીએ રહિ અટારિએ, હીંડે મા ઘાલી મોડજ; અરેરે ૪
 ગાય મંગળ ઘેર ગોરિયો, કરે અપ્સરા વૃત્તજ;
 એતો વીત્યો નહીં ઓરિયો, માગું ફરી ફરી મૃત્યજ; અરેરે. ૫
 સામસામાં બેશી સન્નેડલે, જમે જમાડે કંસારજ;
 એ વાતના રહ્યા ઓરતા, એજે ગગો અવતારજ; અરેરે. ૬
 ઝમકે ઝાંઝર વાગે ધૂધરા, ઠમકે ચાલે રૂંડી ચાલજ;
 કાણી લાજે જીએ કંથને, કયાંથી એવું આ કપાલજ; અરેરે. ૭
 વધુવર બેશી અગાશીએ, ખેલે શેતરંજ પાટજ,
 કાં નાખી કર હીંચે કોટમાં, હેતે હીંડોળા ખાટજ; અરેરે. ૮
 મનમાહન મહા કષ્ટનો, દ્રષ્ટે દરિયો દેખાયજ;
 કાંઠા તણી કળના પડે, જાઉ તણાતી તે માંયજ; અરેરે. ૯
પ્રધાનપુત્રી—અરે અમારામાં તો આરઆર વર્ષ સુધી પુરૂષો પર
 દેશ ચડી જાયછે પણ આમ તારી પેટે કોઈ કરતું નથી.
મીણસદેવી—ખરી વાત પણ ખાલી ટાંગેલાં માટીનાં હાંડલાં ઉપર
 આગળ છોકરાંઓએ સાત દુકાળી કાઢી હતી તે આશાથીજ.
 તેમ પરદેશ હોય તેની આશા તો ખરી! હું જાણું છું કે મારા
 જેવી અભાગ્યણી તો કોઈજ નહીં હોય.

લલિત છંદ.

અરર એક હું, તે અભાગ્યણી, પ્રગટિ વ્યર્થ હું પૂર્ણ પાપણી;
 ન વડવાઈ કે, વેલિ એકલી, તર ગમે રહે, હેતથી મળી. ૧

સરિત તે જુઓ, સ્વામિને મળે, નિધિ વિશે જઇ, ભાવથી લળે;
 ચક્રવિને ચક્રો, પક્ષિ જાત તે, હળિમળી રહે, સ્નેહ સાથ તે; ૨
 સરજિ હોતજો, ંયોમ વાદળી; ગુજર દેશમાં, જાત તો ઢળી;
 કરત છાંય હું, સ્વામિને શિરે; વસત ંયોમ જૈ, સ્વામિ મંદિરે. ૩
 થઇ ન પંખણી, રે પ્રભુ પિતા; પલક એકમાં, પહોંચિ જાત ત્યાં;
 કદિ શિકારમાં, કરણુ હાથથી; મરત તોય રે, હું ખુશી હતી. ૪
 ન કુલવાડિમાં, કુલ ત્યાં શ્રુજ; કર વિશે કદી, લેત રાયજી;
 ન સમશેર હું, શ્રુષ્ટિમાં થઇ; નૃપતિ ગેહમાં, જે રહું જઇ. ૫
 અરર ચામડું, આ શરીરનું; કિમત ના કહું, તે લગીરનું;
 ગુજર ખંડમાં, ભાગ જેટલું; કદિ મહીપનું, થાય પાવલું. ૬
 ન જરિદાર હું, પેચ નીપની; રહત રાયની, પાધડી બની;
 નવ રમાલ હું, રાયનો થઇ; બિજિ અભાગણી, હું સમી કંઇ. ૭
 પ્રધાનપુત્રી—અરે સખી, હવે આકંઠ મુકી દે અને એ ખાતે તું
 ચીંતા શીકર કરીશ નહીં.

મીણુલદેવી—ભારે શું કરને કયાં જાઉં?

પ્રધાનપુત્રી—હવે એ ખાતે હું પોતે વાતમાં વાત નાંખી માતૃશ્રી-
 ને સમજવી તજવીજ કરીશ ને ત્યાં શુધી તું એ છપીજ
 કરણુ રાજ છે એમ હાલ જેમ ગાનછ તેમ માનજે. જોજે
 છપી બગાડતી નહીં.

મીણુલદેવી—અરે! એશી વાત કરેછે. એતો મારા ગાથાનો મણી
 ને હાથાનો હાર છે. હું એને નૈવેદ્ય કરી જમીશ.

પ્રવેશ ૫ મા.]   મીલણદેવી નાટક.

(૨૬)

પ્રધાનપુત્રી—અને હવે જોજો ઘેઘાં કાઢીશમાં. આપણે તારી છખી
કાઠ હુંશીયાર પાસે ચિતરાવી ચિતારાને પાટણ મોકલીશું.

મીલણદેવી—અરે સખી, ત્યારે તો આ જુગમાં મારે મારે તુંજ
ચિત્રલેહા.

પ્રધાનપુત્રી—એમાં શું ? પણ પછી છનામ માગીશ તે.

મીલણદેવી—અહો સખી, છનામ શી વાત છે. આ મસ્તક વા-
રંજ છે.

દાશી—અત્યારે તો છે. કામ થઈ રહે ખચર.

પ્રધાનપુત્રી—વાર જોન, જાઉં છું.

મીલણદેવી—આવજો. મને ઘડી તારા વગર ચેત પડતું નથી. પા
છી પરીણામ ક્યારે—જુલી તો નહીં જા !

પ્રધાનપુત્રી—અરે આજને આજ, ધણું તો કાલ. (કહી જાય છે.)

મીલણદેવી—અહો દાશી તું પણ થાળ તઈયાર કર એટલે મારા
સ્વામીજીને નૈવેદ્ય કરી જશું.

પડદો પડ્યો.

સઉ જાય છે.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

પાત્ર.

રાણી—જ્યકેશીની (આગળ રાજમાતા છે તે.)

દાશી—રાણીની

પ્રધાનપુત્રી અને પાછળથી જ્યકેશી પોતે.

સ્થળ રંગ મહેલાત.

રાણી—અહો દાશી, પ્રધાનપુત્રી તરફથી કાંઈ પરીણામ જણાયું નહીં.

દાશી—જી હા, બાઈ સાહેબ. પણ ધણું કરી આજે આવશે.

પ્રધાનપુત્રી—(એટલામાં ઓચીંતી આવીને) માજી પ્રણામ કરું છું.

રાણી—સુખી રહે. આવ બચ્યા.

દાશી—(રાણી સામું જોઈને) જુઓ બાઈ સાહેબ, કાંઈ આવ્યા વગર રહે ?

પ્રધાનપુત્રી—આવવાની તો કાલ હતી પણ મારી સખીએ રોકી હતી.

રાણી—શીકર નહીં બચ્યા. પેલી છખી લાવી ?

પ્રધાનપુત્રી—(શરમીંદગી થઈને.)

“ પડવાની પણ પ્રીત, ગતમત ભુલીરે ” એ રાગ,

શું કહું યથાસ્થિત આંધ, માતૃ અમારીરે;

મેઢી લજ્જા એ માંઈ, લાજે યાચીરે.

આણુજનણ્યાં તો નથિ આપ, માતુ અમારીરે;
 આણુજનણ્યા નથિ અમ આપ, લાજે યારીરે.
 સહિ વાત તણો કહું સાર, માતુ અમારીરે;
 એ છમિ ઠરિ અંગીકાર, લાજે યારીરે.
 સખિ મુછાંગત થઇ જોઇ, માતુ અમારીરે;
 એ હૃદય ફાટ બહુ રોઇ, લાજે યારીરે.
 પુછ ઉર આણી પ્રેમ, માતુ અમારીરે;
 નૈવેય તણો લઇ નેમ, લાજે યારીરે.

દાશી—જુઓ, બાઇ સાહેબ ! (મેં મલકાવીને.)

રાણી—(વિચારમાં પડી હોય તેવો ડાળ કરીને) હરકત નહીં,
 બચ્યા !

પ્રધાનપુત્રી—અહો માતુશ્રી ! હવે કોઈ હુંશીયાર ચિતારાને બોલાવી
 આપણી મીણુલદેવીની છમી પાઠણ મોકલવી એમ હું કરાવી
 આવીછું.

રાણી—વાર બચ્યા.

પ્રધાનપુત્રી—પણ માણ હવે વિલંબ કરવો જોઇતો નથી.

રાણી—

“શીદ અઠળાય બેની” એ રાગ.

સાચી કહછ પુત્રી મારી, સાચી કહછ વાત;

પ્રધાનપુત્રી તું મારી, સાચી કહછ વાત. ટેક.

સાચી કહછ વાત પણ, થવી રહી પરહાય;

કયાં કરણાટક આપણું ને, કયાં રહી ગુજરાત; સાચી ૦ ૧

દાશી—ખરી વાત, હજી કરણ મહારાજ કમુલ કરેતો થાય, (એ.)

(૩૨)

મીચુલદેવી નાટક.

[અંક ૨ જો.

ટલામાં ઘણી ખમા મહેરબાન એના નેપથ્યમાં છડીદારના
શબ્દ ધાયછે તે સાંભળીને.)

પ્રધાનપુત્રી—માછ હું રજા મારુછું.

રાણી—ના બચ્યા બેશ, તારા પિતાછ આવેછે. તારે શરમ ન હોય.
(એટલામાં જયકેશી આવેછે તેને સઉ સામાજીક નમન કરેછે)

જયકેશી—(રાણીને) કેમ, ખુશીમાંછો! આજે તો (પ્રધાન પુત્રી
સામી આંગળી કરીને) આ પુત્રી આવેલાં છો

રાણી—હા, પેલી છબીનું પરીણામ આપણને લાલકારક
નીવડયું છે.

જયકેશી—(એકદમ ખુશીમાં આવી ગયો હોય તેમ કરીને.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

બહુ ખુશીની વાત, પ્રિયા બહુ ખુશીની વાત;
હું થયો રળિયાત, પ્રિયા બહુ ખુશીની વાત. ૨૬.

કરણથી કપુત્ર કીધો, મેળવવા હાય;
મીચુલ મહા ભાગ્યશાળી જો મળે એ નાય, પ્રિયા ૦ ૧

સેળકીનો સુર્ય બીમદેવ જેનો તાત;
શાભે જેવો આપણને, એવો એ જમાત; પ્રિયા ૦ ૨

જ્યેષ્ઠ આજ ખુશી થયો હું, મન થયું સુખ શાંત;
મુતા જ્યાં સંતોષ પામે, ત્યાં શી મોટી વાત; પ્રિયા ૦ ૩

લાવણી.

કાષ્ટ એવો ચિતારો આંઈ, પકા સૌ વાતે;

કુંવરીનાં સગપણ કાળ, જય યુજરાતે;

મુંકો મીલુલની સાથ, છપ્પી ઉતરાવી;

તેતો એ પુત્રી બધું, ઠરાવી આવી;

સરવર ચાંડ પાટણ શહેર, નય પિયા તે;

કાઈ એવો ચિતારો આંધ, પકો સહુ વાતે. ૧

જયકેશી—તથ્યાર, એ આને ને આને કરીશું, પછી કાંઈ !

પ્રધાનપુત્રી—(શરમીદગી થતી હોય તેમ રાણી સામું જોઈને) વાર,

ગાણ ! હું રજા લેઉં છું.

રાણી—વાર બચ્યા, પાછી આવજો.

(પ્રધાનપુત્રી નયછે પછી

જયકેશીને) પ્રાણપતિ, છપ્પી જોઈ મીલુલદેવી બે વખત તો

મુઠા પામી ગઈ.

જયકેશી—છપ્પી છે પણ એવીજ.

રાણી—પણ હવે વિલંબ ન થવા મારી અરજ છે.

જયકેશી—ના, ના. હમણાંજ હું મારી વિશ્રાંતીશાળામાં જાઉં છું ને

પ્રધાનજીને બોલાવી એ સર્વ વાતનો ખંદોબસ્ત કરું છું.

રાણી—બલે ક્ષમામીનાથ.

(જયકેશી નયછે)

પડદો પડયો.

પ્રવેશ ૨ જો.

પાત્ર

જયકેશી અને દ્વારપાળ.

પાછળથી

પ્રધાન, તે પછી ચિતારો.

સ્થળ વિશ્રાંતીશાળા.

જયકેશી—અહો દ્વારપાળ ! જા, પ્રધાનજીને જોલાવ.

દ્વારપાળ—જી મહારાજ. (કહી જાયછે તે પ્રધાનજીને તેડી લાવે
છે તે સલામ કરી.)

પ્રધાનજી—ખમા, રાજોધિરાજ. (કહી બેસેછે.)

જયકેશી—પ્રધાનજી, આજ તો કાંઈ સલાહ પુછવીછે.

રાગ ભોપાળી કલ્યાણની ગજલ.

પ્રધાના તું, પ્રિય મિત્ર મારો, પુછું તને પ્રેમે હું સલાહરે;

મોટી આપણી ધધ મીલણદેવી, સારો હવે શોધવો વિવાહરે;

પ્રધાના તું ૦ ૨૬.

હંચું તે શોધી કુળ અવસોકા, અંતરમાં એ મને ઉત્સાહરે;

પ્રધાના તું ૦ ૧

તેજસ્વી તેવો જમાઇ જોવો, વિશ્વ કહે જોઈ વાહ વાહરે;

પ્રધાના તું ૦ ૨

જાય ન પશુ વળિ પૂરવજોનું, જૂનો આપણનો જોવો રાહરે;

પ્રધાના તું ૦ ૩

પ્રધાન—તણ્યાર આવિંદ ! તણ્યાર.

જયકેશી—ગુજરાતના રાજા કરણુને તમે ઓળખો છો ?

પ્રધાન—હા, હા. એ નૃપમણિ મુળરાજ સોલંકીના વંશમાં કું-
માનું યાત્રી ચોથો કે પાંચમો પુરુષ છે.

જયકેશી—હા. તેની છબી એક જમન સાધુ તરફથી મને ભેટ આ-
વતાં પરોક્ષપણે મેં કુંવરીની મરજી જોવાની તો તે
તેને પસંદ કરે છે.

પ્રધાન—મહુજ સારી વાત, રાજાધિરાજ.

જયકેશી—પણ હવે આપણે તેનો શો ઇલાજ કરવો ?

પ્રધાન—મહારાજે શું ધાર્યો છે ?

જયકેશી—હું એમ ધારું છું કે આપણે મીચુલદેવીની છબી ઉતારા-
વી કેાઈ હુશીયાર ચિતારાને પાટણ મોકલવો.

પ્રધાન—મહુજ સારો વિચાર છે, મહારાજ. પણ સાચે આપની છ-
બી શા સાર મોકલવી નહીં કેમકે કન્યા પહેલાં તેના પિ-
તાનું કુળ વગેરે જાણવા સાધારણ માણસ પણ ઉત્કંઠા બતાવે
એટલે એ સવાલ રહે નહીં.

રાગ ઉપરનો.

ઓછા કરણુથી નથી નથી કરણાડી. રાય વિચારે આપ રંચેરે;

પ્રત્યક્ષ લક્ષમીજી જેના પદ પાસે, ઉભાં ઉભાં થેઈ થેઈ નાચેરે;
ઓછાં ટેક.

આપ તણા એવા વિચાર એતો, રડા ઝુબ મારે મન રાચેરે;

ઓછાં ૧

પુત્રીની સાચે છબી પિતાની, શાને કહો મુંકવી ન સાચેરે;

ઓછાં ૨

કન્યા પહેલાં કન્યાના પિતાનું, વિધિ કુળ ગોત્ર સહુ વાંચેરે;

ગ્રાહાં ૩

જયકેશી—સાખાશ પ્રધાન, સાખાશ, પણ હવે તેને માટે કોઈ હું-
શીઆર ચિતારો પસંદ કરવો.

પ્રધાન—મહારાજ, આપણા નગરમાં ચતુર ચિતારો ઘણા વખણાય
છે જે શુભરાત પણ ખે ત્રણ વખત જઈ આવેલો છે.

જયકેશી—યાર પ્રધાના, એને હું સારીપેઠે જાણું છું. એતો અવધી
છે (કહી દારપાલ સામું જોવાં તે જઈ ચતુર ચિતારાને
તેરી લાવેછે.)

ચતુર ચિતારો—મહારાજાનધિરાજ (કહી નમન કરે છે.)

જયકેશી—આપણી મીલણદેવીની છત્રી ઉતારી તમારે કરણ પાસે
પાટણ જવું પડશે.

પ્રધાન—સાથે જ વખત મહારાજ પાસે સાક્ષાત લક્ષ્મીજી નૃત્ય
આદરેછે તે વખતનું ચિત્ર પણ બતાવવું.

ચતુર ચિતારો— રાગ ઉપરનો.

હું ચિતારો ચિતમાં વિચારો, ચિત્ર તે ચીતરનારોરે;

ફરં હું દેશે અને વિદેશે, તોય કહાવું હું તમારોરે; હું છું ૦ ટેક.

પાણી હું ચીતરં પવન ચીતરં, ચીતરં આશમાન સારોરે; હું છું ૦ ૧

સ્વર્ગ હું ચીતરં પાતાળ ચીતરં, તો શું આ લોક બિચારોરે; હું છું ૦ ૨

પિતાની પાસે પુત્રી હું ચીતરં, સાક્ષાત લક્ષ્મીનો ચેષ્ટકારોરે; હું છું ૦ ૩

કરણ બિચારો કાણ હિસાબે, ધંદા કરે મનવારોરે; હું છું ૦ ૪

ગાયું તો એજ કરે મીલણનું, તોજ હું સાચો ચિતારોરે; હું છું ૦ ૫

પ્રવેશ ૩ જો.]

મીણુલદેવી નાટક.

(૩૭)

જયકેશી—સાખાશ ચિતારા (કહી પ્રધાનના સામું જુએછે તેથી)

પ્રધાન—રાખધિરાજ, ચતુર ચિતારો પરમ રાખ્યબંકત છે.

ચતુર ચિતારો—અહો મહારાજ. આ અસ્થિ ત્વચા આપનાં છે.

તેનો ચાહે તેનો ઉપયોગ કરવો એ માલીકની મરજી ઉપરછે.

જયકેશી—અહો પ્રધાના, વાહન વગેરે સર્વ બંદોબસ્ત કરી આપી
ચતુર ચિતારાને આજ્ઞેજ રવાના કરવો.

પ્રધાન—જી રાખધિરાજ, આજ્ઞા

ચતુર ચિતારો—આ કણ્ઠાટક દેશનાં લુણ પણી ખાધાંછે તે મને

પણ હજાલ કરવાનો વખત હવે મળ્યો છે.

(એમ કહી વંદન કરી જાયછે.)

પડદા પડ્યો.

પ્રવેશ ૩ જો

પાત્ર.

ચિતારી, ચિતારો ને તેનો છોકરો.

સ્વારો—જયકેશીના.

સ્થળ ચિતારાનું ઘર.

ચિતારી—(રાડ પાડીને) અરે છોકરા, તારો આપતો હજી આવ્યો
નહીં. આખો દહાડો બેઠો બેઠો લીટાં તાણું ને વજ્ર કાંધ નહીં.

ચિતારો—(આચીતો આવીને) શું રાંડ; ખુમો પાડછ. જરા દર-
બારમાં બોલાવ્યો હતો તે વાર લાગી.

છાકરો—(મોટેથી) બાપા, ક્યારની ખાવા આપતી નથી.

ચિતારી—(મોટેથી) શું આપુ, હાડકાં. તારો બાપ એ મહીના રજે ને બાર મહીના ખાય. રોજ ક્યાં મેડી ને મહોલ ચીત-રવાના હોય ?

ચિતારો—રાંડ, ધાનારાં ધાય પણ ખાનારાનાં નશીય જોછયેકની ?

છાકરો—બાપા, શું ખાઉ. (કહી યુમ પાડે છે.)

ચિતારી—(છલુકામાં) આ દષ્ટગેછીયે. પેલી પડોશય મગનું કા-ટેલું કારમું નાંખી દેતી હતી તે વળી કલું કે લાવો, હું છાશ લેવા જઉં છું તેની ગાયને દેતી આવીશ. એમ કહી લાવી તેનું ભરડકું ચુસે ચડાવ્યું છે તે હવે થયું હશે. તે પણ છે તમારાં છોકરાં જોટલું. કાંક વધે તો તારો બાપ ખા-ય. મારે તો તોય પણ અગીયારશ છે.

રુવારો—(મોટેથી નેપથ્યમાંથી) એ ચતુર ચિતારાનું ધર કિયું ?

ચિતારો—અલી બહાર જઇને પુછ તો ખરી, આપણું ધર પુછતું કાણ આવે છે ?

ચિતારી—ભૂખ. આવી છે ને આવશે. ખીજુ કાણ ?

છાકરો—(ધોડાના ડાખા સાંભળીને ખડકી બણી દોડી જઇ જોઇ વળી આવી ને) બાપા, એ તો આપણા રાજના અસ્વાર છે.

ચિતારી—વળી કાંક ફંદ ઉભો કયો હશે.

ચિતારો—રાંડ ફંદ શેનો. એ તો આપણા રાજની કુંવરીનું—ના નહિં કહું. તારા પેટમાં ન રહે.

ચિતારી—મારે સાંભળવી પણ નથી. તમારી વાતમાં કાંઇ છોકરાં રોટલો ન ખાય.

છોકરો—(ખાવાનું નામ સાંભળી ખાપને ખાઝીને) ખાપા ખાવું છે.

ચિતારો—(છોકરાના હાથ પકડી છુટા પાડે છે) બે સાંભળ, સાં-
ભળ—તારી માને વાત પુછવી છે. (ચિતારીને) અલી
મારે શુજરાત જવું છે. તારું એક કડકું આપ તો વાટ
ખરચી થાય.

ચિતારી—હવે મારા પિયરના ધરાણામાં એક કડકાં રહ્યાં છે. એક
લેધ જાઓ તમે ને એક વેચી આપો મને. શું કાંઈ છોકરાં
ભૂખે મરાશે ? તમારા ધરનું તો કાંઈ છે નહીં.

ચિતારો—વળી પરદેશથી આવીશ ત્યારે નવાં ધડાવીશું.

ચિતારી—એ તો હવે તમે ધણાંય ધડાવ્યાં. ઉપાડીએ શકતી નથી.
બહે, હ્યો—આ કડકાં—(ધુસ્સે ધધ કાઢી આપે છે.)

ચિતારો—ત્યારે શું. ક્યારેય નહીં ને કાંઈક દિવસ રાખને કામે જા
ઉં ત્યારે એમ કહું કે મારે ખાવા નથી તે આપો ! મારી
લાજ જાય.

ચિતારી—હવે રહી પણ ધણી છે.(ચિતારો જાય છે ને થોડી વાર
રહી તેના રૂપીયા લઈ આવી અર્ધ સ્ત્રીને આપી અર્ધ પોતે
રાખે છે ને ધરની તથા છોકરાની ભલામણ દષ્ટને) હવે, જ-
હાર અસ્વાર ખોડી થાય છે ને હું જાગીશું.

ચિતારી—ઠીક, વહેલા આવજો (ચિતારાના ગયા પછી એકલી)
ગરબી.

“ ઝોધવજી સંધેશો કહેજો શ્યામને ” એ રાગ.

દહન દહન કરી દાળીદર તું કાં હમે,

લક્ષ્મી કાં તું દે મુરખને દહેરજો;
 સામું જો તુજ રણ નથિ કાઢ્યું સ્વામળા,
 પાપ પૂર્વનું પ્રગટ્યું આ કહ્યું પેરજો; દહન૦ ૧
 ભૂખી પેટ પડી ખીચારિ પ્રજા ભમે,
 પંડ પરે નહિ કરવા પટ પરિધાન્યજો;
 ધણી અને ધણિયાણી જઈ ક્યાં ધા કરે,
 ધર મોટું એ મુખ પાટાની સમાનજો; દહન૦ ૨
 વાંક નથી પરણ્યાનો, એમાં વિકૃત્તા,
 પ્રાણ બિચારો રખડે બહુ પરદેશજો;
 બળતા પેટે બોલી બાળું બોલ હું,
 એ હું કર્મ તે છુટિશ ક્યાં પરમેશજો; દહન૦ ૩
 સહવિવેક વિદ્યામાં શોભે સમ્યક્તા,
 માથે લીધું પિયુષ મોટું કામજો;
 ધરતું કડતું વેચિ ગયો ગુજરાતમાં,
 નૃપ પાસે ગાગ્યું નહિ કોડી દામજો, દહન૦ ૪
 વઢી ખરી પણ વેણુ ન સામું વળિયું,
 લક્ષ્મિ વિના તે એમ પડ્યો લાચારજો.
 વિત વિના વિદ્યા તે પણ શીડી પડે,
 કર તું કરણા હવે જગત કરતારજો. દહન૦ ૧

(પડે પડ્યો)

(સહુ જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો

પાત્ર

રાણી, દાશી, જયકેશી, પ્રધાનપુત્રી અને પાછળ-

થી મીલુલદેવી.

સ્થળ રંગ મહોલાત.

રાણી—અહો દાશી, આજે હજી રાજા પધાર્યા નહીં.

દાશી—જી, હા. બાપ સાહેબ, આજ હું ગડબડ ગાંધીને ત્યાં ચુપા ચંદન કરતુરી લેવા જતી હતી ત્યારે રસ્તામાં લોકો વાત કરતા હતા કે આપણા નગરના ચતુર ચિતારાને મીલુલદેવીનું સગપણ કરવા રાજા પાટણ મોકલેછે ને હવે વિવાહ પણ હુંકડો છે માટે હું જાણું છું કે રાજા તેમાં કાંઈ રોકાયા હશે.

રાણી—હશે તો એમજ, જોને જગતનાથી કાંઈ છાનું રહેછે ?

દાશી—અરે એ વાત તો ખરી પડી. જ્યાં હું દરબારના નાકા પાસે આવી ત્યાં તો ઘોડા સાથે ચતુર ચિતારો મને સામો મળ્યો. સાથે આપણા દરબારી સ્વારો પણ હતા.

મુજે છોડ ચલા બનઝારા.—એ રાગ.

આ જગત થકી કંઈ છાનું, નથી રહ્યું અને રહેવાનું. ૮૬

અંગેથી વસ્ત્ર ઉતારી, વૃત્ય કર્યું ભોંયરે નારી;
છે પ્રસિદ્ધ તે નથી છાનું, નથી રહ્યું અને રહેવાનું ૧

જે મુખમુદ્રાયત્રેથી, તે છપાઈ બહાર પડેથી,
પાછું ન દર્શાશે પાનું, નથી રહ્યું અને રહેવાનું. ૨

અંતરનિ હવા ઉભરાઇ, મળી ખહાર હવાની માંછ;
 જે વિનું ઠામ નથી જાણ્યું, નથી રહ્યું અને રહેવાનું. ૩
 (એવામાં નેપથ્યમાં ઘણી ખમા મહેરબાનના છડીના
 શબ્દ યાયછે.)

રાણી—અહો દાશી, ચાલ રાજાજી પધારતા લાગેછે
 (કહી સામી જાયછે.)

જયકેશી—અહો પ્રિયા! ચિતારાને રવાને કર્યોછે.

રાણી—વાહ ? મારા પ્રાણનાથ, આપની તો કૃપાજ છે ત્યારે નભાયછે.
 ભુજંગી છંદ.

અહો પ્રાણપ્યારા કૃપા છે તમારી;
 નહીં તો કશી નાથ શક્તિ અમારી;
 નભીએ સદા આપનો નેહ બાળી;
 દિસે દિન રાત્રી સદાએ દિવાળી;
 જયકેશી—મૃદુ હાસ્ય ને વેણુ મીઠાં તમારાં,
 ઠરે નેત્ર ને ભ્રાત્ર એથી અમારાં;
 ધરાયો નહીં મર્દ દીઠો ધરામાં,
 પ્રિયા પ્રેમનો ને અમીનો પિવામાં.

રાણી—એ તો મારા પ્રભુ ! માત્ર આપનો વિવેકજ છે. હું જાણું છું
 કે હવે મીચુલની બાબતમાં આપને જરા સંતોષ થયો હશે.

જયકેશી—હા. એમાં કાંઈ અંદેશા જેવું નથી.

રાણી—પ્રાણનાથ, મને આપના હીમત કાર્યો શબ્દો સાંભળી બહુ
 આનંદ ઉત્પન્ન થાયછે.

જયકેશી—વાર પ્રિયા, હવે તો હું રજા માગીશ. કેમકે હમણું
બે દીવસ કામ ઉપર ધ્યાન થોડું આપાયું છે મારે આજે
જલદી જવાય તો ચડત કામ પુરું થઈ શકે.

રાણી—અહો સ્વામિનાથ! બસે પધારે એવું ઉચ્ચારણ કરવાને
મારી જીજ્ઞાસને આપનો પ્રેમ અને મારું અંતઃકરણ અટકાવે
છે પણ જો આપની એમજ ઇચ્છા થઈ તો તેમાં હું અટકાવ
કરવા ઇચ્છા કરતી નથી.

જયકેશી—તમે કોઈ વાતે ચિંતા કરશો નહીં. (કહી જાય છે.)

રાણી—અહો દાશી, પ્રધાનપુત્રીને બોલાવ.

દાશી—વાર, બાઈ સાહેબ (કહી જાય છે ને તેડી લાવે છે.)

પ્રધાનપુત્રી—માણ, વંદન કરું છું.

રાણી—કેમ બચ્યા, તારી સખીને વધામણી દીધી કે નથી દીધી ?

પ્રધાનપુત્રી—ના માણ, હજી આજ હું ગઈ નથી.

રાણી—લે ત્યારે, એનેજ આંધ બોલાવીયે.

(એમ કહી દાશી સામું જુએ છે એટલે તે દોડતી જઈ
તેડી લાવે છે.)

મીલણ—માણ વંદન કરું છું. (કહી બેસે છે.)

રાણી—સુખી હો, બચ્યા.

પ્રધાનપુત્રી—માણ, આજે ચતુર ચિતારાને પાઠણ મોકલ્યો કે નહીં ?

રાણી—હા, બચ્યા. તે બચારે તો દશ બીસ ગાઉ છોડી ગયો હશે.

પ્રધાનપુત્રી—ત્યારે હવે તો કામ થયું એમ ગણાય. માત્ર ચતુર ચિ
તારાને પહોંચવાની વાર.

રાણી—(બંને સખીઓ છુટ વાત કરી શકે. એવા ધરાદાયી) બન્ના માણસ, હું તારા પિતા સાથે આપણા નજર બાગમાં જરા કુત્ર વીણવા જાઉં છું કેમકે માણસો લાવેછે તે જોઈએ તેવાં આવતાં નથી. તું ને પ્રધાનપુત્રી જરા બેસજો.

મીલુલ—ના માજી, સારે હું ને મારી સખી વીણી આવશું, તમે બિરાજો; (એમ કહી માતા દીયણને હાથ લગાડી ઉભી થતા જાયછે ને પ્રધાનપુત્રી પણ મીલુલ સાથે ઉભી થવાનું કરે છે.)

રાણી—ના, બન્ના. હજી તમે બાળક છો. એ વાતનો પણ અનુભવ જોઈએ. આજે હું વીણી આવું તે જોઈ કાલે તું ને તારી સખી વીણી આવજો; (એમ કહી પોતે ઉભી થઈ જાયછે ને મીલુલને અને તેની સખીને હાથ ઝાલી બેસારેછે.)

પ્રધાનપુત્રી—(માણના ગયા પછી) કેમ સખી, વધામણી માંગુ કે ?

મીલુલ—(હસતે ચહેરે) હા, બેઝાશક મળી લે.

પ્રધાનપુત્રી--ના, હંમેશાં નહીં. ચતુર ચિતારો કે તેનો પત્ર આવે વાત; પણ તે વખત અપાશે નહીં.

મીલુલ—સારે આગળથી માગ, કાલુ ના પાડેછે.

પ્રધાનપુત્રી—અરે વધામણીજ છે. વધામણીમાં રોજ યાદ કરજો લુલી ન જશો એટલે થયું.

મીલુલ—વાહ સખી; કહોછે કે લુલી ન જશો ?

પ્રધાનપુત્રી—એતો પછી ખબર પડે.

રાગ સીતાજીના મહિના..

સખી સ્વાર્થ સમય તણી વાત, જુદી એતો જાણિયે;;

મટયો વ્યાધી વેરી થયો વૈદ, કહેવત પ્રમાણિયે;
 જ્યારે હોય દરદ નિજ દેહ, કાલાવાલા કીજીએ;
 નહિ ત્રિભુવન પતિ તમ તોલ, ગટાડી દીછીયે;
 ધર બાર વેચી તમ ગુણ, વળી નહિ વિસારિયે;
 એમ રદન કરી -હૃદય ફાટ, દયા ઉપજાવિયે;
 મટયો રોગ સામો મળ્યો વૈદ, ભડકે અને ભાગિયે;
 જાણે સામો મળ્યો જમ રાય, મારગ ખિજો જાણિયે;
 એ છે વિશ્વતણો વ્યવહાર, સખી તારી વાતની;
 એની ખબર હવે પડનાર, કહું શું હું તે તણી. ૧

મીલણદેવી—અહો સખી, તે દહાડે તું કુલ માગતી હતી તેનું પ-
 છીથી શું કર્યું.

પ્રધાનપુત્રી—પછી બન હું તો તારી ગરબડમાં પડી તોપણ છેક
 સાંજનાં મારા સસરાની વાડીમાંથી મંગાવી લીધાં ને હાર ગ-
 જરા ગુથી તથ્યાર કર્યા.

મીલણ—વાહ તારી પિયુ ઉપરની પ્રીતિ, ધન્ય છે.

પ્રધાનપુત્રી—હું સખી તારી છું કની?

મીલણ—(હસતે ચહેરે) અંહ, જો મને સાચે લેતી પડે છે.

પ્રધાનપુત્રી—પછી પેલી એ ગરબીયોનું શું કર્યું?

મીલણ—અરે એ તો મેં કંઠે કરી લીધી પણ જ્યાં જ્યાં એમાં
 મહારાજનું નામ આવે છે ત્યાં મારે ખીજ શબ્દો ઉમેરવા પડ્યા.

પ્રધાનપુત્રી—અને છખીનું?

(૪૬)

મીલુલદેવી નાટક.

[અંક ૨ જો.

મીલુલ—(પોતાની વાંચવાની ચોપડી આગળ હતી તેમાંથી કાઢી ને) લે, આ-જો.

પ્રધાનપુત્રી—સખી તું પુન્યમાં રાખવાની હતીને ?

મીલુલ—પુન્યમાં હોઉં એટલી વાર પણ પછી એકલી હોઉં ત્યારે તેનું ધ્યાન કરવા અંગ સાથે જોડી રાખું છું.

પ્રધાનપુત્રી—કદી આ ચતુર ચિતારો ગયો છે ને તેને તેમણે ના કહીતો ?

મીલુલદેવી—અમારામાં ધણું કરી રાખનું ખાંડું પરણવા નય છે, કાંઈ ખાંડને પરણીને ગઈ ને પછી પતિ તરફથી અનાદર થાય તો ?

પ્રધાનપુત્રી—એમ બને તો બિચારી દુઃખમાં દિવસ પુરા કરે.

મીલુલદેવી—ત્યારે આ પણ એમજ સમજવું.

પ્રધાનપુત્રી—વાહ તારી દ્રઢતા, હવે સફળ થયા વગર રહે નહીં. બેન, તું નિશ્ચિત રહે.

(એટલામાં રાણી દુઃખ લઈ આવે છે ને ગુંથવા બેસે છે.)

મીલુલ—માતૃશ્રી લાવો, હું પણ ગુથાવું.

રાણી—ના બચ્યા. હું ગુથીશ.

મીલુલ—ના માતૃશ્રી, એક તો હું મારા પિતા સાર ગુંથીશ કેમકે અમે દીકરિયો છીએ અને આ પ્યારની નિશાની છે.

“ સહીયર દુખ શું દાખવું ” એ રાગ.

મેમાન પુત્રી માવિત્રની, વસે પરધર વાસ;

ડાહ્યાં માખાપ દયા ધરે, ઉરની પૂરે આશ; મેમાન ટેક.

ધડિ બે ધડી દિન બે ત્રણનો, જીવો કહિયે મેમાન;

દુહિતા વરસ દશ ખારનો, મન મેમાન માન; મેમાન. ૧

સિધાવે જ્યારે તે સાસરે, ત્યારે માત પિતાય;
જાણે દિન એક રહી નથી, જળ નેત્રથી જાય. મેમાન. ૨
પુખ્ત થતો જોઇ પુત્રને, જીર વ્યાપે હુલ્લાસ;
પુખ્ત થતી જોઇ પુત્રિને, નાખે તેજ નિસ્વાસ. મેમાન. ૩

રાણી—વાર બચ્યા, ગુંથો.

પ્રધાનપુત્રી—માથ, હું રમ લેઉં ?

મીલુલ—કેમ બેન, વહેલી વહેલી ?

પ્રધાનપુત્રી—આજ તો મને આવ્યા ધણી વાર થઇ ને હવે પિ-
તાજનો પણ પધારવાનો વખત થયો.

રાણી—બહેન બચ્યા, આવજો.

પ્રધાનપુત્રી—વાર માથ. (કહી જાયછે.)

(ધણી ખગા મહેરબાન એવા નેપથ્યમાં છડીદારના રા-
બદ થાયછે.)

દાશી—અહો માતુશ્રી, રાજજી પધારતા લાગેછે.

રાણી—હાં. (કહી સામી જાયછે ને મીલુલદેવી રાસમીદગી થઈ
બેસી રહેછે.]

જયકેશી—(મીલુલદેવીના ચહેરામાં કારમો તકાવત થયેતો જોઇ-
ને) કેમ બચ્યા મીલુલ, શું કરોછો.

રાણી—(વચમાંથી) હું તમારા સારું હાર તોરા ગુંથતી હતી ત્યારે
મીલુલ કહે કે એક તો હું ગુંથીશ.

જયકેશી—કહેજ. પ્રભનો પિતા માતા ઉપર જે પ્રેમ છે તે કુ-
દરતી છે.

કુંભરી.

પિતા અને પ્રસુતામાં જે પ્રેમ છે પ્રભનો,

સુટે કુદરતી ન ખળનો;

પિતા અને ૦ દેહ.

સુપત્ર સુતને સુતાને સરખો,
 તિલમર ન મળે તજ્યાનો;   પિતા અને ૦ ૧
 કુપાત્રતું તો નથી કહેતો,
 નથી અવર નીપજ્યાનો;   પિતા અને ૦ ૨
 ગહિસાગર ક્ષણમાં થાય ખાલી,
 ગહીમાં અખુટ મળતો;   પિતા અને ૦ ૩
 એ તજિ અવર બજે ભગવત તો,
 લાભ ન લેશે ભજ્યાનો;   પિતા અને ૦ ૪
 મનમોહન કહે પ્રજા કુપાતર,
 સ્વર્ગમાં લાભ લે સજનો;   પિતા અને ૦ ૫

રાણી—ખરું કહોછો, સ્વામિનાથ.

જયકેશી—વાર હવે ચતુર ચિતારો ગયો છે અને તમારી તરફથી
 પણ તક્યારી કરી રાખજો. હાથી ઘોડા વગેરે જે જમાઈને
 આપવા લેવાતું તે સુકરર કરવા આવતી કાલથી રોજ સ-
 વારના એ કલાક વિશ્રાંતી શાળામાં આવવાને એ પ્રધાનજીને
 કહેલું છે અને તમારે પણ એ સળંધમાં મને જે જે સૂચ-
 નાઓ આપવાની તે તમારી સ્મર્યુ પત્રિકામાં નોંધી રાખવી
 ને પ્રસંગોપાત મને રજુ કરવી.

રાણી—જેવી આચા.

પડદો પડ્યો.

સઉ નાચે છે.

અંક ૩ જો. પ્રવેશ ૧ લો.

પાત્ર.

કરણ—પાટણનો રાજા કરણ સોલંકી.

નવલ વહુ } —વણીક દંપતી
અડવો શા }

જોગીરામ—ભિક્ષુક બ્રાહ્મણ.

વાઘરી } —પાટણનાં દાતણીયાં.
વાઘરણ }

સ્થળ—પાટણ શહેર.

કરણ—(એકલો.)   લાવણી.

પુર ચરયા આજે ફરી, જોઉં અંધારે;
છે સમય રાત્રિનો સરસ, અરે આ વારે.
છે ધર્મ ધરાધીશનો, ક્ષત્રિ તે પાણે;
ફરિ પુરમાં ને પુર બહાર, પ્રજા સંભાળે;
હું અસ્ત્ર શસ્ત્ર સજિ અંગ, એકલો જાઉં,
હું સિંહ સોલંકી મણી, કરણ કહેવાઉં;
હું છું ગુજરીતો પતિ, ગુજર ખંડમાં રે,
પુર ચરયા આજે ફરી, જોઉં અંધારે.

અરે આજનો ચાલો, આપણે નગર ચરયા જોવી આ પેલી

હવેલીમાં દીવો બળતો દેખાય છે ને તેમાં હીંચોળાખાટનો કચુડાટ યાય છે. એટલુંજ નહીં પણ તેમાં કાંક શેઠ શેઠાણી વાતો કરતાં હોય તેમ લાગે છે. માટે જરા ચોંભાયે તો ખરા.

અરે આંતો ધુધરો બળવે છે ને બાળક રગાડે છે.

અડવો શા—(એટલામાં) શેઠાણી હવે તો રાત્રીના દશ વાગી ગયા હશે.

નવલ વહુ—હા, આપણી ઘડીઆળમાં દશ વાગ્યા. તમે તો કલાકનાં લેખાં કરો. જુઓ આપણો છોટિયો તો હજી કેવો રમે છે! એને તો જીવજ નથી.

અડવો શા—એ વળી આવીને અત્યારે રમતે ચડ્યો છે. હવે સુવારી દો.

નવલ વહુ—જરા દ્યો તો ખરા. જુઓ આપણા રાત્રીને પણ એ સુખ હજી નથી.

અડવો શા—ખરી વાત, એ સુખ આગળ રાજપાટનું સુખ કશાં લેખામાં નથી.

કરજી—(એ સાંભળતાં નિશ્વાસ નાખીને મનમાં) અરે ભગવાન ! આંધ પણ મારીજ વાત ચાલે છે. પણ એ શેઠ શેઠાણી શું ખોટું કહે છે ? માટે લાય, હવે તો જરા નગર બહાર ॥ ચર-ચા જોઈયે. પુર ચરચા ધણી વાર જોઈ છે. અરે! આ દરવાજા તો બારી ઉઘાડી રાખી ઉઘી ગયો છે; રમેને ધથરે તે મારે સાર જ કુદરતી ખુલ્લી રખાવી હોય ! (એમ કહી બહાર નીકળીને) અરે આ દરવાજા પાસે કોઈ નવું ઝુપડું બંધાયું હોય એમ લાગે છે. તેમાં પણ કાંક ગરબડ થતી સંભળાય છે. એ ઝુપડાની આથે રહી સંભળીશું તો ઠીક પડશે. (એમ કહી તેનું કરે છે.)

વાધરી—રાંડ અડવી રાતની 'હઠીને દાતણુ લેવા ગઇ તે જવાય ?
સાંજે લાવીને સવારે વેચવા જવું ને રાતનું અંધારાનું માગવા
જવું તો પેટ ભરાય.

વાધરણુ—ગારે તો કદી એમ થયું પણ તમારો દાતણુનો ભારો કેમ
એમજ રહ્યો ?

વાધરી—મારે તો શું કરું. (ધીમેથી) રાંડ ! આખો દહાડો બટક્યો
ને સાંજે દાતણુનો ભારો લેઈ ગામમાં પેઠો ત્યાં આપણો રાજ
ક્યાંધથી નાકામાં સામે મળ્યો એટલે મેંતો તે વખતજ જન-
કયું કે આજ છોકરાંને જરૂર ફાંકા પડશે.

વાધરણુ—સારે જરા નાકા બહાર ઉભા ન રહ્યો ? શી ઉતાવળ હતી
તે દોડ્યા દોડ્યા ગામમાં પેઠા.

વાધરી—હું તો આપણા ગામનો પેલો હાંસલો ઝોળગાણો જેને
ચાર પાંચ છોકરા ને એક બે છોકરીઓ છે તે પોતાની પાછ-
ળ અસ્વારી ઉતાવળી ઉતાવળી આવતી હતી તેથી મોર મોર
આવતો હતો તેને જોઈને નાકામાં પેઠો પણ હાંસલાને નાકા
વાળાએ રોક્યો ને અસ્વારી નીકળી આવી.

વાધરણુ—સારે તો છોકરાં લુખ્યાં સુવેજકની. વાંઝીયાનું સવારમાં
મેં ન જોઈએ તો શુકન તો લેઈએજ કેમ ?

વાધરી—રાંડ, હલવી. કોક સાંભળશે, રાજઅવળી ઘણીએ ઘાલી
તેલ કાઢશે.

કરણુ—(મનમાં) ભલા ભગવાન ! જે એક પુત્ર વિના મારો ભ-
વ હાંસલા ઝોળગાણાથી પણ હું ગયો, પણ તેમાં આભિમારફ

રાંકોનો અપરાધ નથી. હું સામો મળ્યો ને તેમના કાતલના ભારા એમજ રહ્યા ત્યારે કહેજકની ! જેમ જેમ વસ્તિમાં જતો જઈશ તેમ તેમ આવીજ વાતો કાન પર આવશે ને તેથી મારા મનને વ્યાધી વધતી જશે માટે હવે તો કોઈ જંગલમાં નીકળી જાયો. અહોહો ! આ ચાલતાં ચાલતાં પણ અજવાળું શેનું દેખાયછે ? અરે ! એતો મહાદેવનું મંદિર જણાયછે. માંહી દીવો બળેછે. અહાહાહા ! આટલી રાતે તેમાં પુરૂષ ઉભો છે તે કાણુ હશે ? અરે હાથમાં ચક્રચકતી તરવાર રહી ગઈ છે ને મસ્તક કાપી મહાદેવને ચડાવવાની તદ્દયારીમાં હોય એમ લાગેછે. ચાલ જીવ, ઝટ ત્યાં દોડી પોહોચિયો. (એમ કહી મોટેથી) હાં ! હાં ! એ માનવી તું મરીશ નહીં.

(જોગીરામ—આશપાશ નજર કરતાં રાજાને આવતો જોઈને શરમાઈ ઉભો થઈ રહેછે. રાજા આવી તેના હાથમાંથી તરવાર લઈ લે છે.

જોગીરામ—અરે રાજાજી, આ વખત મને મરતાં રોકશો નહીં.

કરણુ—અરે ભાઈ, તું કાણુ ભૂત છે કે ભૈરવ છે કે કાળા માથાનો માણસ છે તે કહે.

જોગીરામ—અહો રાજાજી ! હું ભૂત નથી, ભૈરવ નથી. પણ આપના નગરનો આહણુ જોગીરામ છું.

કરણુ—ત્યારે મરછ શા માટે તે કહે.

જોગીરામ—અહો ગુર્જરાધિપતિ ! મારે પેટ પુત્ર નથી. માટે હું આંધ છ દિવસથી મહાદેવ ઉપર તપ કરું છું ને આજે મારે સાતમો અપવાશ થયો પણ મહાદેવ તરફથી કાંઈ ફળ પ્રાપ્ત થયું નહીં માટે મરું છું.

પ્રવેશ ૧ લો.]   મીલકદેવી નાટક.   (૫૩)

કરણ—અહો મહારાજ, તમારા અદૃશમાં નહીં હોય તેમાં મહાદેવ શું કરે?

જોગીરામ—પુત્ર ન હોય તો પુત્રીજ આપે. પણ એ આપશે ને હું લઈશ.

કરણ—તમે પણ મમત જરાજર ઝાલ્યો, એટલું તમારે શું બો-ગવવાનું છે?

જોગીરામ—અહો રાજાજી, પુત્ર કાંઈ મીલકત ભોગવવા સારું ન-થી પણ સાંભળ.

રાગ સોરઠ.

“ રતનાર નેનાં જાકે ” એ રાગ.

દુખિયાંને મરવા દીજેરે, અધિનાથ ના નહિ કીજે;   ટેક.

બાળપણમાં લાડ લડાવા, લાડન ગાગી લીજેરે,   દુખિં ૧

જનોઘ આપી જશ વરતાવી, લાય વિવા કરિ લીજેરે;   દુખિં ૨

વૃદ્ધપણે નહિં શક્તિ વપૂમાં, કામ કશું નવ સીજેરે;   દુખિં ૩

એ સમયે સેવાની આશા, શિવ શંભૂ જો રીજેરે;   દુખિં ૪

પિંડ મુકીને આધ સરાવે, દે શુભદાન વળી જોરે;   દુખિં ૫

બળે સુત વિણ સ્મશાન સુનાં, ક્યાં જઈ એ દુખ કીજેરે;   દુખિં ૬

મોત ભલું એ કરતાં મહિપતિ, નેટે નરક પડીજોરે.   દુખિં ૭

કરણ—અહો મહારાજ, શું પુત્ર વિના સ્વર્ગમાં પણ ગતિ નથીજ.

જોગીરામ—હા, રાજધિરાજ. છે તો એમજ.

કરણ—(મનમાં વિચારીને) અહો બ્રહ્મદેવ, તમે ધીરજ ધરો. કહે-

વત છે કે ધીરજનાં ફળ મીઠાં. જુઓ મારે પણ ક્યાં છે?

આને હવે હાશ્વર તમને આપશે,

(૫૪)

મોણલદેવી નાટક.

[અંક ૩ બે.

ભોગીરામ—મહારાજ, ગમે તેમ કરો પણ હું તો દેહ લાગ કરીશ.

(એમ કેટલીક વાર રગઝક થયા પછી.)

કરણ—અરો બ્રહ્મદેવ, તમે છ મહીના ધીરજ રાખો. જો કાંઈ હવે કરો તો તમને આ શિવશંભુના સમ છે.

ભોગીરામ—તારું રાજધિરાજ. હું મોટાનું વચન માન્ય કરી હાલ જાઉં છું પણ પછી તમારે કહેવાપણું રહેશે નહીં.

(કહી જાય છે.)

કરણ—અરે એને તો અસારે પ્રશ્નરે બચાવ્યો પણ હું એથી કયાં જુદો છું ? જે દુખ એને છે તેજ મારે છે. એટલે હવે હાંધ આવવાની નથી પણ જરા વિશ્રાંતીશળામાં જમ બે ઘડી પડી રહું. અને દિવસ ઉગે તો પાંચ પડિતોને ભેગા કરી પુધું.

રાગ.

“નારાયણ નરશીલ નરોત્તમ” એ રાગ.

સુત લહેજત સંસાર તણી છે, તેવણુ આ બવ શીકારે; ટેક.

સુજે ધંધા કદી સાંમટા, મના કરે મન કરવારે;

દહેર લક્ષ્મીની હેય લાગતી, પણ આહે પરહરવારે; સુત૦ ૧

મેડી માળ ને ગોખ જરૂખાં, ચિત નવ આહે અણુવારે;

શું કરવું છે કે જન ખાશે, શબ્દ પડે એ શુણુવારે; સુત૦ ૨

રાજપાટ સહ શીકાં લાગે, ભોજન શીકાં ભાણેરે;

આવ્યો મનખો કાઢ્યો એજે, જગત બધી મન જાણેરે; સુત૦ ૩

હાથી ઘોડા બાગ બગીચા, પેદળનો નહિ પારે;

એક સૂત વિન સુંવું સધળું, સુનો આ સંસારરે; સુત૦ ૪

પ્રવેશ ૨ જો.]

મીચ્છાદેવી નાટક.

(૫૫)

સામા આઠ્યા શુકન જુએ નહિ, પેએ મુખ ન પ્રમાનેરે;
વિશ્વંભર તું વાંઝ્યા મેણું, કરીને ટાળ કૃપા તેરે; સુત૦ ૫
(કહી જાયછે)

પડરા પડયો.

—૦૦૦૦૦૦—

પ્રવેશ ૨ જો

પાત્ર.

ઉદયામતિ—કરણની મા.

દાશી—ઉદયામતિની,

પાછળથી કરણ.

સ્થળ

ઉદયામતિનો મહેલ.

ઉદયામતિ—(દાશી પાણીનું બેડું બરી આંખ ચોળતી આવેછે
તે જોઇને) અહો દાશી આટલી બધી દીલગીર શી ?

દાશી—અહો માતૃશ્રી, કાંઈ નહીં. કહેતાં જીભ ઉપડતી નથી.

ઉદયામતિ—નહિ નહીં. બોલ, કહી દે.

દાશી—અહો માજી, શી વાત કહું ?

રાગ “ઝૂંવો સિતમ”

કશી વાત માતા કહું આપને,

દેવામ ગળણું ન મુખ ગામને;

કરે વાત રાજા અને રાંકની,

૨૬.

ચડે રિશ નહિ પણ દિલ દાણની; કશી ૦ ૧

ઉદયામતિ—કહે, કહે. હું જાણું તો ખરી.

દાશી—અહો માતૃશ્રી, આજે હું પાણી ભરવા ગઇ સાં એક છો.
કરીની ઇંદોણી ખોવાઈ. તેનો એક બાઈડી ઉપર વહેંચ આ-
વતાં તે છોકરી રોધ પડીને તેને ગાળો દેવા લાગી.

ઉદયામતિ—પછી.

દાશી—જે બાઈડીપર ચોરી ચડી તે પણ રોધ પડી ને કહેવા લા-
ગી કે બાઈ મારે તારી ઇંદોણી શું કરવી છે. જો આ
ક્ષેમરાજની સમ્મતિથી ભીમે પાટણનું રાજ્ય કરણને આપ્યું
પણ તેને બહુ ક્યાં થયું? કુવર ક્યાં.

ઉદયામતિ—ખર, એણે ખોટું શું કહ્યું?

દાશી—ક્ષેમરાજને આપણે કાઢી ક્યાં મુક્યાછે?

ઉદયામતિ—કાઢી ન મુક્યા પણ ગાદીનો હક ક્ષેમરાજના કું-
વર દેવપ્રસાદનો થાય સાં એક દધિરથળી આપી એ શું
વધારે છે?

દાશી—

“જડાવો સિતમ”

અહો માતૃશ્રી એ જવા ઘો વિચાર,

કરો દાંધ એવું જે પ્રગટે કુમાર; અહો ૦ ૨૬૦

મહારાજ થાય કરણ પુત્રવાન;

નહી ભાગ્યશાળી કો આપ સમાન; અહો ૦ ૧

ઉદયામતિ—અરે એ વાતની કાંઈ મને થોડી આપેક્ષા હતી, પણ
અહો દાશી, આજે પ્રભાતના પ્રણામ અરથે હજી કરણ કેમ
ન આંગ્યો.

દાશી—અહો માતૃશ્રી, હજી નિલ નિયમને વાર છે, કરંણ મહા-
રાજ ચુકે તેમ નથી.

ઉદયામતિ—

“પ્રભુ મહેર કર હમ ઉપર” એ રાગ.

અરે પ્રભુ પુત્ર રત્ન પુત્રને આપો;

ધિર ભાગ્યશાળી કરી મુજને થાપો; અરે૦ ૧૬૬.

ધાંચી ગોલા કોળી નાળી બીખારીયોને;

પાંચ પાંચ સાત સાત તેં દીધા જોને; અરે૦ ૧

ફરે નાગા ભૂખ્યા અન્ન વસ્ત્રના ટોટા;

એવાના ભર્યા પડ્યા છે અગણિત ઓટા; અરે૦ ૨

આ જો આખી રાજધાની મારા પુત્રની;

એક પુત્ર રત્ન વિના તે હશે સુની; અરે૦ ૩

કાળા મટી ઘોળા થયા કેશ કુંવરના;

મારા તો દેખું છું નજરે દહાડા આખરના; અરે૦ ૪

મરતાં મરતાં જોઉં મુખ પૌત્રનું;

જીવ ગતે જાય ને ભાગ્યશાળી જાનું; અરે૦ ૫

પુન્યશાળી પાટણની મારી છે પ્રભ;

એક જીવ આપી એને કંઠવ મળ; અરે૦ ૬

સેજમાં રૂબાહો પાલણાના કચ્છડાટ;

દીડી નહિ જોળામાં ખુંદણ જિવતર ઉઠ્યુ વાટ. અરે૦ ૭

(એવામાં ઓચીંતો કરંણ પ્રવેશ કરેછે તેને જોઈ ઉદયામતિની
આંખ પાણીથી ભરાઈ જાયછે તે જોતાંજ જોગ સીંહ તલપ મારે તે
મ એકદમ તરવાર ખુલ્લી કરી મોટી ઝાશ પડી કરંણ પોતાની મા-

(૫૮)

મીચુનદેવી નાટક.

[અંક ૩ જો.

તુશ્રીના પ્રગ આગળ માથુ નાંખી દઇ નમન કરી બે હાથ બે-
ડી બોલેછે.)

કરેણુ—અહો માતૃશ્રી, આપનાં સ્નેહભીંજીત નેત્રો સમક્ષ થયેલાં
નેહ મારા શરીરનું રૂવાડેરૂવાડું ખડું થઇ ગયુંછે. પગથી
શિખા સુધી જવાળા વ્યાપી ગઇછે. બે શેષ નાગ આપનું
દિલ દુખાવી પાતાળમાં પેઠો હોય તો આ ધરતી ધુળવી
તેને ખુશ્કો કરી દાઢ પકડી મણી હીત કરે અને આકાશ
વાશી ઇંદ્ર કદી આપનું દિલ દુખાવી ગયો હોય તો આકાશ જ
મીન દોસ્ત કરી તેને ઇંદ્રાસન ઉપરથી ગળગલી જેઠો પાડું તો
પછી આ લોકમાં આપનું દિલ દુખાવનાર રહેજે કયાં ?

હું આપ જેવાં ખરેખરાં ક્ષત્રીપુત્રીનું પયપાન કરી મોટા
થયો છું તે કોઇ વાતે પાછી પાની દેનાર નથી. (એમ કહી હાથ પ્રગ
પછાડી સહતરવાર ઉભો થઇ જાયછે ને બોલેછે)

કરેણુ—

સગ.

શુણો માતૃ અરજ કરે એક, પાછી પાની તે કેમ દેશું રે;
તનમાં ક્ષત્રીનો રાખી ટેક, પાછી પાની તે;
કદી પશ્ચિમ ભગે સૂર્ય, પાછી પાની તે;
કદી પ્રેવ ડગી જાય દૂર, પાછી પાની તે;
કદી મેરે ચળે મુજ માત, પાછી પાની તે;
કદી માઝા તજે નિધિ સાત, પાછી પાની તે;
છું હું ઉદ્યા માતાનો તંન, પાછી પાની તે;
ધરણી તે કહે જેને ધન્ય ધન્ય, પાછી પાની તે;
ભડ લાજે પિતા મારો ભીમ, પાછી પાની તે;

કલંક કુળને બેસવા દઉ કેમ, પાછી પાની તે;
 છું હું સોઝંકા કુળનો સુત, પાછી પાની તે;
 બીજો કોણ છે માછનો પુત, પાછી પાની તે;
 સાગા આવે બસે શત કોડ; પાછી પાની તે;
 જેની જગમાં જડે નહીં જોડ, પાછી પાની તે;
 મારી એક આ છોટી તરવાર, પાછી પાની તે,
 ફરશુની ફરશીના શા ભર, પાછી પાની તે;
 માતુ બોલો બોલો કરો મહેર, પાછી પાની તે;
 મને છાતું યદ્ય પડ્યું ઝેર, પાછી પાની તે.

ઉદયામતિ—ધિરજ રાખ, બેટા.

“શોભીત્રી શોચનો ત્યાગ કરો હવેરે” એ સૂઝ.

નથી કોયે દૂભી બેટા કરણ મને;
 એવડો તું શાને માટે શોચજી મને, નથીં ૦ ૧
 શુરવીર સુત તારા જેવો ક્યાં થશે;
 જે ક્ષત્રાણી તણી કુખને શોભાવશે. નથીં ૦ ૨
 પુત્ર કાલ તુજ મસ્તકે એક મેં પળી;
 જોયું તેવી શરીરમાં જવાળા થઈ ખડી. નથીં ૦ ૩
 મારા આખરના દહાડા વેગળા નથી;
 પૌત્ર ન અદ્યાપિ ખામી કહું શું કથી. નથીં ૦ ૪
 સુજતું નથી જે પુત્ર હવે શું કરં;
 બા! એ શોચમાં હું નિર નયણે ભરં. નથીં ૦ ૫
 નિર ભરી વાત મેં રચાવી જે સારી;
 જાણ્યું ઠાઠ જન આંતરડી તો હરે મારી. નથીં ૦ ૬

ઝોક ખીજીથી અધિક રૂપ ગુણમાં;
 રાણીયો છે રૂપાળી તે રંગ મહેલમાં. નથી ૦ ૬
 પાંડિતો બોલાવી અને પુછવા ધારં;
 વારે વારે એજ મારા બહાલા વિચારં. નથી ૦ ૭

કરજુ—(એકદમ તરવાર મ્યાન કરીને]

વાર , માતૃશ્રી ! જેવી ઇચ્છા.

“જે જન પાળક ટાળક દુખનો” એ રાગ.

હે મમ માતા, સુખની શાતા;
 અરજ કરું તે ઉર ધરો;
 જે ઇશ્વર આધિન રહી,
 એનો કરવો કદિ શોચ નહીં;
 કરે એટલો ફાકટ જાય,
 આંતે જગમાં હાંશી થાય;
 શોચ તજી મન મોજ કરો; હે મમ ૦ ૮૬.
 મેં ચક્રવે ગુજરી રાજ કર્યું,
 પદ મહારાજ અધિરાજ ધર્યું;
 મેં તાએ કીધો મેવાસ;
 તિલબર જ્યાં નહિ પ્રભુનો ત્રાસ;
 ભિલ આશાનો કીધો નાશ;
 ત્યાં પણ માતા હું ન ક્યો; હે મમ ૦ ૧
 માધપુર ઈક પટ્ટણ એક નવું;
 કરજીવતિ તો ખીજી કહું;
 નવાં વસાવ્યાં એ બે શહેર,

લક્ષ્મીની જ્યાં બહોળી દહેર;
 મોટાં ચ્યાર રચ્યાં મહેર;
 વિધ ભલી પૈસો વાવર્યો; હે મમ ૨
 એક કૌચરવ બિશુ જ્યાંતી તણું;
 શુભ કરણેશ્વરનું ત્રીશુ ચણ્યું;
 કીધું ચોથું કરણ વિહાર;
 કહીએ મરજી જગ કરતાર.

શા વિધિ હશે લખ્યા સંસ્કાર;
 માતુ મને સંતોષ ધરો, હે મમ ૩

ઉદયામતિ—ના, બેટા! એમ થાય નહીં. અને તે ઉપાય કરવા
 પછી પ્રારબ્ધ—મેં આવતી કાલે તારી જનમોતરી જેવરાવવા
 નકકી કર્યું છે માટે મુંઝતળ વગેરે પ્રધાન મંડળને અને
 સહદેવ જોશી રામ પંડીત શુક શાસ્ત્રી વગેરે આપણા નગર-
 ના વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને સવારમાં આંધ આવવા આમંત્રણ મો-
 કવાવળે. જોજો ભુલીશ નહીં.

કરણ—વાર, આચા. માતૃશ્રી (કહી જાયછે.)

પડદા પડ્યો.

પ્રવેશ ૩ જો.

પાત્ર

ઉદયાભાત—કરણ અને દ્વારપાળ.

સામંત }
ઉદા. } —રાજ્યના પ્રધાનો.

મુખળ—મંત્રી (જ્ઞાનગી કારભારી)

શુકશાસ્ત્રી

રામપંડિત } —પાઠણના પંડિતો.

સહદેવ જોશી

પાછળથી ચતુર ચિતારો.

સ્થળ

ઉદયામતિના મહેલ.

ઉદયામતિ—અહો ! બેટા કરણ ! પછી ગઈ કાલે પ્રધાન મંડળને અને શુકશાસ્ત્રી વગેરેને આજનું આમંત્રણ કહેવરાવ્યું હતું કે ભુલી ગયો !

કરણ—ના, માતુશ્રી. કહેવરાવ્યું છે. તેઓ આવતા હશે.

દ્વારપાળ—(એચ્છીતો આવીને) અહો માતુશ્રી, નીચે પ્રધાન મંડળ જ અને બ્રહ્મસમાજના પંડિતો ઉભા થઈ રહ્યા છે.

ઉદયામતિ—બહેં આવવા ઘો. (અનુક્રમે સહ આવી નમન કરી બેસેછે, એટલે) અહો પ્રધાનો ! કરણને અધ્યપિ સુધી પુઠ

ત્રનું ફળ ઈશ્વરે આપ્યું નહીં ને મારી પણ હવે વૃદ્ધા-
વસ્થા થઇ તેથી આજે કુંવરની જન્મોત્તરી જોવશવવા આ
પંડિતોને જોલાવ્યાછે.

સામતુ—સારું છે, માતૃશ્રી, એમજ જોઇએ.

ઉદયામતિ—અહો ખેટા કરણુ! અચ્ચા ભૂદેવોની પંચામૃતવડે પુ-
નં કર ને હાર પહેરાવ.

કરણુ—આસા માતૃશ્રી; (કહી પૂજા કરી હાર પહેરાવે છે.)

ઉદયામતિ—(આજ્ઞાઓને.)

લાવણી.

“સુકત કરના હોય સો કરશે.” એ રાગ.

કેમ ન થાય કુમાર, કુંવરને કેમ ન થાય કુમાર;

શા ચોધડિયે જન્મ કુંવરનો, કિયું લગ્ન નિરધાર, કુંડેકળ

કાલ પળી એક કુંવર મસ્તકે, જોતાં ઉપજી ઝાળ;

આખરના દહાડા પણ આધા, મારા નથી લગાર,

મારા નથી લગાર. કુંવરને ૧

કહો નડેછે કિયા અહો ને, કાણુ પાપ મોઝાર;

પ્રશ્ન ઉપરથી લગ્ન લહો ને, જનમોતરી વિચાર;

જનમોતરી વિચાર. કુંવરને ૨

કહિ તેનું પ્રાશ્નિત કરાવો, કરે રીઝ કરતાર;

તમ આસા અમ આશ પુરાતાં, પુરશે કરણુ કુમાર;

પુરશે કરણુ કુમાર. કુંવરને ૩

દામપંડિત—રાજમાતા, આજ્ઞાનાં છોકરાંને રાજ મિષ્ટાન્ન જમ-

ડા એટલે બધાં સારાં પાનાં થશે.

સહદેવ જોશી—ઝરે ભૂદેવો ! ક્યાંઈ રાજસભામાં ગયા છો કે ગયા નથી ! કાંઈ વેળા હતો, જનમેતરી જુઓ. પછી મિષ્ટાન. કોઈ કલ્પવૃક્ષ નીચે ભૂખ્યો મુઓ છે ?

શુક શાસ્ત્રી—સહદેવ જોશી ખરી વાત કહેછે, એમજ છે. હતો. વેળા હતો. (સહુ વેળા લેવા મંડી ન્યછે ને વિચાર કરેછે)

ઉદયામતિ—કહો રૂપિયો, કેમ છે ?

રામ પંડિત—જવાબ દો શુકશાસ્ત્રી ! બાણવામાં તો અધાયને આવી ગયું.

શુકશાસ્ત્રી—હા, પણ આપણામાં સહદેવ જોશી વૃદ્ધ છે તે કહેશે.

સહદેવ જોશી—કહો ભૂદેવો ! આપણે માળાના મણકા અધાય સરખા છીએ ને હવે તો વળી અવસ્થા થઇ.

રામપંડિત—અવસ્થા થઇ તોય તમે.

શુકશાસ્ત્રી—હા બાપ, ખરી વાત છે. ખીજો કોણ કહેશે. કેનો બાર છે. (કેટલીક રંગ ઝગ થયા પછી.)

સહદેવજોશી— તોટક.

કૂળ જોતિષ્યતું અહો માતુ કહું,
જનમાક્ષર છે બળવાન બહુ;
સહુ રાણિ દરેકની રાશિ ગણી,
કરિ સાથ મુકાબલ રાય તણી. ૧
કહું એક કુમાર ખચિત થશે,
પણ રાણિ જરૂરજ ખીજિ હશે;
દિશિ દક્ષિણ દાયક લાભ તણી,
નિકળ્યો જન સાં થકિ આપ બણી. ૨
ઘડિ અત્ર સમે વળિ આ રથળમાં,

મુજ માતૃ જુઓ નજરે પળમાં;
મુજ વેણુ ન વ્યર્થ કદાપિ જશે,
પ્રુખ આલ્મણને મિષ્ટાન હશે.   ૩

રામ પંડિત—જોશી, દક્ષિણાનું ભુલી ગયા.

શુક શાસ્ત્રી—એ તો મિષ્ટાનમાં આવી ગઈ. કાંઈ લૂખાં મિષ્ટાન
હોય ? દક્ષિણા વગર લૂખાં કરેવાય.

ઉદયામતિ—અહો ભૂદેવો, જો એમ થયું તો તમને હું પ્રુખ મિ-
ષ્ટાન જમાડીશ ને દક્ષિણા પણ ખરી. પછી કાંઈ ?

દ્વારપાળ—(એચીતો આવીને) અહો માતૃશ્રી ! એક ચિતારો કાંઈ
બેઠ લઈ આવ્યોછે.

ઉદયામતિ—ભક્તે આવવા દો. (ચિતારો આવી નમન કરી બેસેછે
એટલે તેનો પરદેશી પોષાક જોઈ સૌ તેના સામું જોઈ રહેછે.
અને) આવો ચિતારો ! કિયો મુલક ને તમારું નામ શું ?

ચતુર ચિતારો—હું દક્ષિણમાં કર્ણાટક દેશમાં રહું છું, ને મારું
નામ ચતુર ચિતારો છે. (એ સાંભળતાંજ પ્રધાન મંડળ એક
ખીજના સામું જોઈ રહેછે અને આલ્મણો પરસ્પરમાં કાનમાં
વાત કરવા વળગી જાયછે.)

ઉદયામતિ—આંધ આવવાનું કારણ ?

ચતુર ચિતારો—થોડા મહીના પર કરણ મહારાજની છખી લઈ
એક જઘનસુરી સાધુ અમારે ચંદ્રાપુર નગર આવ્યા ને જય-
કેશીને બેઠ કરી ચારે અમે પણ કસખી લોક છીએ તે મનને
એમ થયું કે જયકેશી મહારાજની છખી પાટણુ જઈ કરણ
મહારાજને બેઠ કરીએ.

ઉદયામતિ—ખરા જમનસુરી, અમારા ગુરુ છે. પછી રાજાજીયે ક-
રણ મહારાજની છાત્રીનું શું કર્યું ?

ચતુર ચિતારો—માથે ચડાવી.

ઉદયામતિ—એમ ! વાર, ક્યાં છે જયકેશી મહારાજની છાત્રી.

ચતુર ચિતારો—લ્યો, માતૃશ્રી. આ રહી. (કહી આગળ મુકે છે.
તે ઉદયામતિ હાથમાં લેઈ જુએ છે ને જોતાં જોતાં જયકેશી
પાસે મીલણદેવીનું ચિત્ર જોવામાં આવતાં.)

ઉદયામતિ—ચિતારા ! આ કોણ છે ?

ચતુર ચિતારો—માતૃશ્રી ! એ જયકેશીની કુંવરી મીલણદેવી. તેને
માટે ઈંદ્રનાં પણ માગ્યાં આવ્યાં હતાં, પણ તેણે ના કહી. ને
હજી કુંવરી છે.

ઉદયામતિ—(એ સાંભળતાંજ જોશીયે કહેલી વાત ઉપર ચિત્ત
દોડી જતાં) વાહ ! વાહ ! ચિતારા. ઠીક કર્યું, જયકેશીનું
નામ સાંભળી અમારા કાન પવિત્ર થયા. વાર, આ નૃત્ય કરે
છે તે કોણ છે ?

ચતુર ચિતારો—માતૃશ્રી, એ સાક્ષાત લક્ષ્મીજી છે તે જયકેશી મ-
હારાજ આગળ આઠ પહોર નૃત્ય આદરે છે.

ઉદયામતિ—અરે મીલણદેવી આગળ એ લક્ષ્મીજીનું તેજ પણ જાં
પ્રુ પડે છે.

ચતુર ચિતારો—

ગજજી.

(ઈંદ્રસભાની ઢબની.)

મહેલમાંથી મીલણ આવે, જો અગાથી માંધ;

વેગે ચાલી વાદળમાં, સુર્ય શશિ ક્રુપાપ;

મિણલ અમૃતથી ભરી, જે રહું શેષ નિદાન;
અમર સૌ અમર થયા, પ્રેમે કરી તે પાન.
નાગ કન્યા મીઠાણુ નિરખી, પેઠી જમ પાતાળ;
અપ્સરા ત્યાં શું બિચારી, હાંદ્ર ખેરે લાળ;
ધમક પગની તે ઢૂંળવે, ધમધમાટ ધરા;
સ્તબ્ધ મુની ધ્રુવ ગયા થઇ, જોઇ સુંદરા.

ઉદ્યામતિ—અહો પ્રધાનો, ચંદ્રાપુર નગર છેટે પડ્યું, નહિ તે
આપણે કાંઈક મિથે પણ જોઇ લેત.

મુંજલ—(ઉદ્યામતિનું મન લલચાઈ ગયું જાણીને) જોવાની કાં
ઈ જરૂર નહિ, માણાં એમાં આ કસબી લોકોનો કાંઈ સ્વાર્થ
નથી. જો મરજી હોય તો આ ચતુર ચિતારો પણ આપણોજ
છે. તેનાથી તજવીજ ચલાવિયે.

ચતુર ચિતારો—જહા, માતૃશ્રીની ઈચ્છા હોય તો મને આજે ને આજે
કાગળ લખી આપો. મારે મન આ રહ્યું. ચંદ્રાપુર નગર કાંઈ
છેડું નથી.

ઉદ્યામતિ—કેમ બેટા કરણુ ! (કરણુ શરમાઈ નીચું જુવેછે એ-
ટલે તેને આ વાત ગમતીછે એમ જાણીને) વાર મુંજલ,
ચિતારાને કાગળ લખી આપીને કાલે પાછા રવાને કરજો ને
હાલ ઉતારા વગેરેનો બંદોબસ્ત કરી આપો.

મુંજલ—અહો દારપાલ ! ચિતારાને ઉતારા વિગેરે અપાવો.

(ચિતારો—વાર, માતૃશ્રી. હાલ રજા લેઉં છું. (કહી દારપાળ
સાથે જાયછે.)

મુંજલ—અહો માતૃશ્રી, સહદેવ જોશીનો ટપ્પોતો પાંશરો પડ્યો.

ઉદ્યામતિ—હા. આપણા નગરમાં સહદેવ જોશી નહીં હોય ત્યારે
એમની મોટી ખોટ પડવાની.

રામ પંડિત—ખરું રાજમાતા, શુક્ર-શાસ્ત્રીનું પણ એમજ કહેવું છે.

સહદેવ—અહો માતૃશ્રી, હવે આહ્વાનનાં છોકરાંને રાજ કરો.

ઉદ્યામતિ—અહો ખેટા કરણુ ! સહદેવ જોશી વગેરે આહ્વાનોને
પાકાં શીષાં ને પાંચ પાંચ મહોર દક્ષિણાની.

સહદેવ—ના માતૃશ્રી, હું તો પાંચ મહોર નહીં લેકે રહેવાદો ત્યારે.

ઉદ્યામતિ—અરે હજી તો વાતોની વાતો છે. જ્યારે પુરેપુરો તુ-
કકો મળશે ત્યારે જો જો.

સહદેવ—એતો હવે જોયુંજ પડ્યું છે. ક્યાં વાર છે. જો જો.
આ રહ્યા અમે ને તમે.

ઉદ્યામતિ—(મુંઝવના સામું જોઈને) વાર, જેમ સહદેવ જો-
શી રાજ થાય તેમ કરજો.

પડદો પડ્યો.

સકે જાય છે.

પ્રવેશ ૪ થો.

યાત્ર

રાજા કરણુ, દારપાલ અને પ્રધાન મંડળ પાછલથી ચિતારો.

સ્થળ કચેરી ભુવન

દારપાલ છઠી પોદારતો આવેછે, રાજા સિંહાસન ઉપર ખીરા-
જે છે. અને પ્રધાન મંડળ અનુક્રમે જેમ જેમ આવતું જાયછે તેમ

તેમ તેનું નામ લઈ દ્વારપાલ છડી પોકારતો આવેછે ને સૌ વંદન કરી બેસતા જાયછે. પછી)

કરણુ—અહો સામતુ, આપણો રાજવહીવટ કેવી રીતે ચાલેછે?

સામતુ—અહો રાજાધિરાજ, ચોર હરામખોર આપણી હદમાં છેજ નહીં ને કદાચ કોઈ તેવો જાહેર થાયછે તો તેને હદપાર કરવામાં આવેછે. અહિંસાધર્મ સર્વ જગાએ પ્રવર્તેછે રહેલોછે. ખડિયા રાજાઓ એક અવાજે આપણા હુકમને માન આપેછે. સંક્ષિપ્તમાં અન્ન સિંહ એક આરે જળ પ્રાશાન કરેછે તેમ કોઈ કોઈનું નામ દેતું નથી.

કરણુ—સાખાશ પ્રધાના સાખાશ. વાર ઉદા! તમારા ઉદન વિહાર અપાશરાનું કામ પુરું થયું કે નહીં?

ઉદા—હા, ના. અद्याપિ ચાલેછે. તેમાં પણ દેશ દેશના ડીયા, ચિતારા આવેલાછે. આપણી હદમાં તો જોટલા મજુર કારીગરો છે તે સઘળા તેમાંજ રોકાઈ ગયા છે. મતલબ રોજ વગર કોઈ પણ માણુસ આપણી હદમાં રહેલો નથી.

કરણુ—અહો મુંજલ! ઉદા એ ચિતારાનું નામ દેતાં આપણે ભાં આવેલો કર્ણાટકનો ચિતારો મને યાદ આવ્યો. તેને માતુશ્રીની આજ્ઞા પ્રમાણે આજે આપણે શીરપાલ આપી કાગળ સાથે રવાને કરવાનો છે. લાવો, પેલી છાત્રી ક્યાં છે?

મુંજલ—હવે મહારાજ આ રહી. (એમ કહી છાત્રી કરણુ મહારાજના હાથમાં આપેછે તે લઈ એકી નજરે કરણુ મહારાજ જુએ છે.)

કરણુ—વાહવા. શું ધધર કાળા માથાના માનવી ઉત્પન્ન કરેછે?

બસ. અહો દ્વારપાળ ! પેલા ચિતારાને બોલાવ.

દ્વારપાળ—હ, રાજધિરાજ. (કહી જાયછે ને ચિતારાને તેડી લાવે છે. તે વંદન કરી બેસેછે. એટલે)

કરણ—ચિતારા, આ કાગળ ખુદ મીણલદેવીને આપજો. ને તરત વળજો. તમારા આવતા સુધી મારી દ્રષ્ટિ કણાટક તરફ રહેશે.

ચિતારો—બહુ સારું. રાજધિરાજ. એને પણ એમજ છે. (એમ કહી કાગળ લઈ ચંદ્રાપુર નગરથી લાવેલું નાળીયેર આગળ ધરીને.)

ચિતારો— રાગ ઝીંઝોટી જંગલો.

“ પનિયાં મે કસે ભરું મોરી છોટી નનદિયાં. એ ચાલ.

આ ફળ આગળ હું ધરું; રાય મોરારે;

સ્વિકાર એતો રોહથી કરિયે. ચંદ્રાપુર પછી વીચરું. રાય

આપું જયકેશી મહારાજે, હવે પ્રસિદ્ધ એ હું કરું; રાય

જે ભેટ જનસુરીજીએ કીધી, આપ કેરી છાંતી તણી; રાય

પેળી પરાક્ષ તે મીણલદેવી, મોહિત થઇ ગુરજર મણી; રાય

વૈર દેવી નિંદ્રાથી વસાવ્યું, આંખ બેળી ના કરે હવે; રાય

આખડી અન્ન પાણીની લીધી, માળા તમારી ફેરવે; રાય

સરખી સાહેલીમાં રમતાં, આપ ઉડાડે કાગડા; રાય

આપ તણું તે નામ લઇને, છોજ મીણલ મન જડયા. રાય

એ વરિ ચૂકી આપની શૂળી, મને મોકલિયો આંચ; રાય

જયકેશી પણ રાજ થયાછે, વર્ણન તેનું ન થાય. રાય

રાગ નટ કેદાર.

નૃપ મણિજ નરવર, માફજ કરો નૃપ મારા. નૃપ

અહો કરણ અહિં ગુજરાતમાં તો, હોયજ તાર નામ.
 પણ દક્ષિણમાં આજ કાલ છે, નામ તુજ ઠામે ઠામ. તૃપ૦
 વાસે વાસ અવાસે અવાસે, હાટે હાટ બજાર;
 રાય કરણ ને મીલુલદેવી, એક અવાજે ઉચ્ચાર. તૃપ૦
 બાળકિયો પણ રમત રમતાં, બે નામનાં ગિત ગાય;
 વરધો મોટાં ગણે વિવાહની, રાજ રાજ થાય. તૃપ૦
 વસ્ત્રાભૂષણ નવાં રચાવે, રંગાવે સહ ધરખાર;
 દેશ દેશાવર માલ ખરીદી, ચાલેછે ધમધોકાર. તૃપ૦
 કંઈક વેપારી ને વણીકનાં. વહાણ ઉપર વહાણ;
 પ્રેમ સહિત તૃપ પરદેશીને, દેહે કરોડોનાં દાણુ. તૃપ
 દેશ દેશાવરના રજવાડા, તેથી જાણે તેહ;
 રાય કરણ મીલુલદેવીનો, વિવા નિઃસંદેહ. તૃપ૦
 બ્રાહ્મણનો બ્રાહ્મણુ તે હું છું, ચિત્રનો છું ઉસ્તાદ;
 એ શ્રીકૃષ્ણ માટે લઈ આવ્યો, છે મુજ આશિર્વાદ. તૃપ૦

એટલે કરણ ખુશીમાં આવી જાયછે. સમાજનો હર્ષની તાળીયો
 પાડેછે ને ચિતારા સહ ઉદયાગતિ માતાને મેહેલ જવા રાજ સભા
 (વસંજન થાયછે.

(પડદો પડ્યો.)

પ્રવેશ ૬ મો

પાત્ર

માતા ઉદયામતિ, દાશી, કરણ, દારપાલ, પ્રધાન મંડલ,
ચિતારો અને પાછલથી સહદેવ જોશી.

સ્થળ ઉદયામતિનો મહેલ.

દાશી—અહો માતૃશ્રી, કરણ મહારાજ પધારેછે ને પ્રધાન મંડલ
પણ બધું સાથેજછે.

કરણ—(એટલામાં પ્રવેશ કરીને) અહો માતૃશ્રી, વંદન કરું છું. (રાજ
બેઠા પછી સહ પ્રધાન મંડલ નમન કરી બેસેછે.)

ઉદયામતિ—(કરણને) ચિરંજીવો, બેટા.

સામતુ—માતૃશ્રી, ચિતારો ચંદ્રાપુર નગરથી નાળીએર લઇ આ-
વ્યોછે પણ મોટાતું કામ જેથી કરણ મહારાજે પત્ર લખી
આપ્યા પછી રજુ કર્યું.

ઉદયામતિ—વાહવા ચિતારા, તમારી ગંભીરતા. બલે. દાશી, સહ-
દેવ જોશીને બોલાવો.

દાશી—હા, આરા માતૃશ્રી. (કહી જાયછે ને સહદેવ જોશીને તેડી
લાવેછે. જોશી નમન કરી બેસેછે.)

ઉદયામતિ—જોશી, આ ચિતારો ચંદ્રાપુર નગરથી નાળીએર
લઇ આવ્યા છે તે જુઓ?

સહદેવ જોશી—અહો માતૃશ્રી. એ ચિતારો ગઇ કાલે આવ્યા છે
એજકની ! જુઓ, આજણુનો શુકન ખાલી જાય? (એમ ક-

હી ટીપણું ઉડેલી ગણવા વળગી જાય છે ને કહે છે.) જુઓ આ વળી બ્રાહ્મણના દીકરાનો બીજો શુકન છે કે આ ચોધડીયે આ નાળીએ રલ્યો ને તેમાંથી પુત્ર પ્રાપ્તિ ન થાય તો મારૂ નામ સહદેવ જોશી ખોટો ફરી, પાડું.

ઉદયામતિ—તયારતુ, બ્રાહ્મણને વચને અને સુર્યની સાક્ષીએ) ફહી નાળીએ ર વધાવી લેવરાવવા તજવીજ કરે છે ને તે થઇ રહ્યા પછી) અહો મુંબલ, ચંદ્રાપુર નગર વસંત ચઢાવવા તમારે જવું પડશે ને કન્યા પણ સાથેજ લાવવી.

મુંબલ—તઈયારછું માતૃશ્રી.

(બાદ નોખત વગેરે વાજાંત્રો થાય છે, સાકર વેહેંચાય છે, ચિ તારાને ફરીથી પોશાગ અપાય છે. અને સહદેવ જોશીને પણ દક્ષિણા અને પાકાં શીયાં આપી હસતે ચહેરે વિદાય કરે છે ને સભા બરખાસ્ત થાય છે.

અંક ૪ થો. પ્રવેશ ૧ લો.

પાત્ર.

જયકેશી, પ્રધાન મંડળ, દ્વારપાળ
પાછળથી

ચિતારો અને મુંઝત, રાજગુરુ.

સ્થળ ચંદાપુર નગરમાં કચેરી ભૂવન.

જયકેશી—અહો પ્રધાના, ચિતારાને પાટણુ ગયે મહિનો થવા આવ્યો પણ હજી વળ્યો નહીં.

રાગ સારંગ.

રે કેમ પ્યારા પ્રધાન, ચતુર ચિતારો હજી નહીં આવ્યો;
લાવ્યો, નહિ કશિ ખબર નિદાન; રે કેમ ટેક.

પળપણુ જય હવે નહિ મારી, નજર નગર ભણિ છે રહિ ઠાંગી;
ચતુર ચિતારો ચતુર સુખણુ છે, એને કચમ વાર લાગી;
ને કેમ નાવ્યો. રે કેમ ૧

પ્રધાન—અહો મહારાજ. એક તો ગુજરાત કાંઈ આંઈ નથી અને
ખીજું મોટા રજવાડાનું કામ છે એટલે વાર પણ લાગે. આ-
હી ચતુર ચિતારો ગયો છે તે ભુલે તેમ નથી.

“નાગન કે બચે નાગ ઉસે પ્યાર નહિ કરના.” એ રાગ.

વિદ્યમંત્ર પરિણામ વશુધાપતિ,

ઉત્તમ ઉતરે એમાં સંશય ન રતિ;
જાણે થયું કામ જે વિલંબ જે થયો,
ગયો તેવો આવ્યો જે કો તર્ત આવીયો,

દ્વારપાળ—(ઓચીંતો આવીને) અહો મહારાજ ચતુર ચિતારો
આવી પહોંચ્યો છે. ને તે અંદર આવવાની રજા માગેછે.

જયકેશી—વાર, આવવા દ્યો. (દ્વારપાળ જમ્મ તેડી લાવે છે. ને
ચતુર ચિતારો નમન કરી બેસેછે એટલે) કેમ ચિતારા !
ફત્તેહ ?

તુર ચિતારો—જી હા. આપ મહારાજને પ્રતાપે પણ મારા સા-
થે પાટણનો પ્રધાન “ મુન્નલ ” વસંત ચડાવવાને આવ્યો
છે તે બહાર છે માટે તેને ઉતારા વગેરેના બંદોબસ્તની મ-
હેરબાની થવી જોઈએ.

જયકેશી—અહો પ્રધાના, આપણો નવો મહેલ હમણાંજ તમ્યાર
થયો છે તેમાં ઉતારો આપો ને જ્વેશીને બોલાવી વસંત ચઢા-
વવાનું મુહુર્તે જ્વેરાવો. શરબરામાં ચતુર ચિતારાનેજ રા-
ખવા ઠીક પડશે.

પ્રધાન—જી, હા મહારાજ.

જયકેશી—દ્વારપાળ, એક પટાવાળો મોકલી પાટણના પ્રધાનને
નવા મહેલમાં ઉતારો આપો.

દ્વારપાળ—આજ્ઞા મહારાજ. (કહી પટાવાળાને વરધી આપેછે.)

જયકેશી(ચિતારાને.)

“ ધનુષ્ય છટાયે ધર્મુરે ” એ રાગ.

હું ખુશી થયો આજ પુણ, ચિતારા તમે આવતાંરે;

વરસાદ પડે જોઈ વાટ, આ તમેને સંભારતારે;

સાથે લાવ્યા મુંઝવેલ પ્રધાન, ચિતારા;

તે તો તાકીને માર્યું નિશાન, આ તમેને.

પ્રધાન—બરેબર ! ચિતારાએ ખુબ કામ કર્યું

(એટલામાં રાજગુરુ આવેછે ને તે નમન કરી આ-
શીર્વાદ દઈ બેસેછે.)

જયકેશી—અહો રાજગુરુ ! આપણી મીલણદેવીને પાટણથી વ-

સંત ચઢાવવા આવ્યાછે માટે કયું મુહુર્ત ઠીક છે તે જુઓ.

રાજગુરુ—(ટીપણું જોઈને) અહો રાજજી ! હાલ લાભ ચોખ-

ડીયું બેસવાનું છે. એના જેવું બીજું એકે નથી ને દિવસ

પણ આજનો ચોખો છે.

જયકેશી—અહો ચિતારા, સારે તમે હાલજ જાઓ ને પાટણના

પ્રધાનને બખર આપી તેડી લાવો.

ચિતારો—વાર. રાજધિરાજ (કહી ચિતારો જાયછે.)

પ્રધાન—અહો મહારાજ. શહેરના શેઠ શાહુકાર, રાજના અમીર ઉ-

મરાવ, માનકારી માણસોને બોલાવી કચેરી બરી ઉત્સવ કર-

વો જોઈએ ને નોખત શરૂ કરી રીતથી બધું કરવું જોઈયે.

જયકેશી—હા પ્રધાના. ચિતારો આવતાં પહેલાં તે બધું થઈ જવું

જોઈએ.

પ્રધાન—જીહા, મહારાજ.

જયકેશી—અહો દ્વારપાળ ! કોટવાળને બખર આપો કે તે નગર-

માં સડને અસારમાં આપણી મીલણ દોઢણી દોઢનાર છે

એવી બખર આપે. શેઠ, શાહુકાર, અમીર, ઉમરાવ સડને આ

મંત્રણ કરે ને તેમને ઘેરથી પણ સઉ કોષ રાણીવાસમાં જાય.
દ્વારપાળ—આશા, મહારાજ.

જયકેશી—અહો રાજગુરુ તમે પણ પાછા કચેરીમાં આવજો. ને
પ્રધાનજી તમે પણ નોખત વગેરેનો બંદોબસ્ત કરો. કેમકે હવે
લાભ ચોંધડીયું બેરવાને વાર નથી. ને સર્વ કોષ આવવાની
તકવારીમાં હશે.

પડદો પડ્યો.

સભા વિસર્જન થાયછે.

પ્રવેશ ૨ જો.

યાત્ર.

જયકેશી અને રાણી. તથા દાશી

સ્થળ રંગ મહોલોત.

રાણી—અહો દાશી. આજે આ નોખતનો અવાજ સંભળાય છે એ
તે શું? જરૂરથી જો તો ખરી.

દાશી—(જરૂર તરફ જઈ આવીને) અહો, બાપ સાહેબ આજે
અલ્લારમાં કચેરી બરખાસ થઈ અને રાજજી પણ આપણા
મહેલ તરફ વળ્યા હોય એમ જણાયછે.

(ને પથ્થમાં ઘણી ખમા મહેરબાનના અવાજે થાયછે.)

રાણી—અહો દાશી! રાજજી પધારતા લાગેછે.

(એમ કહી સામી જાયછે ત્યાં જયકેશી પ્રવેશ કરેછે
તેને નમન કરીને) પધારિયે, મારા પ્રભુ.

જયકેશી—અહો પ્રિયા, આજે પાટણનગરથી ચિતારો વળી આ-
વ્યો અને ત્યાંનો પ્રધાન મુંગલ પણ ઓઢણી ઓઢાડવા સા-
ચેજ આવ્યો છે.

રાણી—અહો પ્રાણપતિ ! તમારા નામ પ્રમાણે તમારી જય થયેલી
જોવાને હમેશાં આતુર છું.

જયકેશી—એમજ છે.

“ રાજા હું મેં કામકો, ઓર ઇદર મેરા નામ ”

એમજ છે પ્રિયા અહો તમો વિના આતુર;
કાણુ હોય ખીજું કહો ચંચળ ચપળ ચતુર;
ઓઢણિ ઓઢાડયા તણું, પણ મૂરત અલાર;
કરવા મોટિ કચેરિ મેં, સમજાવ્યા સરદાર;
ગોરિ ધરોધરથી અહીં, આવી મંગળ ગાય;
કોટવાળને તે કહું, જેથી જાહેર થાય;
હમણાંથીજ રહે થયા, છે નોખતના નાદ;
સેના ઉભી સજ થઇ, માગણુ માગે દાદ;
નવા આપણુ મહેલમાં, મુંગલ છે ઉતરેલ;
ઓઢણિ આદી એહ છે, પાટણથી લાવેલ;
કરશે રજુ કચેરિમાં, હું અહિં દઇ મુકીશ;
એ મીણલને આપજો, પાટણની બખશીખ;
શુભ એધડિયુ સાધવા, ગુરુ છે તપ્યાર;
રનેહે સાકર વહેચજો, નગર બધા મોઝાર.

રાણી—જેવી આજ્ઞા, હમણાં હું મીણલને આપણા મહેલમાં તેડા-
વી લઉં.

પ્રવેશ ૩ જો.]

મીણલદેવી નાટક.

(૭૬)

દ્વારપાળ—અહો રામધિરાજ, કચેરીમાં સર્વ મંડળ આવી ચુક્યું છે.

નયકેશી—વાર પ્રિયા હું ત્યારે જાઉં છું. (કહી જાય છે.)

પડદો પડ્યો.

પ્રવેશ ૩ જો.

પાત્ર.

મીણલદેવી, દાશી, ને પ્રધાનપુત્રી.

પાછલથી ચિતારી તથા

નયકેશીની દાશી.

સ્થળ મીણલદેવીનો મહેલ.

મીણલદેવી—(મનમાં)

ખંભાત.

“ હાલેરે જોળન મદમાતી રૂબરિયાં ” એ રાગ.

ચિતારો ન આવ્યો, ને સખિયે ના આવીરે,

કાગળે ખખર પણ, કોયે ન કહાવીરે; ચિતારો ટેક.

આરે અવતાર એળે, હું શીરી રીતે કાડુંરે,

ઝેરે ખાવું કુવે પડું, કાયા કેમ પાડુંરે; ચિતારો ૦ ૧

પાટણ આ પાસે રહું, બેશી રહ્યા સાંજરે;

લંકામાં ગયેલો પણ, આવી પહોંચે આજરે; ચિતારો ૦ ૨

જડ ભત જેવો રડ્યો, બેઠો બેઠો ખાશેરે,

ના વિચારું મીણલના, દિન કેમ જશેરે, ચિતારો ૦ ૩

દાશી—(ઓચીંતી આવીને) અહો બાપ સાહેબ, આજ તો તમારી સખી ઉતાવલી ઉતાવલી નવાં વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જ આનંદમાં આવતી હોય એમ લાગે છે. રખેને કાંઈ વધામણી તો લાવી નહિ હોય ?

પ્રધાનપુત્રી—(એકદમ પ્રવેશ કરીને) અહો સખી, શું કરે છે. હમણાં થીજ ભુલી ગઈ કે શું ?

મીલુલદેવી—શું, જેન મસ્કરી કરછ. તને ટાયકા સુજે છે. આંઈ-તો બળી રહ્યાં છીયે. ને વળી તું બાળ.

પ્રધાનપુત્રી—અરે તું જરા જરૂખામાંથી તો નજર કર. દરબાર-માં કેવી ધામધુમ થઈ રહી છે ને નગર આખાની તો શી વાત કહું. (એમ કહી મીલુલદેવીનો હાથ તાણી જરૂખા તરફ નોંધને.)

“ માઈ દિલ લાગ્યું પઠાણુ શું ”

હે સખી શી કહું વાતરે, (૨) જો! જો! જરૂખામાંથી જરા ટેક.

વાંજે નોખત શરણાધ્યો, જ્યાં લાં ઝાક ઝમાળ; (૨)

ઉજળાં વસ્ત્રો ભૂષણુ ભાવતાં, બન્યાં ધરી ખુટાં બાળ; (૨)

જો! જો! ૧

જન આવે જાય દરબારમાં, રૂડો જો આ રાણીવાસ; (૨)

નિહાળ આ નજરબાગ તું, ખુબ શોભાવ્યો છે ખાસ; (૨)

જો! જો! ૨

બાપુ કચેરી જો જેનડી, ખાસી કેવી ખુબીવંત; (૨)

માગણુ આજ મોઢા દિસે, ન મળે કયાંઈ કળાવંત; (૨)

જો! જો! ૩

આવી ભરાણા આ જગતના, હતા એટલા આંધ; (૨)

લેખે ગણે ન લેખું મળે, વાહવા જયકેશી રાય; (૨)

જો! જો! ૪

ચંદનિયો આંધી ચોકમાં, સેના ઉભી થઇ સજ; (૨)

આવે અમિર ઉમરાવ જો! લખેશ્વરી કોટીદજ; (૨)

જો!જો! ૫

(મનમાં હર્ષ પણ બહાર ગંભીરાધથી)

મીણલદેવી—લે, ચાલ બેન. પણ શી ખળર જે આ તેનીજ ધા-
મધમ છે.

પ્રધાનપુત્રી—અરે સખી. મારા પિતાને દરબારમાંથી આમત્રણ
આવ્યું હતું કે અ.પણી મીણલ અભારમાં એટલું એટલે
માટે કચેરી ભરવાની છે ત્યાં આવજો.

મીણલ—હશે, સારે. હમણાં નક્કી ખળર પડશે.

દાશી—અહો બાઈ સાહેબ, નીચે ચતુર ચિતારાની વહુ આવી છે. તે
તમ પાસે આવવાની રજા માગે છે.

પ્રધાનપુત્રી—લે થયું ? હવે તો ખાત્રી થતી આવે છે કની ?

મીણલદેવી—એમાં શું. ચતુર ચિતારાના કાગળની પુછગાછ કરવા
આવતી હશે તો !

(દાશીને) જા ! જા ! બેલાવી લાવ.

પ્રધાનપુત્રી—કાં લેવા કાં દેવા, (એટલામાં ચિતારી આવી નમન
કરી બેસે છે.)

મીણલદેવી—આવો, ચિતારી. કેમ આજ ?

(૮૨)

મીલુલદેવી નાટક.

[અંક ૪ થો.]

ચિતારી—આ તમારા ચિતારાને તમે પાટણ મોકલ્યો હતોકની
ત્યાંથી કાગળ લઈ આવ્યો છે તે કહે તું આપી આવ. તમારા
વરનાં ને તમારી સાસુનાં તો તે આવ્યો છે ત્યારથી મોં ફાટ
વખાણ કરેછે.

મીલુલદેવી—(જરા મંદ હાસ્ય કરીને કાગળ લેછે) લાવો.

પ્રધાનપુત્રી—અહો સખી! ઉતાવળી ઉતાવળી? મને તો જોવા
દેતીજ નથી.

મીલુલદેવી—લે તું વાંચ.

પ્રધાનપુત્રી—(વાંચે છે.)

લાવણી.

રે પ્રિયા! પ્રિયા! હું કરું મીલુલ તું મારી;
ધર કરણ કરણની ચરજ, કેશિ કૂમારી;
જો ઇંદ્ર જાય તો ઇંદ્ર, ખીજો પણ થશે;
હું કરણ સમો નહિ કરણ, અવર દેખાશે;
હું મહા ક્ષત્રપ શુરવીર, રાજ અધિરાજ;
મુંકી પણ મેં તુજ માટ, કૂળની માજ;
કર તારાની હું કરું, ચાચના પ્યારી; રે પ્રિયા ૧
હું ખરો ક્ષત્રિ ક્ષેત્રમાં, વચન હું પાળું;
મણિધર કરે જઈ મુખ, હાથ હું ધાલું;
નવ સત્ય શિયળને ચુકું, ક્ષત્રિનો ધર્મ;
પર અર્થે દેવા પ્રાણ, ક્ષત્રિનું કર્મ;
લક્ષ્મ્યાઈ પણ તુજ માટ, કરું લાચારી; રે પ્રિયા ૨
સહ ખંડ વિશે છે ખંડ, ગુજર ચડિયાતો;

એના જેવો એ એક, અવર તો વાતો;
સ્વવખાણુ પરાક્રમતણું, ન ક્ષત્રિને છાજે;
શાખા તેમાં શોલકિ, કશું તો લાજે;

મન મોહ-ન-લખિયો જય, યાચુ તુજ યારી; રેપ્રિયા૦
વાહવા ! શો મળનો પત્ર લખ્યો છે । શબ્દો તો વીણી
વીણીને જાણે કે દાખલ કર્યા હોય નહીં ।

મીચુલદેવી—હોય, એમાં શું ? રાજાનો પુત્ર છે.

પ્રધાનપુત્રી—એ પણ વિવહળ ઓછો નથી થયો.

ચિતારી—અરે યાદ સાહેબ, જે દી ચિતારાને રાજાજીએ તમારે
સાસરે મોકલ્યો તે દીવસે વાટ ખરચી વાસ્તે મારું કડકું ઉતારું
લ્યારે તો મારા મનને ધણું ખોટું લાગ્યું. પણ યા, તમારો
વર બહુ સારા. એણે પછી ફટકું બધું આપ્યું ને વાત કરતા
હતા કે કંસાર તો રોજ. એકદી વિસામો ન મળે રહ્યા એટ-
લા દીવસભાતભાતનાં ભોજન. મેં તો કહ્યું કે આપણી રાજાની
કુંવરી પાટણુ જય લ્યારે એની સાથે જવું, આપણે ધન માલ
જોતાં નથી. રોજ સાઈં ભોજન આપે એટલે થયું.

પ્રધાનપુત્રી—(ચિતારીને) તમારો વર કાંઈ વાત કરતા હતા કે લ-
ગ્ન કે દહાડાનાં છે ?

ચિતારી—લગનનો તો ઠરાવ થઈ ગયો. શું કાંઈ લગનનો ઠરાવ થયા
બગર રાજાજીએ ચિતારાને પાટણુ મોકલ્યો.

મીચુલદેવી—(પ્રધાનપુત્રીને) એમને શી ખબર પ્રે ?

(એટલામાં મીચુલદેવીની માતૃશ્રીની દાસી ઉતાવળી
આવીને.)

દાશી—આહો બાપ સાહેબ, તમારે સાસરેથી જોઢણી જોઢાડવા આવ્યાછે તેથી માતૃશ્રી બોલાવેછે. વહેલાં ચાલો, બધાં બે-શી રહ્યાંછે.

મોલણદેવી—આવુંછું તમચાર. કહો માતૃશ્રીને.

દાશી—વહેલાં આવજો હો ! હું જાઉંછું.

(કહી જાયછે.)

પ્રધાનપુત્રી—કેમ સખી ! હવે ખાત્રી થઇ ?

મોલણદેવી—હોય તો હોય પરમેશ્વર હરે બંધીખાતેથી શું ન છોડે ? તોપણ આડું કેણું જાણું હજી કેટલું હશે.

પ્રધાનપુત્રી—બેન, તને હજી સંતોષ થયો નહીં. (એમ કહી કાગળ પાછો આપેછે તે લેછે)

મોલણદેવી—પલકની ખબર કોને પડેછે કે સંતોષ થાય.

“ જુઓ જુઓ વિત્રેલીડી બાપ ” એમગ.

કડકડીને લાગી ભૂખ ધીરજ ત્યાં શી રહેરે;

ચડચું ભોજન ચુલે સનમુખ, ધીરજ ત્યાં શી રહેરે;

પણે પાણી વિનાના જાય પ્રાણ, ધીરજ ત્યાં શી રહેરે;

મીઠો દશ ડગલાં મેરાણ, ધીરજ ત્યાં શી રહેરે;

દોઢે ભૂખ તૃષા નવ જાય, ધીરજ ત્યાં શી રહેરે;

આતો નજરે હજી ન દેખાય, ધીરજ ત્યાં શી રહેરે.

પ્રધાનપુત્રી—અરે સખી, હવે ચાલો માતૃશ્રી રાહા બેઠ બેઠાં હશે

દાશી—હા બાપ સાહેબ. તમને નહીં કહે પણ મારે વિચાર જતે છે

મોલણ—ચાલો આ કાગળ જરા વાંચી લેઉ.

પ્રધાનપુત્રી—મેં વાંચાવ્યો એટલે નહીં ચાલે?

પ્રવેશ ૩ જો.]   મીણુલદેવો નાટક.

(૮૫)

મીણુલદેવી—અરે એના રસયુક્ત શબ્દો મારે કાળને કોરાધ રહ્યા છે.

પ્રધાનપુત્રી—ખરેખર, છે પણ એવાજ.

મીણુલદેવી—આહાહાહા! જો તો લખે છે “ મીણુલ તું મારી ”

“ સ્વવખાણુ પરાકૃમતણું ન ક્ષત્રિને છાને ” અને “ મણીધર
ધેર જઇ મુખ હાથ હું ધાલું ” પણ “ લલચાઈ તુજ માટ
કરું લાચારી ” કેવા માર્મિક શબ્દો છે?

પ્રધાનપુત્રી—વરને કાણુ વખાણે વરની વહુ. લે હવે મુંક. ગુજને
રાતમાં ગયા પછી સંભારીશે નહીં.

મીણુલદેવી—અરે સખી! મુકતાં તે મન કેમ હા કહે.

પ્રધાનપુત્રી—એ તો અમૃતનો સાગર છે. એનો કાંઈ ધર્વ હોય નહીં.

મીણુલદેવી—ખરી વાત છે. પ્રથમ હું તને હસતી હતી પણ હવે
અનુભવ થયો.

પ્રધાનપુત્રી—અરે! હજી તો હવે અનુભવ થશે.

દાશી—આલો બાપ આલો. હવે માતૃશ્રા દુરસે થતાં હશે.

મીણુલદેવી—હા. આલો. પણ જાત જાતનાં ઉંચી જાતનાં અત્તર મું
ગંધી પદાર્થ જ્યારે જવાનું થશે ત્યારે સાથે લેતી જઇશ. મો-
તીની સેતરંજ ભરવાનું કામ તો મેં કે દહાડાથી શરૂ કર્યું છે.
હાર તોરા ગજરા અને કુલ પછેડી પણ હવે હું ગુપ્તતાં ત-
દન શીખી ગઈ છું. કુલના મુગટ પણ એવા ગુપ્તું કે તે
કોક બે ધડી જોઈ રહે.

ગાયન કળા તો મારી પાસે એવી છે કે જો એક વખત
તેનો એક શબ્દ જો કોઈને કાને ગયો હોય તો સ્વર્ગમ્ પરી-

(૮૬)

મીલણદેવી નાટક.

[અંક ૪ થો.

યોનું ગાયન તેને પસંદ આવેજ નહીં,
પ્રધાનપુત્રી—અરે બેન. હું કયાં તારાથી અજાણી છું. કામસેના
ખરેખરી કળીયુગની વુંજ છે.
દાશી—(આવીતી આવીને) હવે બાધ પધારો. ચોઘડીયું જવું
રહેછે ને માણ ધુરસે પાયછે.
મીલણદેવી—ચાલ. (કહી જાયછે. પ્રધાનપુત્રી અને દાશીયો પણ
તેની સાથે જાય છે.)

પડશે પડ્યો;

—❦❦❦❦❦—

પ્રવેશ ૪ થો.

પાત્ર.

પ્રધાન મંડળ, અમીર ઉમરાવ શેહેરના
નગરશેઠ શાહુકારો, રાજગુરુ
પાછળથી

જયકેસી, દ્વારપાળ, ચિતારો ને મુંજલ.
સ્થળ કચેરી ભુવન.

(જયકેસી આવેછે એટલે સભા ઉભી થઈ સલામ કરેછે તે લે-
તો લેતો જયકેસી સિંહાસન ઉપર બેસેછે દ્વારપાળ નિધા
રખિયે મેહેરબાન એમ બંન્ને સાદે છડી પુકારેછે.)

જયકેસી—અહો પ્રધાના, હજી ચિતારો આવ્યો નથી.

પ્રધાન—હા, ના.

જયકેશી—અહો રાજગુરુ તમેજી જાઓને તાકીદ કરો.

રાજગુરુ—વાર રાજધિરાજ (કહી જાયછે.)

જયકેશી—અહો પ્રધાન, ચિતારો વળી તો તરત આવ્યો ને કામ પામ્યું.

પ્રધાન—હા—(એટલામાં મુંજલ અને ચિતારો આવેછે તે ધોરણુસર સલામ કરી બેસેછે.)

જયકેશી—અહો મુંજલજી, તમે તો કાઈ વખત આ મુલક જોયો નહીં હોય !

મુંજલ—હા ના. આ પેહેલ વેહેલો જોઈંધું.

પ્રધાન—હવે તો જેવા અમે એવા મુંજલજી.

મુંજલ—હા એમજ છે.

જયકેશી—(પ્રધાનને) આપણે ક્યાં મુંજલથીજ જુદાઈ છે.

રાજગુરુ—(જયકેશીને) મહારાજ, હવે લાભ ચોધડીયું વહી જાયછે.

મુંજલજી—(ઓઢણી વગેરેના થાલ ચાકર પાસે હતા તે લેઈ સભા વચમાં મુકેછે ને) અહો મહારાજ, આપના મોં આગળ તો સાક્ષાત લક્ષ્મીજી ટલ આદરેછે એટલે તેની ખરામરી થઈ શકે તેમ નથી.

જયકેશી—એ તો તમે વિવેકી છો તે એમજ કહો.

પ્રધાન—(થાલમાંથી ઓઢણી પોહોલી કરી) અહો આ ભરત કામ પાટણનું લાગેછે, ખીજે ક્યાંઈ એવું થતું નથી. (એમ કરી દરેક પ્રથક પ્રથક વર્ણન કરી પાછું થાળમાં રાખી રાજગુરુને આપેછે તે રાણીવાસમાં લેઈ જાયછે.)

જયકેશી—અહો મુંજલજી, લગ્ન સમીધી શી રીતે ઠરાવ્યું છે !

મુંજલ—અહો મહારાજા ! અમારી પાટણની ગાદીનો ચાલ એ-
વો છે કે આ ઝોઢણી ઝોઢાડી મીણલદેવીને અમે પાટણ લઈ
જઈશું ને ત્યાં લગતું મંદુરત નક્કી થશે, તમારે પણ ચિતા-
રાને કે જેને સાથે મુકવા વિચાર હોય તેને બંને મોકલજો.

જયકેશી—વાર. એમ પણ કરીશું. અને તમે પણ ખીજ નથી.
(એ વાતચિત થઈ રહ્યા પછી લક્ષ્મીજી ત્યાં આદરે છે. ગા-
યન થઈ રહ્યા બાદ પાનસુપારી અત્તર ગુલાબ જળથી
સંકોનો સત્કાર કરી સભા બરખાશ થાય છે.)

પડદો પડ્યો.

પ્રવેશ ૬ મો.

પાત્ર.

રાણો, દાશી, મીણલદેવી, પ્રધાનપુત્રી
વગેરે સ્ત્રી મંડળ.

સ્થળ રંગ મહોલાત.

દાશી—અહો માતૃથી, આજ રાજગુરુ ઝોઢણી વગેરે આપી ગયા
પણ હજી બાક સાહેબ પધાર્યા નહીં.

રાણી—જા, જા, કહીયે એધડીયું વીતી જાય છે.

દાશી—અરે એ વાર તો જઈ આવી. ત્યાં એમની સખી સાથે
વાતો કરે છે.

રાણી—જા, જા. તું વહેલી તેડી આવ. (દાશી જાય છે.)

મીણુલદેવી—(ઐટલામાં આવીને) માતૃશ્રી વંદન કરું છું.

રાણી—આરોગ્ય હો બચ્ચા. આ તારે સાસરેથી ઐટણી આવી છે.
ને ઐધડીયું વહી જાય છે.

પ્રધાનપુત્રી—હું કયારની કહેતી હતી કે ચાલો! ચાલો!

રાણી—હવે પારકે ઘેર જવાનું છે ખરું કની, ઐટલે એમ કરી હેત
ઉતારવું, ખીચું શું.

પ્રધાનપુત્રી—ખરું કહો છો, માજી.

મીણુલદેવી—માજી, તમે એમ કહો છો! (એમ કહી થાળ પાસે
લઈ ઐટણી ઐટ છે ને દાશીયો તેમાંથી ધરાણા વગેરેનો આ-
વેસો શણગાર સજ્જવે છે.)

પ્રધાનપુત્રી—(રાણીને) અહો માતૃશ્રી, આ તો બધાં એ મુલકના
વસ્ત્રાભૂષણ છે તે પહેરાવવાં પણ ભારે મુશકેલ લાગે છે.

રાણી—એમજ છે બચ્ચા. હવે વળી એ દેશનો પોષાગ ને ધરાણાં.

મીણુલ—(આરશીમાં મોં જોઈને) પણ માજી, મને એ બહુ રોબે
છે, ખરું કની?

રાણી—બચ્ચા, હજી તો આંધ્ર બેઠાં છો, તે છતાં એ દેશનું વં-
ખાણું છો.

પ્રધાનપુત્રી—ત્યારે! દીકરી છે કની?

[એ થઈ રહ્યા બાદ સ્ત્રીયો મંગળ ગીત ગાય છે.]

ધોળ.

જે આજની ઘડી રગિયામણી;

અંગ પ્રગટયો ઉમંગ અથાગ, મીણુલ ઐટ ઐટણી.

જે ભાગ્યશાળી કરણ બૂપતી,

(૯૦)

મીણલદેવી નાટક.

[અંક ૪ થા.

એથી અદકાં મીણલતણાં ભાગ્ય;	મીણલ ઓઢે૦ ૧
છરે જય જય કીધી જયકેશિયે;	
મોદ પ્રગટયો માતા મન મોઝર;	મીણલ૦ ૨
છરે પટણી પટોળાં ને પાટિયાં,	
શોહ મીણલનો શણગાર;	મીણલ૦ ૨
છરે લાગ્યો પ્રધાન પાટણુ તણો,	
નામ મુંગલ કે કહું મંજર;	મીણલ૦
માતા ઉદયાતણો ભાગ્યોદય થયો,	
સઉને સાકર વહેંચાય સાર;	મીણલ૦ ૩

એ ગીત પુરું થયું કે સઉને સાકર વહેંચાય છે તે જમ
જમ માણસોને મળેછે તેમ લઈ સઉ સઉના સ્વસ્થાન ભણી
વિદાય થઇ જાયછે.

પડદો પડયો.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

દ્વારપાળ, જયકેશા, પ્રધાન, મુંગલ, ચિતારો.

સ્થળ કચેરી ભુવન.

જયકેશી—અહો પ્રધાના, કેમ મુંગલજીની શરભરા તો ઠીક થયા
છે કની?

પ્રધાન—હા. રાજ્યના મેમાનને કાંઇ ત્રોટા હોય?

દ્વારપાળ—(ઓચીંતો) રાખધિરાજ, મુંગલજી આવેછે.

જયકેશી—આવવા દો. (મુંબલ તથા ચિતારો પ્રવેશ કરી નમન કરી બેસે છે. એટલે.)

અહો મુંબલજી, તમારી બરદાશ અમારાથી કાંઈ રહેતી નથી. માફ કરજો.

મુંબલ—ના, જી. રાજધિરાજ. આપને એમ કહેવું યોગ્ય નથી. આપે ધણી બરદાશ કરી છે. માત્ર હવે વિદાયગીરીને માટે મારો આગ્રહ ને અરજ છે.

જયકેશી—વાર ત્યારે પ્રધાના, હવે જોને મુંબલજી કચવાય છે તો તેમને રોકવા બરાબર નથી. ત્યારે અમીર ઉમરાવ સર્વને બોલાવી તેમનો આદરસત્કાર કરવો જોઈએ ને મુહુર્ત પણ રાજગુરને પુછવું જોઈએ.

પ્રધાન—જી હા.

જયકેશી—અહો દ્વારપાળ, રાજગુર, જ્ઞેશીશાસ્ત્રી, અમીર, ઉમરાવ સહને બોલાવો.

દ્વારપાળ—જી, મહારાજ. (સહને બોલાવી લાવે છે ને તેઓ નમન કરી બેસેછે એટલે)

જયકેશી—અહો રાજગુર, હવે મુંબલજી હઠ કરે છે ને રજા માગે છે. આપણી મીલણદેવીને પણ વળાવાની છે માટે મુહુર્ત જોઈ આપો.

રાજગુર—અહો રાજધિરાજ, કેટલા દિવસ ઉપરનું મુહુર્ત જોઈ?

મુંબલ—મહારાજ, શીખનું મુહુર્ત આજનું જુઓ. બાકી વિદાય પછી રાજજી કાલ કરે તોપણ રીકર નહીં.

જયકેશી—ના, ના. એમ કાંઈ યામ ?

(૯૨)

મીલુલદેવી નાટક.

[અંક ૪ મા.

મુંગલ—ત્યારે હવે ક્યવાવવા હોય તો તમે જાણો, બાકી તો છે એમજ.

પ્રધાન—વાર, ત્યારે મહારાજ. શીખ આજ કરો. વિદાય જ્યારે કરશું ત્યારે થશેકની ?

જયકેસી—બલે. એમ કરો.

રાજગુરુ—અહો રાજધિરાજ, આલતું ચોઘડીયું બહું સારું છે. ને તેમાં શીખ થવી જોઈએ.

જયકેસી—અહો પ્રધાના, પેલી શિરપાવની ગાંસડી લાવો.

પ્રધાન—હ્યો રાજધિરાજ. (કહી આપે છે.)

જયકેસી—(ગાંસડી છુટી મુકીને) અહો મુંગલજી, જે આમાંથી પસંદ પડે તે હ્યો.

મુંગલ—જી, આપની મરજીથી જે આપશો તે લાખો છે. (એટલે રાજ મુંગલને તથા ચિતારાને શિરપાવ કરે છે)

જયકેસી—(તે રહ્યા પછી) અહો પ્રધાનજી જે ઘોડા હાથી રથ મેના માણુકી આદિ મીલુલદેવીને આપવાનાં છે તે તમામ શાળુગારી શહેરમાં ખુદ્દમાં રાખો જે વશતીને જોવાં ઠીક પડે.

પ્રધાન—આચા, મહારાજ.

જયકેસી—હવે હું પણ રાણીવાસમાં જઈ આવતી કાલને માટે તે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરું છું.

(કહી જાયછે.)

પડદો પડ્યો.

પ્રવેશ ૭ મો

પાત્ર.

જયકેશી અને રાણી.

પ્રધાન, મુંજલ, રાજગુરુ, વગેરે પુરુષો.

પ્રધાનપુત્રી દાશીયો વગેરે સ્ત્રીમંડલ.

સ્થળ

રંગ મહોલમાં.

રાણી—અહો દાશી જોતો ખરી, આજે રાજજી પધારે છે પણ મને તેમનું મુખ કરમાઈ ગયું હોય તેવું લાગે છે. રાત્રીએ પણ તેઓ ખુશીમાં નહતા.

દાશી—જી હા, બાઈ સાહેબ. (એટલામાં ધણી 'ખમા મહેરબાન ના નેપથ્યમાં આવ્યા થાય છે ને જયકેશી પ્રવેશ કરે છે એટલે રાણી સામે જાય છે.) પધારો પ્રાણનાથ.

જયકેશી—(નિશ્વાસ મુકતો) હા, 'પ્રિયા. (એમ કહી આંદર આવી ખુશી ઉપર લમણે હાથ દઈ બેસે છે.)

રાણી—અહો પ્રાણપતિ, આજ ઉદાશી થવાનું કારણ ?

જયકેશી—પ્રિયા, મુંજલજીએ હા પકડી એટલે ગઈ કાલે તેમને શીખ કરવી પડી, અને ગીણલને પણ.

રાણી—હું સમજી, વળાવવી પડશે. એમાં દિલગીર થું થાયો છો. દીકરી છે તે તો એમજ છે. એને વાસ્તે ધરાણું લુગડાં જે જે આપવાનું તે મેં તૈયાર કર્યું છે.

જયકેશી—તે જાહેરમાં રાખો કેમકે વસ્તીની સ્ત્રીઓ જોવા આવશે.

રાણી—તૈયાર.

જયકેશી—નગરમાં પણ મીચુલને આજે વળાવવાની છે એમ મેં દરેક મોટે ઠેકાણે જણાવેલું છે.

રાણી—વાર પણ મીચુલદેવીને પણ બોલાવી લેઉં ને સણગાર સજવું. વળી હું જાને તમે પણ દીકરી સાથે બે ધડી ટાઢી મીડી વાત કરી લખ્યે.

જયકેશી—અરે મારાથી તો એક શબ્દ પણ તેના સ.મે નીકળવાનો નથી.

રાણી—અહો દ.શી મીચુલદેવીને બોલાવો.

દાશી—વાર, માતુશ્રી ! (કહી જાય છે ને મીચુલદેવીને તેડી લાવે છે પ્રધાનપુત્રી પણ તેના સાથેજ છે.)

મીચુલ—અહો માતુશ્રી વંદન કરું છું.

દાશી—માતુશ્રી, નીચે માણસ આવ્યું છે તે કહે છે કે મુંગલજી ઉતાવળ કરે છે. ને ચડી ઉભા છે.

જયકેશી—વાર પ્રિયા હું જાઉં છું ને મુંગલજીને મીચુલદેવીની બલામણુ દઢી (મીચુલદેવીને માથે હાથ મુકીને)

લેરવી.

આ મારી પ્રાણપ્યારી, દુહિતારે (૨) :

સુતા મારીતો તું યા શાણી, જ્ય કરયા જગ જીસારે; પ્રાણુ ૧

સરસ સાધવિ સતિ નિવડજે, સાવિત્રીને જેવી સીતારે; પ્રાણુ ૨

ચાલજે વૃદ્ધપણુ માર વિચારી, મળિયે પુત્રીને પિતારે; પ્રાણુ ૩

રાણી—અહો મારા આધાર ! તમને લાગતું હશે અને મને નહીં લાગતું હોય ? દીકરી છે તે પારકાં ધન છે તમે હવે કષ્ટાંત રહેવા દો.

જયકેશી—અરે મારાથી રહેવાતું નથી. મને એમ થાય છે કે આ

જીવ કાઠી નાંખું કે શું કરું ?

રાણી—થાયજ. પેટનાં આંતરડાં છે. પણ શું કરીયે (બોલી ન શકતાં વગર બોલ્યો જયકેશી જાયછે.)

રાણી—(રાણી ગળ ગળીત થઇને) અહો બચ્યા મીલુલ તું ગભરા નહીં. હજુ પાટણ છેડું છે. આ તારી સખીને બોલાવ ! (મીલુલને આંખ ચોળાતી જોઇને) બચ્યા તું આમ કરીશ ત્યારે મારાથી જોવાશે કેમ અને તું પાટણ શી રીતે પહોંચીશ.

મીલુલ—માણ, આ પંદર વરસની તમારે ત્યાં થઇ ત્યારે ભાગે નહિં ?

પ્રધાનપુત્રી—મીલુલ એન ડાઁ થા. જો પિતાજી તારૂં રૂદન જોઇ ન શક્યા તે એમજ ચાલ્યા ગયા ને આ માતૃશ્રી.

રાગ ખમાચ.

સખિ લે વિચારી હું શીખ સારી,

આપું રાજકુમારી સુણુ તે સજની;

મુલ્યવાન બહુ સખી તેજ કહું.

સખી ભેં ૧

નિર નેણુ નહીં બરિયે જરિયે,

નહીં માતપિતા દીક્ષગીર કરીએ શુણુ તે સજની;

હું છું સખિ તારિ વિચારિ કહું;

સખી ભેં ૨

વશ પિયુને કરી, આવજો તું ફરી;

ઢાલ ધિરજ ધરી સુણુ તે સજની;

મનમોહન હું, સખિ તેજ કહું;

સખી ભેં ૩

રાણી—અહો મીલુલ, હવે આકંઠ મુકી ઘો ને હેઠળ જઈ રખું મ્મં બેસો.

“નેનનને આછો ઝોલો લાગ્યો રાજ” એ રાગ.

મારી લાડકી લાડકવાઈ, કુમારી દિન કેમ જશે;
એકલી મને કરી મુંઝી આંધ, કુમારી દિન કેમ જશે;
મીણુલ તારું માળિયું, નહિં નજરે જોવાય;
અવલોકું અંદર જઈ, ખાલી મુજને તે ખાવા ધાય, કુમારી. ૧
આંતરકું તું અંગનું, કાળજડાની કાર;
હતી રમકડું હાથની, ચિત્ત માતપિતાનાની ચોર; કુમારી. ૨
દીકરીયો ધન પારકાં, દે કાં તું જગદીશ,
આ વખતે એ જોઈને, નાખું ઉંડા નિસાસા ઈશ; કુમારી. ૩
મા કેહેતી કુણુ આવશે, વધી લેશે કુણુ વાદ;
દીકરી તારાં ઢાંપલાં, એતો આવશે મુજને યાદ; કુમારી. ૪
વૃદ્ધપણું આ માતનું! વળિ મળજે કોઈવાર;
સદા સુતા તવ સાહ્યતા, કરશે એતો જગત કરતાર; કુમારી. ૫

મીણુલ—(ખુબ રૂવેછે) તેને રાણી પ્રધાનપુત્રી વગેરે હાથ
ઝાલી ધીરજ દેતી ગીચે લાવી રથમાં બેસારેછે.

પડદો પડયો.

પ્રવેશ ૮ મો.

પાત્ર

જયકેશી અને મુંબલ.

સ્થળ.

ચંદ્રાપુર નગરની ભાગોળ.

મુંબલ—રાજધિરાજ, હવે પાછા વળો.

જયકેશી—અહો મુંબલજી !

“ મથુરાના વાશીરે, વેલેરા પધારજેરે ” એ રાગ.

સુ મિત્ર મુંબલરે, અમને ન વીસારશોરે,

હૃદયેથી નહિં અમને વીસરે તમ હેત;

દિન થોડાની માયારે દિલમાં સંભારશોરે;

કરશે વળી કોક મળ્યાનો સંકેત,   સુમિત્ર૦ ૧૬.

પુર વળવાની પાછારે હીમત નથી ચાલતીરે,

મીલણુલને છો મારે ઠેકાણે તમેજ;

લાડમાં ઉછરેલીરે એછે મારી કાડકીરે,

તેની બલામણુ તો તે છે તમનેજ,   સુમિત્ર૦ ૧

એવી પ્રિય એ મુજને, હતી મિત્ર માહરારે,

મોશાળે પણ મેં ન મુંડી કોઇ વાર;

પરરાજ્યમાં એણેરે રાજ્ય નિજ મામા તણાંરે,

તે પણ જ્ઞેયાં નથી નેત્રથી લગાર,   સુમિત્ર૦ ૨

મેં છાતી આગળથીરે કદિ એને કાઢી નથીરે,

ત્રેમે કહેજો ઉદ્યામાતાને કહિ પ્રણામ;

વૃદ્ધ અનુભવીરે બે છો પાટણ રાજ્યમાં,
 કેવાં છે તે જાણો છો રાજ્યનાં કામ, સુમિત્ર ૦ ૩
 ગદ ગદ કંઠે મિત્રરે જીભ નથી ચાલતીરે;
 બોલી નથી શકાતો એકે બોલ;
 આશિર્વાદ કરણુનેરે કહેજો મારી વતીરે:
 માફ કરજો કાંઈ જો બાસે ભૂલ. સુમિત્ર ૦ ૪

એક તમારો, અને બીજો ઉદયામાતાનો, ને ત્રીજો બગવાનનો
 એને ત્યાં આશરો છે ને આપણું રાજ્યોત્તું કામ તો કાંઈ તમથી
 અનુપયુગ નથી. તમે વૃદ્ધ છો એટલે તમને વધારે શું કહેવું હોય!
 તમે જાણોજાઓ. માયા રાખજો ને કામકાજ મારા જેવું લખજો.
 કરણુ મહારાજને મારા આશીર્વાદ કહેજો.

(પછી રથ પાસે છેટે રહી બાપુ રજા માગેછે એમ દાશી
 પાસે કહેવરાવેછે એટલે મીલણદેવી રજા આપેછે ને રાજ વળીનીકેજેછે

પડદો પડયો.

અંક ૫ મો. પ્રવેશ ૧ લો.

પાત્ર

કરણ, દ્વારપાળ, સામતુ, ઉદા.

સ્થળ રાજભુવન.

કરણ—(છબી હાથમાં લેઇને એકસો)

રાગ જંગલાની કુમરી.

અહો મમ સુણ તું પ્રિયા, અહો મમ સુણ તું પ્રિયારે;

પ્રિય મારીરે, અહો મમ સુણ તું પ્રિયા. ૨૬.

શુભી નિહાળીરે, પ્રિયા મે તારીરે;

નેણ થીર થંબી તો રહ્યો રે, પ્રિય મારીરે. ૧

ભતી તમારોરે, બાનજ બૂદ્યોરે;

દેવઅંગના ધરો દ્યારે, પ્રિય મારીરે. ૨

રે કરણાદીરે, કહ્યું સ્વિકારોરે;

બળ મુજ તલપિ તલપિ જિયારે; * પ્રિયા મારીરે. ૩

દ્વારપાળ—(ઓચીતો આવીને) અહો મહારાજ, પ્રધાનો નીચે ઉભાછે.

કરણ—વાર, અંદર બોલાવો.

દ્વારપાળ—આચા મહારાજ (કહી બંનેને તેડી લાવેછે.)

સામતુ { (એક પછી એક) ખમા રાગધિરાજ (કહી નમન કરી
ઉદા { રીએસેછે.)

(૧૦૦)

મીણલદેવી નાટક.

[અંક ૫ મી.

કરણુ—અહો પ્રધાનો, મુંઝવેને ગયે એક મહીનો થયો પણ હજી
તે આવ્યો નહીં.

સામતુ—જી હા. પણ છેટાનું કામ છે એટલે કાંઈ કહી શકાતું નથી.

કરણુ—એ ખરું પણ—

રાગ ખિસાસ.

નય ન દિવસ રાત્રી, વિણ પ્રાણપ્યારી. ૨૬.

રે વાત શી ઉચરું, રટણ એતુ હુંજ કરું;

મિણલ મિણલ કરનો ફરું, નિદ્રા વિસારી; નય નં ૧

મુંદ્રિકા હાય તણી, કઠં મારે હાર જણી,

મુકાણી કયા ઘણી, વિયોગે મારી; નય નં ૨

રે કાલ્યા પ્રધાનો, જીવ મારોજ માનો;

મિણલ મિણલ કરતાં જવાનો. નય નં ૩

દ્વારપાળ—અહો મહારાજ, મુંઝવેજીવો સ્વાર આવ્યો તે કહે છે
કે રાણી સાહેબ સાથે પધારે છે ને બે બાઉ ઉપર છે.

કરણુ—(એકદમ ચમકીને) હે ! શું બે બાઉ ઉપરજ છે ?

દ્વારપાળ—જી હા,

કરણુ—મહા સામતુ, આપણે સ્વારી તબચાર કરો અને દરબારમાં
પાટરાણીને રહેવા સારું હાલ આપણે નવો મહેલ તબચાર ક-
યો છે તે શણગારો કેમકે પાટરાણીનું પદ એ તો એમનેજ
શે.બે એમ છે.

સામતુ—તબચાર મહારાજ પણ પહેલું માયરું તો મુંઝવેજીને ત્યાં
થશે એમ માતૃશ્રી કહેતાં હતાં.

કરણુ—ખરોખર. છે એતો હજી લખ જોવાવારો તે પછી જે દહા

હો નકકી થશે તે દહાડે ધોરણસર મુંઝવણને ત્યાં મોકલીશું.
સામતુ—વાર, જેમ આતા.

કરણ—અરે હું પણ સામે આવવા તપ્યાર થાઉં ને તમે પણ
તપ્યાર થઈ વહેલા આવો.

રાગ કલ્યાણ.

“ અંખા ભવાની રક્ષા કરો ” એ રામ.

ભલે પધાર્યાં એ પાટરાણી,

જાય આનંદ ઉભરાધરે; ભલે પધાર્યાં ૦

હમેલ તુડી હેમ તણી પડી,

શુભી વધામણી હર્યદાધરે; ભલે ૦ ૨

ઉઠો પ્રધાનો કરો શિતાખી

સ્વારી લખ સામા જતું ભાધરે; ભલે ૦ ૩

ઉઠો ઉઠો પ્રધાનો હવે શિતાખી કરો, અહો દારપાળ ! દોડતો

જા ને સ્વારને હુકમ કર કે મુંઝવણને જામને ખખર આપે કે
સ્વારી સામી આવવાની છે માટે હવે ત્યાંજ યોડી વાર મુકામ રાખો.
(કહી ઉભા થાયછે.)

સહ જાયછે.

પડેહો પડ્યો.

પ્રવેશ ૨ જો.

યાત્ર.

દાશી, ઉદયામતિ, કરણ, દ્વારપાળ, પ્રધાનો.

પાંડવથી.

સહદેવ જોશી.

સ્થળ

ઉદયામાતાનો મહેલ.

દાશી—અહો માતૃશ્રી, કરણ મહારાજ પધારતા લાગેછે.

ઉદયામતિ—હા. નિત્ય નિયમનો વખત થયો છે.

કરણ—(પ્રવેશ કરીને) અહો માતૃશ્રી ! પ્રણામ કરું છું.

ઉદયામતિ—આરોગ્ય હો ખેટા. આજે તો તમને થોડી વાર આંધ ખોટી થવું પડશે.

કરણ—જેમ આરા માતૃશ્રી.

ઉદયામતિ—ખેટા, મુંઝવણને ત્યાં ફેરાછે. માટે લગ્નનું નકી કરવા પ્રધાન મંડળને તથા સહદેવ જોશીને ખોલાવો.

કરણ—વાર, માતૃશ્રી. (કહી દ્વારપાળને) અહો દ્વારપાળ, પ્રધાન મંડળ અને સહદેવ જોશીને ખોલાવ.

દ્વારપાળ—આસા રાગધિરાજ. (કહી જાય છે ને તેમને તેડી લાવે છે તેઓ જેમ જેમ આવેછે તેમ તેમ નમન કરી બેસેછે.)

ઉદયામતિ—અહો પ્રધાનો, આજે કુંવરનું લગ્ન જોવાવાનાનું છે.

સામતુ—ધણી ખુશીથી, માતૃશ્રી.

ઉદા—એ વાત તો ઠીક કરી, મને ગમી.

મુંજલ—માતૃશ્રી, જ્યક્ષી તે જ્યક્ષીજ છે. બહુ ભક્ષો રાજા.
આવતી વખત રોષ પડ્યો ને કહે કે ઉદયામાતાને મારા પ્ર-
ણામ દહેજે.

ઉદયામતિ—અરે મીણલદેવી જેમાંથી હું પૌત્ર રમડવાની ઉમેદ
ધારી બહીષ્ણું તેને દુખી થવા કેમ દષ્ટ. કરણ કરતાં મ-
ને એ વધારે વહાલી છે. આહો સહદેવ જોશી ! હવે લખતું
નક્કી કરો.

સહદેવ જોશી—મેખ વરખ ધન મકર. રાણીતું નામ મીણલ છે કે
બીજુ કાંઈ છે ?

ઉદયામતિ—કેમ મુંજલજી !

મુંજલજી—અરે મીણલદેવીજ નામ છે. એ નામે જુઓ ને !

સહદેવ—મીણલ સીંદરાશ યઈ ને કરણ મહારાજ.

(એમ કહી દીપણું પહોળું કરી) ધન મકર મેખ
વરખ.

કરણ—(દુકડાં લગન જેવરાવવા મુંજલજીને ઈસારત કરેછે) મુંજ-
લજી, સર સામાન ઘણો ખરો તમામ આવી ગયો છે. પછી તે
બગડી જાય ને ફરી મગાવવો પડે.

ઉદયામતિ—(કુંવરની તાકીદ સમજી જવાથી) સહદેવ જોશી, લ-
ગન કાંક દુકડાં જુઓ.

સહદેવ જોશી—માતૃશ્રી, આઠેક દહાડાની છેડીયે જેઉ કેમકે રાજા
નો વિવાહ છે. પાછું માગણ વગેરેને પણ આવી પહોંચવું
જોઈએ.

ઉદયામતિ—હા. એ પણ વિચાર કરવો. ભલે અઠવાડિયાનું અંતર રાખો.

સહદેવ જોશી—ધન મકર મેષ વરખ.

મુંજલ—(છ દહાડાની અંતરીયે આવતું જોષને) માતૃશ્રી, એ લગ્ન ઠીક છે.

ઉદયામતિ—માગણ લોક સૌ આવી પહોચશે? હજી સગાં સ્નેહી-માં કંકાત્રીયો પણ હવે લખવાની છે.

મુંજલ—જી. હા. બધે મકસુદ ખાણસો મોકલી દઇશું એટલે હરકત નહીં આવે.

(સહદેવ જોસી લગ્નની ચીડી લખી આપે છે તે ઉદયમાતા તરફથી વધાવી લેવા તજવીજ થાય છે ને સાકર વહેંચાય છે.)

સહદેવ—કેમ માતૃશ્રી, આ ગરીબ બ્રાહ્મણનું વચન હવે ખરું પડતું જાય છેકની?

ઉદયામતિ—હા, અત્યાર સુધી તો એમ છે. પણ મારી આશા પુરી થાય ત્યારે હું માનું.

સહદેવ જોશી—તે ઇશ્વર પુરી કરશે. બ્રાહ્મણ કહી છુટે ને બળદ વહી છુટે. (એમ કહી ઉભો થાય છે.)

ઉદયામતિ—(યથા યોગ્ય શીઘ્ર દક્ષિણા વગેરેથી સન્માન કરીને) જોશી હવે દરબારમાં હાલ જાયુ, આંટા દેતા રહેજો.

સહદેવ—વાર માતૃશ્રી. આશા (કહી જાય છે.)

ઉદયામતિ—મુંજલજી, કન્યા તરફથી તમારે જે કરવાનું તે મુદતમાં તદ્યાર કરી લેજો.

મુંજલજી—અરે મારે ત્યાં તો અત્યારે કહો તો પણ આપને પ્રતાપે વાર નથી. સર્વ તર્કચારીજ છે. (કહી ઉભો થાય છે.)

પ્રવેશ ૩ બે.]

મીણલદેવી નાટક.

(૧૦૫)

ઉદયામતિ—વાર બેટા કરજી! હવે આજથી માળા વગેરે નાંખી
રીતસર પીઠી ચોળવાની માટે કામ કાજ હોય તે કરી આવો.

મુંગલજી—અને હવે અમે પણ આજથીજ તે પ્રમાણે ચાલવું
કરીશું.

ઉદયામતિ—હા. એમજ થશે. (કહી ઉઠેછે એટલે કરજી મહા-
રાજને તે પછી પ્રધાન મંડળ સર્વ વિસર્જન થાયછે.)

પડદો પડયો.

પ્રવેશ ૩ જો.

પાત્ર.

કરજી અને દ્વારપાળ.

સ્થળ વિશ્રાંતિશાળા.

કરજી—(એકલો.)

માઠની ગજલ.

નમુંગલા જો જોમ નેણ, ત્યાં રતિ કુણ માત્ર;

છે એ તો જાતે નડી પણ, રૂપ ગુણનું પાત્ર. ૧૬૬

એ ને ધડિતે ઓપતાં, જે ઉતર્યો અંગ મેલ;

કામ કરી કામની તે, એની હોય બનેલ. નમુંગલા ૧

મરદ પેટ નાખી મરે, નીરખીતે નેણ,

વીંધાયા ઉઠે નહીં, છે બાણ એનાં વેણ. નમુંગલા ૨

મહાદેવે તપ મુકિયો, એ ન મુંગલાનાં કામ;

શું મોઢની શ્વરૂપ કરશે, હું જાણું આમ. નમુંગલા ૩

આહાહાહા ! ગધ કાલ સુધીમાં જગતમધીમાંથી જે જે માગણુ લોક ઉઠતી ભેગો થયોછે તેમાં નમુંજલાની તો અવધીજ છે. શું માણુસો એક અવાજે તેની તારીફ કરેછે? રાજદરબારમાં પણ કોઈ એની બરોબરી કરી શકે તેમ નથી. એની આંખો તો મૃગના બચ્ચા જેવી છે. શરીરે નાળુક, રૂપમાં તો સુરજ પણ બે ઘડી થંબ્યો રહે. અરે જે ઘડીથી મેં તેને જોધ તે ઘડીથી એન પડતું નથી. ને એમ થાયછે કે કદ્દ ઘડીએ તેની ખાનગી મુક્તાકાત લઉ. જ્યારે ચૌટામાંથી થઇ તે દરબારમાં આવી ત્યારે ધી તેલના વેપારી જે કુડલામાંથી ધી તેલ ખહાર કાઢી આહક સમજવતા હતા તેમની નજર નમુંજલા ઉપર પડી કે આંખો તો તે તરફ થભીજ રહીને ધી તેલ નીચે વહી નીકળ્યું. તેના પ્રવાહમાં નગરમાં છુટેલાં ગરીબ ખેડુતોનાં ગાડાં વહાણુની પેઠે તરવા લાગ્યાં. રસ્તામાં ખંધાતી ઇમારતોના મોભ વગેરે જે ભોંય પડેલાં તે મગરની પેઠે દેખાવા લાગ્યાં. સોની, લુહાર, સુતાર જે હથોડા વગેરેથી કામ કરતા હતા તે એરણી ભુટ્ટી જતાં કોઇએ પોતાના હાથ કચરી નાંખ્યા ને કોઈને કપાળમાં વાગતાં કપાળ પુટી પડ્યાં. સુધ, મોચી, લુગડાં ચામડું શીવતાં લુગડા ચામડા સાથે પોતાના હાથ પગ શારી નાંખ્યા. ને કાપડીયે તસુને બદલે તાકાના તાકા ભરી દીધા એમ આખા જાહેર રસ્તામાં માણુસો ભ્રમીત થઇ ભાન ભુટ્ટી ગયા. આહાહા ! ભગવાન ! તું શાં કાળા માથાનાં માનવી ઉત્પન્ન કરજ ! તારી ખુદરતનો તો પારજ નથી.

હારપાળ—(આચીતો આવીને)અહો રાજા ધિરાજ, પ્રધાન મંડળ બાહાર ઉઘું છે.

પ્રવેશ ૩ જો.]   મીણલદેવી નાટક.   (૧૦૭)

કરજુ—વાર, આવવા દો. પણ સાંભળ, આજનો આપણે લગ્નનો
પાખંડવાડો લઇ બેઠા છીએ એટલે નમુંજલા ને સવારે ખા-
નગીમાં બોલાવવાની છે એમ તેને ખબર આપજો.

રાગ સોરઠ.

નવ કરશો કશો એ વિગ્નજ, તર્ત તેડાવતારે.   ૨૬.

પ્રેમે મીણુજ આવતાં પેહુલી, નમુંજલા જો આવે ઠહેલી;

મોટો સુંદર મહેલ, એથી કરી શોભાવતારે;   નવં ૧

હજી સાંભળિછે અનાયાસે, પણ જીવ છે નમુંજલા પાસે;

કાયા આ આવાસ, મનમાંને મનાવતારે;   નવં ૨

વીતીત જો દિન આજનો થાય, જેમ તેમ લગ્ન થઇ જાય;

મકસુદ માણસ સાથ, ભૂલીશના બોલાવતારે;   નવં ૩

દ્વારપાળ—તથ્યાર રાગધિરાજ (કહી જાયછે. પ્રધાનમંડળ
નમન કરી બેસેછે.)

કરજુ—અહો પ્રધાનો, આજે તો લગ્નનો દિવસ છે એટલે સા કાઈ
કામકાજમાં હશે. સાંજે તો વળી સ્વારી.

પ્રધાન મંડળ—જી હા. સાંજનો રથ મુંજલજીને લાંથી બહાર જ-
શે ને આપણે પણ સ્વારી સહીત બહાર નીકળશું. પછી આપ
લાંથી રથમાં બિરાજશો એટલે પરભાયો મુંજલજીને લાં
માયરે.

કરજુ—અરે એતો હજી કાલ સાંજ સુધીની કહોને! એક ઘડી પણ
મળવાની નહીં.

પ્રધાન મંડળ—જી હા. એમજછે.

પ્રવેશ ૪ થો.

પાત્ર

મુંબલ, તેનો ચાકર, મુંબલની સ્ત્રી, ગોર, કરણ
મીચુલદેવી, દ્વારપાળ, સામંત, ઉંદા, વગેરે
સૌ પુરૂષો બીજા પણ.
સ્થળ મુંબલજીની મેડી.

માયરૂ.

ગોર—(ઉતાવળો મોટેથી) એ પ્રધાનજી, હવે તો ઉતાવળ રાખો
તો ઠીક લગ્ન વેળા થઇ જાય છે.

મુંબલ—(ચાકરને) અલ્યા, જોને અસ્વારીને કેમ વાર લાગી?
રથનો ક્યારનોય ખદાર ગયો છે.

ચાકર—(ઢુંકડો આવી ને મુંબલના કાનમાં) શેઠ. તમે નકકી જા.
જુઓ કે રાજજીને પોતાને પણ તાકીદ ઓછી નથી.

મુંબલ—કેમ અલ્યા, તને કેમ ખબર પડી ?

ચાકર—શેઠ! રાજજીનો દ્વારપાળ આજ એના હજમને કહેતો હતો
કે આજ તો લગ્ન છે પણ આવતી કાલે નમુંબલના નટી ઉપર
કરણ મહારાજ આશક થયા છે તે મારે તેને ચેતાવવા જવું
પડશે એટલે સાંજનો આવજો.

મુંબલ—(ઉપરથી ડોલ ખદલીને) હા! હા! અમને ખબર છે
એમ નથી આ કામ થઇ રહ્યા પછી કાલે રાતે મજરો થશે
માટે કહ્યું હશે.

ચાકર—એમ હોય તો ભગવાન જાણે પણ હમણું માયરામાંથીજ ખબર પડશે. ધણું તો ચોરીમાંથી.

ગોર—એ શેઠ, હવે રગઝગ છોડી દા. ને શેઠાણીને મોકલો. અસ્વારી તો આવી. (શેઠાણી ઉતાવળાં ઉતાવળાં સ્ત્રી મંડળ સાથે આગળ ગોરને પાછળ પોને ડેલી આગળ જઈ વરઘેડીયાં પોખે છે એટલે માયરામાં આવી બેસે છે. સામતુ વગેરે બહાર કચેરી ભરી બેસે છે. ગોર યથા વિધિ કરે છે પણ રાજ મીચુલ સામું ન જોતાં નજર બીજી તરફ રાખે છે. અંગપણુ એટલું બધું અલગ રાખે છે કે જાણે તે મીચુલદેવીથી અજાણ જતો ન હોય. હાથેવાળો પણ જોઈએ તે પ્રમાણે મેળવતો નથી. મુઝલની સ્ત્રી આવી રાજાનો પગ ધુએ છે. ને સ્ત્રીઓ ગીત ગાય છે. એટલે.)

અહો મહારાજ, હાથ આપો.

કરજી—એતો આપ્યો હવે. જ્યાં ત્યાં કામ ઉડેલો (આડુ જોઈને)

ગોર—તે ખરું પણ શાસ્ત્રાધારે ચાલે નહીં.

મુંબલ—ખરી વાત છે રાજાધિરાજ એમ ના થાય.

કરજી—(કેટલીક રગઝગ થયા પછી) વાર દ્યો. (એમ કહી હાથ આપ્યા ન આપ્યા. જોવું કરી હસ્ત મેલાપ કરે છે.)

ગોર—મહારાજ હવે ચોરીમાં પધારો.

કરજી—અરે હજી તમે છેડો છોડશો નહીં (એમ કહી ધુસ્સામાં આલે છે એટલે મીચુલદેવી પણ બિચારી નિસ્વાસ મુકી છેડા છેડીને લીધે તણાતી જાય છે ને તેથી છેડાછેડીનું લુગડું જે કરજી રાજાના મન વગર તેના ખભા ઉપર રાખવામાં આવ્યું હ.

તું તે ઉતરી ભોય પડેછે. એટલે)

ગોર—મહારાજ જરા કૃપા કરો (કહી ઉભા રહેવા કહેછે.)

કરણ—(ધુસ્સામાં) વાર લાવો. (કહી ગોર છોડા છેડીતું લુગડું આપેછે તે બેઠમાં તરવારની જગાએ ખોસેછે.

ગોર—(ચોરીમાં આવ્યા બાદ) મહારાજ ખિરાજો. બંને બેસેછે.)

કરણ—ગોર મહારાજ, હવે તમારી લપ કાણુ જાણુ કયારે મટશે.

ગોર—હ્યો મહારાજ, હવે વાર નથી. કરો ફેરાની તપ્યારી (પછી બંને જણુ ઉભાં થાયછે તેમાં બે ફેરા ફર્યા ન ફર્યા કંઈ રાજા બેશી જાયછે એટલે) રે ! કંસાર લાવો કંસાર (મુંજલની સ્ત્રી કંસાર લાવેછે એટલે) મહારાજ હવે એક કાળીયો આપ એમને જમાડો ને એ આપને જમાડે એમ જમી જાઓ.

કરણ—હું જાણું છું કે ગોર તમે કાંક નવી જીની કરશો.

મુંજલ—અહો ! મહારાજ, એમાં શાસ્ત્ર વિધિમાં ગોરનો શો વાંક ?

કરણ—(કેટલીક રજઝગ થયા પછી) વાર ત્યારે, એકેક કાળીયાની સરત છે. (પછી તેમ કરેછે ને તે થઇ રહ્યું કે તરત ઉભા થઇ ચાલવા માંડેછે.

ગોર—મહારાજ, હજી ગણપતિ પૂજન રહ્યું છે.

કરણ—તે વળી કયાં ?

ગોર—અંદર ઓરડામાં.

કરણ—આલો (ધુસ્સામાં કહી ગણપતિને પગે લાગી દરબાર તરફ ચાલી નીકળેછે ને મીલણદેવીને મુંજલની સ્ત્રી દિલાસો દઇ ઉઠ્યામાતા પાસે નવા મહેલમાં શાસરે વળાવેછે.)

(યુગલની સ્ત્રી મીણલદેવીને માથે હાથ મુકોને)

કુંદનપુર વીવા રચ્યો શ્રીભૂપતિ ભીમકરાય. એ રાગ.
મીણલદેવી પુત્રી તું મારી, દિલ ના યતિ દીલગીર;
દીપાં મારાં એ લોહિ તણાં છે, નેત્ર તારાનાં જે નીર;
મીણલદેવી પુત્રી તું મારીં ટેક.

માન ન પામી તું માહરેને, ચોરીમાં પામી ન ચાહ;
અદ્ય ન ધાર્યું ઉભુ રહું બેતાં, વિવાહનો ઉત્સાહ; મીણલ૦ ૧
અવસોકિયે જે ઉભુ રહ્યું તે, પણ પલટે પળમાંય;
ગહન ગતિએ ગોવિંદની છે, મુરખ મન મુંઝાય. મીણલ૦ ૨
કાલ સવારે કરણુ મનાવી, મોઝે દેશે માન;
સંકટ સમયે ધીરજ ધરવી, બેટા તું છું વિદાન. મીણલ૦ ૩
આસરો ઉદયામાતા તણો છે, ધર્યાર કરો અન્ય;
આચા એ બેની માનશે તો વડાં હશે દુર વિખન; મીણલ૦ ૪
મંત્રી સદા દરબારમાં છે, હું પણ છું તુજ માત;
દીલની ડાહી દીકરી સદા, ભોગવ તું સુખ સાત. મીણલ૦ ૫
(એમ કહી વિદાય કરેછે ને ગીત ગાયછે.)

પડદો પડ્યો.

પોંખતી વખતનું ગીત.

“હળવે હળવે પોંખેરે મોટા ટોપા ” એ રાગ.
હળવે હળવે પોંખેરે મોટાં બાઇ;
બાળાવરની શ્રૃંગારે, કરે સ્હાઇ.
(ઇલાદિ.)

માયરામાંએસતી વખતનું.

“માયર દીમેરે રળીયામણું” એ રાગ.

કરણુરાય ને મીણલદેવી, માંયરામાં એકારે (૨)

માંયર દીસેરે રળીયામણું.

(ઇત્યાદિ.)

હાથવાજો મળતી વખતનું.

“દોલો હમક્યારે વર વહુના હાથ મળ્યા” એ રાગ.

ડંકા વાગ્યારે વર વહુનો હાથ મળ્યો,

જણે ઇશ્વર પારવતીનો સાથ મળ્યો;

રાજ કરણ મીણલતણો હાથ મળ્યો,

જણે રામ સીતાતણો સાથ મળ્યો.

(ઇત્યાદિ.)

ચોરીમાં ફેરા ફરતો વખતનું.

હસ્તી દંતની ચોરીરે, ચોરીએ રતન જડયાં,

જ્યકેશીની ડિશોરીરે, કરણથી ફેરા ફર્યાં.

(ઇત્યાદિ.)

કંસાર જમતી વખતનું ગીત.

લાડો લાડી જમેરે કંસાર, કે ઉપર વેવાઇ ટરવરેરે;

બેટા મને આંગળડી ચઢાડ. કે કંસાર કેવો ગળ્યો લામેરે.

ચોરીમાંથી પરણી ઉઠ્યા વખતનું ગીત.

અમે ઇડરીયો ગઢ જ્યાંરે, આનંદ ભર્યાં;

વરકંન્યા પરણીને હૃદયાંરે, આનંદ ભર્યાં.

(ઇત્યાદિ.)

ગણપતિપૂજન કરી કાંકણદોરા છાડતી વખતનું ગીત.

“ તારે દોરડીયે દશ ગાંઠો કે લાડી દોરડો નવ છૂટે.”

“ તારો બાપ જયકેશી તેડાવ કે લાડી દોરડો નવ છૂટે.”

એજ રીતે કન્યા તરફની વરને ગાયછે તેમાં ઉદ્યામતિને કહેછે.

મીજીલદેવીને સાસરે વળાવતી વખતનું ગીત.

હણહણ હાથલડી શણગારોરે;

મીજીલગાઈને સાસરીયે વળાવોરે;

ઉદ્યામતી માત તણાં મન મોહોરે;

મીજીલને માનની નજરે તે જોવેરે;

ફળે રડાં પુત્ર રતન તણો ફાલરે;

શોહે રાજદરબાર ઝંકઝમાળરે.

(ઇત્યાદિ.)

પ્રવેશ ૬ મો.

પાત્ર.

મીજીલદેવી, દારી, પાછળથી ઉદ્યામતિ ને

મુંજલ.

સ્થળ મીજીલદેવીના નવો મહેલ.

મીજીલદેવી—(એકલી.)

કાફી.

“ હારી પ્રીતમ વહેલા આવજો રાતે” એ રાગ.

આખર બેલી વું ઈશ્વરા, મોત દેને મહારાજ. ૬૨૬.

હડતાં પંખીને ઉત્તર દેશના, પુછતી હું સમાચાર;
 ગવરી પુંજતાં માગતીરે, ભૂપ કરણુ બેરતાર. આખર૦ ૧
 પ્રેમે સામા પધારીરે, સારો કયો સત્કાર;
 પાટરાણી કેરું પદ આપી, કીધો અનાદર અપાર. આખર૦ ૨
 માહરામાં આવળે મુખેરે, રીસાઇ બેઠો રાગન;
 જે ચાર પગલાં ચોરીમાં મુક્યાં, એ પાણુ ભયોં અપમાન. આ૦ ૩
 દુરથી હુંગર લાગે રૂપાળા, એવું મારે થયું આજ;
 પ્રેમ ભરી આવી પાસ જ્યારે, રૂઝો દિટો મહારાજ. આખર૦ ૪
 મનની રહિ મન માંહિતેરે, દામ ન આવી ઉમેદ;
 સાસરિ થઇ મારે મન શૂળી, કીધી મ્હેલગાં કેદ. આખર૦ ૫
 દાશી — (જે ક્યારથી ઉભી રહિ સાંભળતી હતી તે.)

“ શીદ અકળાય બેની ” એ રાગ.

ધૈય ધરો બાઇ મોરી; ધૈય ધરો બાઈ;
 પિઉ પ્યાસી બાઇ મોરી, ધૈય ધરો બાઈ. ટેક.
 નળરાજ અને રાણી, દમયંતિ નારડ;
 પ્રેમમાં જે લખ્ધ ન તજતાં ભામી વાર. ધૈય૦ ૧
 સિતા સારું બુધો જીઓ, કૌશલ્યા તન;
 દીધો તેણે દેશવટો, સીતા વશ્યાં વન. ધૈય૦ ૨
 ભર્યા નીર એતો બાઇ, નિશ્ચે ધટિ જાય;
 ખડુ પ્રેમ એતો બાઈ, નિશ્ચે તુટિ જાય. ધૈય૦ ૩

મીણલદેવી—

જકાવો સિતમકું સબ્બ વાર હું. એ રાગ,

નહિ દાશિ નહિ દાશિ કર હવે વાર

અંગમાં સળગી રહ્યા છે અંગાર. નહિં ટેક.
જળો અત્તર ને સુગંધી ચરેરે;
કુમકુમ કરતુરિને શું કરેરે. નહિં ૧
બાલે બાલે પરાવેલ મોતી;
રશિયા વિના રશીલી હીંડે રોતી. નહિં ૨
તિલ્લડી નિલાડને કાળજી સાર્યા;
નયનીનાં મોતીએ પ્રગટ અંગારા. નહિં ૩
હાર હ્રદયાનો દીપ્તિ બાણે ફાંશી;
હસે અને આત્મ કરે હાંશી. નહિં ૪
નીલાં તે ગજની કંચુકી એતો;
તિલ શોહે ન પતિ વિણુ તેતો. નહિં ૫
જરિયન સાડી જેવી કુલવાડી;
લાલ વિના ન શોહે કદિ લાડી. નહિં ૬
ઝાંઝર નેવરના ઝમકારા;
ધિક ધિક જે પિયુ ગાન ઉતાર્યાં. નહિં ૭

(રાગ અંદન મલિયાગરીનો જંગલો.)

પુત્ર ઉડને બેઠો તું થાને એ રાગ.

અહો દાશી તું બાણુછ એમ, કરું ઝુંપ મિણુલ માટ કેમ;
ખરે નીવડી નિમક હરામ, તારે આસા ઉકાળ્યાનું કામ. ૧
દાશી જાત ઝાઝીમાં ન પડવું, રહે ઝાઝીમાં પડવાથી રડવું;
જા તું મધ્ય ચોક મોઝાર, કર જલદી તું ઝુંપ તૈયાર. ૨
દહી દવાગિનમાં હતિ કાપ, દાદો મારો જે સુખકેથી રાખ;

(૧૧૬)

મીચુલદેવી નાટક.

[અંક ૫ મા,

એના પુત્રની પુત્રી તે હું છું, નથી એમ જે નવું કરું છું. ૩
સતિ સાધવીરે હું છું નાગ, વધું જો હવે કરિશ તું વાર;
વલુ પાવકે જવાળા પ્રગટશે, નખ શીખ તે માંહિ સળગશે. ૪
શે નંતે કેટલી લાગેછે વાર, ઉભી છું હાથ જોડી તદ્યાર,
અગ્નિ માનરે અરજ ઊચાર, સંકટ સગયે સ્મરણ કરું તાર. ૫
દાશી—(એકદમ મીચુલદેવીના હાથ ઝાલીને.)

“ સુદંરો સાવળીંગા મારો ” એ રાગ.

સહીયર મીચુલ તું મારી, (૨)

તારી રિતકારી, વાત કહું શુણ, દેશિનિ કૂમારી. ૨૬.

જે રમ્યાં અહોં રાત બેળાં, (૨)

અજા છુટાં તે કેમ પડાશે, તે જો વિચારી. સહીયર ૦ ૧

હું સુખી હતી તુંજ સાચે, (૨)

આ દુખ વખતે દહન થતી જોઉં, પાસ રહી તારી. સહીયર ૦ ૨

આપણે બહુ સાથ બળવું, (૨)

પછી રિગાવું રહે ન કોને, અહો સુખી પ્યારી. સહીયર ૦ ૩

(ગાઈ રહ્યા બાદ તરત કાઠીની ઝુંપ ખડવા બપોલે ત્યાં એક-
દમ ઉત્થાગતિ સામાં મળેછે એટલે તે હાથમાંથી લાકડાં નાખી દધ
પાછી વળી આવી મીચુલદેવીને સૂચવેછે તેથી આંખેા ચોળતી
મીચુલદેવી સામી જમ ધ્રુશકે ને ધ્રુશકે તેના આગળ રોઈ પડી
રૂદન કરેછે ને જળી મરવાની રજા માગેછે.)

“ હે દયાળુ દેવ, કૃપાળુ તું ” એ રાગ.

કામસેન રસીકાનો,

હે દયાળુ માત, હૃદયામતી;

હું જોડી હાથ, કરં વીનતી.	હે દયાળુ ૦ ૨૬.
દુર ચંદ્રપૂર, દુર માળાપ;	
આંહી સહુ એ, છો માતૃ આપ.	હે દયાળુ ૦ ૧
આ અપમાન, કેમ ખમાય;	
ખાલ્યાતથ તે, શી રીત જાય.	હે દયાળુ ૦ ૨
ગવરી પુછ, પામી પતિ;	
જેને સ્વપ્ન, વિશે જાંખતી.	હે દયાળુ ૦ ૩
તીરસ્કારે, તેણે કયો;	
વિણ અપરાધ, ધુરસો ધયો.	હે દયાળુ ૦ ૪
પતિનો ન પ્રેમ, જેના પરે;	
એજે જીવીત, તેનું ઠરે.	હે દયાળુ ૦ ૫
દમુ હું દેહ, એ દુઃખથી,	
માતૃ રજા, ઘો મુખથી.	હે દયાળુ ૦ ૬
દાશી ન માનિ, સાથે બજે;	
સમજવો તો, શાંતી વજે.	હે દયાળુ ૦ ૭

ઉદ્યામતિ—

“ જોડા બાઈ જીડતો તારોરે, અંખે આધ પારે
ઉતારો ” એ રાગ.

અરે એ શું વહુજ ઉચારોરે, લાજ સસરા પિતાની સંભાળો. ૨૬.
કાલ હજી પરજીને છો આવ્યાં, આડી ગછ નથી રાત;
એટલામાં કરવા થયાં ઉભાં, આમ શું આતમઘાત. અરે ૦ ૧
ઘોળા મારામાં ધૂડ ન નાખો, પળી મારાં પીંખાય;
જોડાં હું તમે જીવતાં બજો, માર લોક મને ચુંડી ખાય. અરે ૦ ૨

અડધી કુંવરની ગદ્ય અવસ્થા, બાકી હશે કે નહિ મારિ;
 પૌત્રનું સુખ અથાપિ ન પામી, જે આશ તમમાં છે ધારિ. અરે૦ ૩
 બોળામાં લઈ ખાંતે રમાડું, લાડ લડાવું લાખ;
 દૂધરો લેધને ઘણુજ બળવું, લાખ મનમાં અભિલાખ; અરે૦ ૪
 હીરા માણેકે પાલણું જડાવું, શોહાવું આ મુજ મહેલ;
 અનેક આશા છે એવી એવી, ગાહારી તે તમમાં બરેલ; અરે૦ ૫
 સદા તડકાનો તડકો રહે નહિ, સદા રહે નહિ છાંય;
 પલટે છાયા તડકા પલકમાં, વાતો રહી વંચાય. અરે૦ ૬
 મરી છુટો તમે એક કદી પણ, મારો છુટે સંસાર;
 ભારે મારે જીવી શું કરવું છે, વહુઅર મનમાં વિચાર. અરે૦ ૭
 એક બેળી જેમ ખડકાછો બેની, વિચમાં ત્રીજી મુજ તેમ;
 પ્રગટ બાણે હોલાટકી પ્રગટી, માસ ફાગણમાં જેમ. અરે૦ ૮
 અહો દાશી જા આરા ઉઠાવ તું, તણુ યુપ કર તઈયાર;
 પાછી આવી અમ પાસ ઉભી રહે, અગ્નિ વિનવિયે આવાર અરે૦ ૯
 (દાશી જમ યુપ ખડકી આવી સલગાવી ખખર આપેછે
 એટલે તણુ યુપ આગળ ઉભાં રહી પ્રાર્થના કરેછે.)

(ઉદ્યામાતા, મીચુલદેવી ને દાસી બંની પ્રાર્થના કરેછે.)

રાગ કૃષ્ણાખ્યાનનો.

અહો અમારા અગ્નિ દેવા, વિનતી સુણી આ વાર;
 આત્મ હસાનો દોષ નિવારી, કર આ ભોગ સિવકાર;
 કર આ ભોગ સિવકાર અમારો, યુનો ક્ષત્રિ સુતાનો ધારો;
 રહે રાધને સુખ અહમેવા, અહો અમારા અગ્નિ દેવા.

જય જય અગ્નિ દેવ ૧

પાટણ લીલાદહેર પ્રવર્તો, સીમા હો સુખનીજ;
હજો કણોનાં કણો હજારો, આશિષ સતિયોનીજ;
આશિષ સતિયોનીજ છે એવી, દયા ધરી દેવોને દેવી;
રહાય રહો પામો સુખપરતો, પાટણ લીલાદહેર પ્રવર્તો.
જય જય અગ્નિ દેવ૦ ૨

ગાદી તે ગુજરાત તણી છે, જેનું પાટણ શહેર;
દક્ષિણ લગિ આલે દમદાટે, સદા જેનિ સમશેર;
સદા જેનિ સમશેર છતી છે, પાટણપતિ ગુજરાત પતિ છે;
એતો આલો રીત અનાદિ,^૧ છે પાટણ ગુજરાતનિ ગાદી.

જય જય અગ્નિ દેવ૦ ૩

(એટલામાં મુંઝવ આવી પહોચે છે ને અગ્નિને આડો
યષ ઉઠો રહે છે, ને ગાય છે.

૧ આજ પણ પાટણપતિ ગાયકવાડ ગુજરાધિપતિ ગણાય છે.

હમકું છોડ ચલે ખન માધુ. એ રાગ.

જીવતાં કેમ જલવા દેશું, ઉપાય યશે તે લેશું. ૨૬૦
સતિયો ન મરશો ક્રોધ કરીને. રાય કરણની આણુ કહું;૨
કોટી ખલહલા હવે મરે તો, કોટી ગૌહલા શિર દઉરે; જીવતાં૦૧
આવો થયો હું ચંદ્રાપુર લગિ, શું સુખ લઈને આણું;૩
કટકટ પાટણ આણું કરે મને, કેમ કરું સુખ કાળું. જીવતાં૪
હવે હું બેલો છું તમારા, તમે છુટયાં એ દુઃખપારે;

આદમા જો મારા નહિં સુકેતો, સાથે જળીશું સુખથીર. જીવતાં.૬
ઉદયામતિ—આહા મુંઝલ! એ દુઃખ માટે એવો એક ઉપાય નથી.
મુંઝલ—ના જ, એક ઉપાય મને સુજે છે તે કરશું ને તે ઉપાય

નહીં આસે તો પછી આ છેવટનો ઉપાય ક્યાં ગયોછે.

ઉદ્યામતિ—તે શો ઉપાયછે કહો, મને ખરો લાગશે તો હું તમા-
રું વચન માન્ય કરીશ.

મુંજલ—રાખજી નમુંજલા નદી ઉપર આશક થયાછે ને તેને આ
જે એકાંતમાં બોલાવવાની છે. આપણી મીજુલદેવીને હજી રા-
ખજીએ નેત્રથી પુરાં નિરખેલ પણ નથી. તેથી નમુંજલાને
બદલે તેમને ગોઠવી દ્વધ્યું કેમકે તે કાંઈ રૂપમાં એથી ઉતરે
એમ નથી અને કામાંધ પુરૂષને ઝોળખાણુ પિછાન વગેરે
કાંઈ આડું આવતું નથી કે તે જોતો નથી.

રાખ હુંમે કામકો ધંદર મેરા નામ.

દેખે ઉજડ રૂશમાં જે પુરૂષ કામાંધ;

ગણે ન બેટી બેન જે, મરદો યાય મદાંધ;

વિનતા જે મનમાં વશી, તેઉપર ત્રખાન;

તન મન ધન તે ઉપરે, પ્રેમે વારે પ્રાણ.

અવર ન વસ્તુ એહને, જોવી ગમે જરાય;

બણકારા વાગે બલા, સ્વપ્નાં એનાં યાય;

કૂળ તણું અભિમાન તે, એને નાવે કામ;

મછગંધા મનમાં વશી, રૂપી પરાશર નામ.

નરપતિ નમુંજલા તણું, ધરિં બેઠો છે પ્યાન;

તેમાં અસ છે નામજે, એ સાંભળશે કાન;

નમુંજલા એકે અવર, એ નહિ કરે વિચાર;

ન્યુન્ય નથી નમુંજલથી, મીજુલ રૂપ અંબાર.

અંધ થયો છે કામથી, એમાં થશે અધીક;

સ્પર્શ સંભળી વસ્તુનો, યાતાં થશે ઠીક,
માતું મુજ ઉઠ્યામતિ, માટે માનો આપ;
ઉગરશે જિવ આ જધા, મટશે સક સંતાપ.

ઉઠ્યામતિ—સાચાશ ! મુંજલ સાચાશ ! વણુ પ્રધાને વાણીયે
ગયું રાવણું રાજય.

મુંજલ—આજે દિવસ આયમ્યા પછી ને દિવા થયા પહેલાં
નમુંજલનો પોષાગ હું આંધ જનાનખાનામાં મોકલી આપીશ
તે પેહેરી મીચુલદેવીએ રાજગુની વિશ્રાંતીશાલામાં એકાએ
ક દાખલ થઇ જવું ને તેમને પ્રેમમાં લીન કરી નાખવા.
છુટા પડતી વખત રાજમુદ્રા રાજગુ પાસેથી માગી લઇ વિદાય
થઇ જવું પણ એટલી સાવચેતી રાખવાની બલામણ દેવી કે તે
કળી જાય નહીં. હવે હું રાજ માગું છું ને ઉપર મુજબ હું પેરવી
કરું છું.

ઉઠ્યામતિ—વારં ભલે પણ હવે તમારા કહેતા ઉપરજ રહીયે છી-
યે—(મુંજલ જાયછે)

(સઉ જાયછે)

પડદો પડયો.

પ્રવેશ ૬ ઠાં.

પાત્ર.

નમુંજલા—નટી.

ચાકર—તેનો.

મુંજલ—પ્રધાન.

૨થળ નમુંજલા નટીનો ઉતારો.

ચાકર—અરે બાઈ, રાજનો પ્રધાન આવેછે.

નમુંજલા—(એકદમ દબી થઈ સજ થતી સામી જઈ પ્રધાનને પ્રવેશ કરતો જોઈ નમન કરીને) પધારો ! પધારો ! પ્રધાનજી.

મુંજલ—હા. નમુંજલા. છો તો મળમાં.

નમુંજલા—હા હા. આપનું એકાએક કેમ આવવું થયું ?

મુંજલ—અરે નમુંજલા, હું તાર ૩૫ જોઈ શીદા શીદા થઈ ગયો છું.

વાર, તમને કાંઈ ખબર મળી છે ?

નમુંજલા—હા હા. રાજજીનો ખાસ હજુરી મને આજે વરધી

આપી ગયોછે તે પ્રમાણે એકાંતમાં હું રાતના જવાની છું.

મુંજલ—એકાંતમાં શું કરવા બેલાવ્યાં છે તે કાંઈ જાણો છો ?

નમુંજલા—હા ના. આપ જાણના હો તો કહો.

મુંજલ—અરે નમુંજલા, આ પાટણનો ધણી છે. તમે રાજઓ-

નાં રમકડાં છો, વખત છે ને કોક કાળે રાજનો જીવ બદલા-

યો તો પછી તે તમને બીજા રાજમાં જવા દેશે ? ને તેમ

છતાં દુખમાં દહાડા નહીં કાઢી શકતાં જવાનું કરશે તો પ-

રીણામ શું ? એ કાંઈ તમે વિચાર કર્યો ? દ્યો, હું તો એજ

કહેવા આવ્યો હતો. (એમ કહી ઉભો થવાનું કરેછે.)

નમુંજાલા—ના, ના. પ્રધાનજી બેસો, કહો.

મુંજાલ—ના, ના. હવે હું તો જમ્મશ. મારું નામ ક્યાંક લેવાય તો હું માર્યો જાઉં.

નમુંજાલા—અરે વાત શી કરો છો. સામા હેતુ ધર્મને કરેવા આવ્યા ને એમ તે હોયજ. હવે એનો ઉપાય શો કરવો તે ખતાવો.

મુંજાલ—જાઓ અસ્થાના સમ, ક્યાં નામ દ્યો તો.

નમુંજાલા—અસ્થાના સમ, અહો પરવઃદિગાર એમ તે હોય!

મુંજાલ—ત્યારે તમારે પહેરવાનાં એક જોડ લુગડાં ગને આપો ને તમે સજકાવી જાઓ પછી હું ગમે તેને મોકલીશ ને તે મરશે તો તેમાં મારું તમારું કાંઈ જશે? પણ પાછી ઝાળખાણુ રાખજો.

નમુંજાલા—વાર દ્યો આ સાડી, જામો (બધું એક એક નંગ આ આપેછે તે લઇને)

મુંજાલ—હ્યો, આ મારીને તમારી પાક મોહનતમાં દશ હજાર રૂપીયાનો હાર હું તમને આપું છું. પણ તેથી ગને હમેશાં યાદ કરજો. ને પાછો કાગળ પત્રનો વહેવાર રાખજો.

નમુંજાલા—(એકદમ દશ હજારનો હાર જોઈને મનમાં) અહો આટલું તો રાજ પણ આપત નહીં. અરે ખરે! એ મારા પર પુરો મોહિત થઇ ગયોછે તેથીજ એના મનમાં એમ આવ્યું હશે કે વળી જીવતી હશે તો કોકવાર ગળીશું એમ ધારી કહેવા આવ્યો મારે બહેતર છે કે અત્યારે તો પાણી પણ આંધ

(૧૨૪)

મીણલદેવી નાટક.

[અંક ૫ મો]

તું હરામ કરી ચાલ્યા જવું. એવી પણ વાતો સાંભળી છે કે એક હુ'શીયાર કારીગરે કાંઈ એક રાત્રીનો કિલ્લો બાંધ્યો ને તેને ધનાગ આપતી વખત પુછ્યું કે આથી પણ હજી સારો કિલ્લો તું બાંધી શકે ? કારીગરે હા કહી એટલે તેને તૈયાર થએલા કિલ્લાના એક ખુરજમાં ચણી લીધો જેથી એથી વધારે સારો કિલ્લો બીજો કાંઈ રાત્રી બાંધાવી શકે નહીં તેમ મારું પણ કરણ કરે તો પછી શો ઉપાય ! (પ્રસિદ્ધ) અહો પ્રધાનજી મોટી મહેરબાની કરી, હવે મારે તમે લાંબો ત્યાં સુધી આ મુલકતું પાણી પણ હરામ છે. કાગળ પત્ર લખતા રહેજો ને તમારાથી હું વચને બાંધાણી છું તે જીવતાં સુધી છુટનાર નથી. (એમ કહી પાન સોપારી પ્રધાનજીને આપે છે એટલે તે જાય છે.)

(સહ જોય છે.)

પડદો પડ્યો.

— ❦ —

પ્રવેશ ૭ મો

પાત્ર.

ઉદયામતિ, દાશી, મુંગલની સ્ત્રી અને મીણલદેવી.

સ્થળ મોલાત.

ઉદયામતિ—અહો દાશી સૂર્યાસ્ત થવા આવ્યો પણ હજી મુંગલ તરફથી કાંઈ જણાયું નહીં.

મુંગલની સ્ત્રી—(ઓચીંતી આવી) અહો માતૃશ્રી ! નમન કરું છું અને આપના પ્રધાને આ લુગડાંની ષોટકી આપી છે.

ઉદયામતિ—વાર લાવો. (લઘ જીએછે ને મીણલ દેવીને) લ્યો. ૩
રો ક્રતેલ હવે ત્યાં હું શીઆરી તમારી જોઈએ.

મુંબલના સ્ત્રી—ખરી વાત. (મીણલદેવીને)

રાગ બિહાગની ગજલ.

કેશીની કિશોરિ છો કિશોર વયનો બાગ;
બ્રમર તો બટકી મરેછે, લેવાને પરાગ;
નારી તણાં નેત્ર એ તો તિક્ષણ છે તીર;
મદ્દ ભેદાઇ મરે જોન્સાયા શરવીર;
મુંખ પ્રભા પૂર્ણીમાના ચંદ્રથી અધીક;
અધર પરવાળાં ચંચુ કીરની નાસીક;
કોકિલ ાશો કંઠ, હસ્ત હાથી તણી સુંઠ;
સિંહલકં જોઇ થાય, દેવ દિગમુઠ.

ઉદયામતિ—ખરેખર, મીણલદેવીના રૂપમાં કાંઈ ખામી નથી. માત્ર
હાવભાવ વાક્યાતુરી એ રાગનું મન હરણ કરવાનુંછે ને તેમાં
એટલી ખુબી રાખવાની એ છે કે જોઈ રીતે તે કળી શકે નહીં.

રાગ ગોડી આશા.

નટડી વહુજી થાઓ, પ્રિય મારી નટડી વહુજી થાઓ. ટેક.
હાવે ભાવે કરીને વહુજી, રાય કરણ રીઝાવો; પ્રિય ૧
હીંમત દ્રઢ તો રાખીને હૈયે, મહેલ નટડી બની જાવો; પ્રિય ૨
છળ ભેદ કરી વંશ વધારી, આપ પાછાં અહીં આવો. પ્રિય ૩
મીણલદેવી—(નટડીનો દ્રેસ પહેરતી જાયછે ને ગાલી જાયછે.)

રાગ આશાગોડી.

કિસમતની ગતિ ન્યારી, અહા માજી કિસમતની ગતિ ન્યારી;

(૧૨૬)

મીલણદેવી નાટક.

[અંક ૫ મો.

નટ તનૂજ યદ નટડો બનુંછું, મટી કેશીની કુમારી; આહાં ૧૬.
કોણુ તણી કૂળવધૂ કહાઉં, વખન તણી બલિહારી. આહાં ૧
રાજ રિઝાવન બનું છે મારે, એ છે જીવ્યાની બારી; આહાં ૨
આપની આશિષ કૃષ્ણને અમને, માયું હું માત અમારી. આહાં ૩
(ગાઇ જાયછે.)

(સહુ જાયછે.)

પડદો પડયો.

— ❦ —

પ્રવેશ ૮ મો.

યાત્ર.

કરણુ અને નમુંજલા.

રૂપે મીલણદેવી.

સ્થળ વિશ્રાંતિશાળા.

કરણુ—(એકલો) સોરઠી.

રાધે તારા હુંગારિયામાં બોલે મોર. એ રાગ.

નમુંજલા તું ઉપરે જાઉં છું વારી;

વારી જાઉં તુજ નામને, રૂપ પર જાઉં વારી; નમુંજલા ૧૬.

ઢગમગ ઢગમગ વાટડી નિરખું ક્યારે આવે પ્રાણુધારી નમું ૧

આયમિયો દિન આઠ પ્રહરનો, રેન ગઇ પોર સારી. નમું ૨

પાટરાણી કરી તુજને યાપુ, દાશી તારી કેશી કુમારી. નમું ૩

નમુંજલા—(એકદમ પ્રવેશ કરી ગાતી આવી આવેછે)

રાગ ઉપરનો.

વા ! વા ! પ્યારા તુજ પ્રેમપેં જાઉં મેં વારી;
 પૂર્વ જનમનાં દંપતિ આપણે વાત તે ધરની વિચારી; વા ! ટેક
 નટ ઘેર અમે જનગિયાં, બ્રહ્મા કીધી ટુક ભારી; વા ! ૧
 કદરદાન કરણ મહારાજ, સર્વે તેં લીધી સુધારી; વા ! ૩
 (પ્રેમના આવેશમાં બંને ભેટી મળી કાઠે બાઝી ગાયછે.)

મેવાડો.

હે રસ ન્યારા પ્રેમકા, પિછાનોરે સહી. ટેક.
 અમૃત પાન અમરને કીન્હા, હો ગય ત્રપ્ત તમામ;
 તેત્રી કાઠી રહ્યા પ્રેમકા ભૂખા, ત્રપ્તિ ન પાયા નામ. હે રસ૦ ૧
 બસે સરોજ સરોવરને, સુર્ય બસે આકાશ;
 ખિલખિલ હોત ખુશી બહુત, કૈસો પ્રેમકા કરત પ્રકાશ. હે રસ૦ ૨
 ચંદા દેખ ચકારકો, તન કૈસો પુત્રકિત હોત;
 ધન સુનિ ચાતક ચિત્તમે, કૈસો પ્રેમકો હોત ઉચોત. હે રસ૦ ૩
 દીપક દેખ પતંગિયા સો, જાલત અપના અંગ;
 દુસરા કારન નહિ કહ્યું, હૈ કારણ પ્રેમ પ્રસંગ. હે રસ૦ ૪
 અતુભવી સો અંતર જાનત, પ્રેમ પ્રસંગકી ખાત;
 મુંગેકું સ્વપ્નો ભયો, અસો પ્રેમ ન જરન્યો જાત. હે રસ૦ ૫
 (એ ગાઇ રહ્યા બાદ બંને જણ ખુરશીઓ પર બેસેછે.)

કરણ—અહો નમુંજલા, મેં તો જે દિવસથી તમારું નામ સાંભ-
 જ્યું હતું સારથી મળવાને મન આતુર થઇ રહ્યું હતું.

નમુંજલા—તે એમજ છે. રાજાજી. એતો દિલબર દિલ છેકની.

રાગ કેરળો.

યહ પ્રેમકી ખાત મેં કયા કહુંરે,
કયા કહુંરે મેં કયા કહુંરે. યહ૦
રૂઝે ન ધાવ બુઝે નહિ જવાલા,
પ્રેમકી પીટ કેસે સહુરે. યહ૦ ટેક
મેં જાનું કયુ હોત પાંખિની. ઉડકે ધધર ચલી આત;
જીય ધધર બહાં ખોલિયા, પંથ દુર પડા ગુજરાત.

યહ૦ ૧

કેરળુ—દિવસ નિકાલા મેં કયા કહું, રેનકી કયા કહું ખાત;
નહિયે તુમ ઈક નમુંજલા, સારી સુતી લગતિ ગુજરાત;

યહ૦ ૨

નમુંજલા—આપ દિદાર બિના મુજે, એસા ન પરતા ચેત;
હુશ હુશ દિવસ નિકાલતી, રોના આતા સારી રેન.

યહ૦ ૩

કેરળુ—અખ નમુંજલા મેં મંગતા હું ઈતના અપની પાસ;
કરના એશ ખાના પિના, આર કરના ધધર નિવાસ;

યહ૦ ૪

નમુંજલા—સમ્મી ખાત ક્ષિતિપતિ, કરે નટ ન હમેરા કમૂલ;
દો ઘડિ યહ મુલાકાતકી, નહિ બીસરો જાના બિલકૂલ;

યહ૦ ૫

કેરળુ—(ગાબરો ચધને નમુંજલાની કોટમાં હાથ નાંખીને.)

ગજલ દંદિસલાની ઢખની.

માજે ને તું સુખ તે હું આપવા કહું;

કહે તો નમુંજલા દાશી રણિયો દઉંઃ
 કહે તો નમુંજલા રાજ ભાગ હું કરું,
 કહે તો નમુંજલા સાથે નટ થઇ કરું.

૧

નમુંજલા—

રાગ ઉપરનો.

એમ તો રાજજી કહું કેદિયે ન થાય,
 નટ મારી જાનના તે સર્વદા નિંદાય;
 રાજમાં પ્રવેશ તો ન કેદિયે રહે,
 ફટ ફટ નટ સર્વ મુજને કહે.

૨

અહો રાજજી, આપ નટ થઇ મારી સાથે નીકળો એટલે ખી-
 નાં રાજ્ય કુટંગો પછી કોઇ નટ જાતનો વિશ્વાસ કરે કે દરબારમાં
 પેસવા દે નહીં તેથી મારી જાત આખીની રોજ બંધ પડે.

કરજી—નહિં જાવા દેઉં, નમુંજલા નકડી જાણુ;

બહેતર છે તું જતાં જો જાય મારા પ્રાણુ;
 પ્રેમનો જે બ્યલો પીધો પરસ્પરે મળી,
 ધડ શીશ પડે જુદાં જીવ નીકળી.

૩

નમુંજલા—(રાજનો આગ્રહ જોઇને)

વાર મારા રાયજી જો ઘો મને જવા,
 આપું હું વચન તો ફરીથી આવવા;
 સાર બાદ આયુ આ તમામ આપ સાથ.
 પ્રેમથી પુરું કરીશ હું વશી ગુજરાત.

૪

કરજી—(ખુશી થઇને.)

વાહ વાહ પ્યારી મારી હું થયો ખુશી,
 માગ તે હું મોજ આપું તુંજને હશી;

વળી વેગે આવજો ન દિન ગુમાવતી,
જરા તું ન તારે મન જુદાઈ જાણતી.

૧

નમુંજાણા—આપ તણી રાજમુદ્રા માગું એક રાય,
રાજરાણી આપની છું એમ જોખાયાય;
માગું શું અધીક એથી આપની છે મ્હેર,
નટ ને સ્વદેશ મુંકી આતીશું આ ઠેર.

૧

કેરણ—ખરી વાત, વળી રસ્તામાં માગા જેવો કોક નડે ને રાજ્ય
મુદ્રા પાસે હોય તો હરકત નહીં.

હ્યો આ રાજ્યમુદ્રા પ્યારી પહેરો નિજ હાથ;
છે ઉમેદ તર્તમાં શોભાવશે ગુજરાત;
પાટરાણી પાટણનાં આપ છો ખચીત,
ભૂદ્યો છે ધ્વજાએ દીધું નટનું નિમીત.

૧

નમુંજાણા—(રાજ્યમુદ્રા હાથમાં લઈને)

કેરણો.

લેતો જ શ્યામળીયા બીડી પાનનકી;
પાનનકી મોહે લાલનકી; લેતો જાં એ રાગ.
પરદેસી પંખીડે હમ રાજન હૈ;
હમ રાજન હૈ હમ રાજન હૈ; પરદેશીં ટેક.
વિદાયગીરીકી સલામ હમેરી,
કપ્પલ કરના સો નિધા રખકે; પરદેશીં ૧
બૂલ ન જાના કપ્પ પટનભૂપતી,
ત્રેમકી ખાત સો યાદ રખકે. પરદેશીં ૨
રાજમુદ્રા લેકે આપકી હુધ મેં,

બાત પ્રસિદ્ધ હોગી મુવકન મે. પરદેશી૦ ૩

(એ ગાઈ જાયછે એટલે.)

કરણુ—(એકલો નિશ્ચામ નાખીને.)

અરે પરમેશ્વર શું પરદેશીના મ! ધાયલ કરી ચાલી ગઈ.

રાગ તજાના.

તુમ ટેરો જિજ્ઞાસી જાસરી, (૨) એ રાગ.

પરદેશી કેરી પ્રીતડી (૨)

ધાયલ કરિ કરિ જાય આહાવા,

નારે ખમાયે હાયે, તનમા મનમાં પીડા પ્રગટે અરરર;

ધીરથી ન બેસે જીવ ઠરીને,

શું હું કહું મમ દુખ તન ધૃત્યે મુગ થરરર; પરદેશી૦ ૧

(સહુ જાયછે.)

પડદો પડયો.

—છંદ્ર૦—

પ્રવેશ ૯ મો.

પાત્ર.

સામત, ઉદા, મુંજળ પ્રધાન મંડળ.

સ્થળ દિવાનખાતું.

સામત—(એકલો) ઓહોહો! હજી ઉદા કે મુંજળ કોઈ આ—

બ્યા નહીં. (એટલામાં ઓચી તા ઉદા ને મુંજલ આવીને.)

ઉદા—(સામતને) જુહાર શેઠ જુહાર.

સામતુ— ઉભા થઈને) જુદાર !

મુન્નલ—જુદાર શેઠ જુદાર.

સામતુ—જુદાર, જુદાર. આવો. આવો. (કહી બધા એસે છે.)

ઉદા—કેમ શેઠ. આજ અત્યારમાં ? હું તો આપાશરે હતો સાં મા-
જુસ આવ્યું.

મુન્નલ—હું પણ દેરે જવાનું કરતો હતો.

સામતુ—(ઉદારી ચહેરે) આ કાંઈ નહીં, તમે જાણોજ છો ! હવે
આ આપણા રાગનુ—

ઉદા—હા, એ વિચાર જેવું થઈ પડ્યું. રાંડ એક ટકાની નટડીના
મે હમાં ફસાયા તે આજ વરસ વરસ દહાડો થઈ ગયો પણ મહે-
લમ થી બહાર નીકળી કચેરીનું મોં તો તેમણે દીઠુંજ નથી.

મુન્નલ—અરે નટડી ને વિચારી કે દહાડાની ગમ્મંડ પણ કોણ
જાણે રાગને શું થયું. તે મહેલમાંને મહેલમાંજ બેસી રહેછે.

સામતુ—થાય શું ? આખો દિવસ રો રો રો રો કરેછે ને છેવટ
જોગી થઈ નટડી વડે ચાલ્યા જશે મને તો એમ લાગેછે.

ઉદા—ના, ના. ત્યારે આપણે એના તો કાંઈ વિચાર કરવો.

મુન્નલ—શું કરિય ? થાય શું.

સામતુ—મારો મત તો હવે એમ છે કે આપણે ઉદ્યા માતા પાસે
જઈ હકીકત જાહેર કરવી ને તેમની સલાહ લેવી.

ઉદા—ખરાબર, ખરી વાત.

મુન્નલ—એમજ કરવું જોઈએ.

સામતુ—ચાલો ચાલો, ઉદા.

(એમ કહી સઉ ઉભા થાયછે, તે વખતે કોઈ જોય હાથ દઈ,

પ્રવેશ ૧૦ મો.]

મોણલદેવા નાટક.

(૧૩૪)

કોઈ લાકડી હાથમાં ઝાલી, કોઈ દુપટ્ટાના બે છેડા ઝાલી, કોઈ બી-
નનો ખભો ઝાલી તમાસગીરાને પસાવા જેવી રીતે ઉતાવળા ઉતા-
વળા ઉભા થઈ કાઢી પાટલી સંભાળતા ખોસતા ચાલવા માંડેછે.

સહી જાયછે.

(પડદો પડયો)

પ્રવેશ ૧૦ મો.

પાત્ર

ઉદ્યામતિ અને તેની દાશી

તથા

પાછળથી પ્રધાનમંડળ.

ઉદ્યામતિ—અહો દાશી? કરણ મહારાજને પ્રમાતના પ્રણામ અર્થે
આંધ આતે આજે વર્ષ પુર થયું. બિચારો મુંઝવણ કહેતો
હતો કે, “વિનતા જે મનમાં વશી, તે ઉપર તુમાન, તન
મન ધન તે ઉપરે, પ્રેમે વારે પ્રાણ.” ખરેખર તેમજ બન્યું.
નમુંજાણા રૂપે મીણુસને પણ મહેલ ગયે વર્ષ દહાડો થઈ ગ-
યો, પણ હજી તેનામાંજ ધ્યાન લાગી રહ્યુંછે. એને બિચા-
રીને આપણે પદ્મીનગર (પાલણપુર) તેજ રોજે છાની રવા-
ના કરી, ત્યાં તેને કુંવર આવ્યો અને તે પણ બે મહીનાનો
થયો. હવે તો તે પણ બિચારી ત્યાં રહી મુંઝાવી
હશે.

દાશી—ખરી વાત માણ પણ તેને ઉપાય શો કરવો ? કરણ મહારાજ તો વિશ્રાંતીશાળામાંથી બહાર નીકળતાજ નથી. ગામમાં હવે પણ છાત્ર છાત્રી એજ વાત થાય છે તે મારાથી તો સાંભળી પણ જતી નથી. (એટલામાં પ્રધાનમંડળ આવી નમન કરી બેસે છે.)

ઉદ્યામતિ—કેમ પ્રધાનો ! આજે તો બધા ભેળા થઇ આવ્યા ?

સામતુ—અહો માતૃશ્રી આજે વર્ષ દહાડો પુરો થયો પણ કરણ મહારાજ તેમાં એક દિવસ કચેરીમાં કે સ્વારી કરી બહાર પધાર્યા નથી ને લેકાવાણી ધણો અપવાદ મુંકે છે માટે જાહેર કરવા આવ્યા છીએ.

ઉદ્યામતિ—અહો દાશી ! તું જા અને કરણ મહારાજને કહે કે આજે માતૃશ્રીની તળીયત ધણે દરજ્જે ગગડી ગઇ છે, પ્રધાન મંડળ પણ જોવા આવેલ છે. જો આપને મરજી હોય તો પધારો.

દાશી—આજ, માતૃશ્રી. જાઉં છું. (તે જાય છે ને કરણ મહારાજને તેડી લેવે છે એટલે પ્રધાનમંડળ સહ ઉભું થાય છે.)

કરણ—માતૃશ્રી ! વંદન કરું છું. (કહી ગમગીન ચહેરે બેસે છે એટલે સહ બેસી જાય છે.)

ઉદ્યામતિ—ધણું જીવો બેટા. જે કરણ કોઇ દિવસ પણ ત્રિકાળ પ્રણામ સુકે નહીં તેણે આજે વરસ વરસ દહાડો થયો માતૃશ્રીની ખજર લીધી નથી. અરે એ તે તમે કરણ હો ? હું ખરી રજપુતાણી છું. મારું દુધ એવું હોય નહીં. હું આજે પણ આટલી તકલીફમાં તમને નાખત નહીં પણ આ પ્રધાન

મંડળના આશ્રહ ઉપરથી તેમ કરવું પડ્યું છે. તેમણે કહ્યું
અને મને પણ થયું કે કાયાનો ધર્મ છે. છે ને નથી માટે
કરણ મહારાજના ધ્યાનમાં હોય તો સાર. હું જાણું છું કે કોઈ
વખત તમારા પાસેના ઉપર આપણી કોઈ ગોલીનો પડછાયો
પડી ગયો હશે નહીં તો કદી તેમ થાય નહીં.

કરણ—(નીચું જોઈ બોલે) ખોતરતાં. અહો માતૃશ્રી ક્ષમા માગું છું.
ખરેખર મારામાં ભુલ પડી ગઈ. હું કૃત્યની થયો. આપનો
ગુન્હેગાર છું.

ઉદયામતિ—અરે કરણ. હજી તારામાંથી જાળક બુદ્ધિ ગઈ નહીં.
તને ક્ષત્રિના ધર્મનો મુદત ખર નથી એમ કહીયે તો ચાલે.
જે તારા પિતા, તેમણે એકાંત વાસ લીધો, અને તારો ભાઈ
પુત્ર ધર્મ જાળવતા તેમની સેવામાં રાજ્યની લાલચ મુકી ચાલતો
થયો. એણે ક્ષત્રાણીનું દૂધ ભલે પીધું. રાજ્ય, રાણી, વાડી,
ઘેડી કશામાં પણ એનું ચિત્ત રોકાયું કે લોભાયું પણ નહીં.

સામતુ—માફ કરો, માતૃશ્રી! જોડે દરજ્જે આપ કરણ મહારાજને
કહો છો તેટલે દરજ્જે તેમનો અપગ્રહ નથી. મહારાજનું સ-
રીર જોતાં તેમની તખીયત પણ સારી હોય એમ જણાતું નથી.
આપની આમન્યા તેઓ પુરેપુરી રાખે છે પણ ઉપરના
કરણસર તે આપ પાસે આવી શક્યા નહીં હોય. હમણાં ક-
ચેરીમાં પણ મહારાજ પધારતા નથી. માટે આપ મોટાં છો
ને મેહેરજાનીથી તેમને માશી જાણવી ઘટારત છે.

ઉદયા—અરે સામતુ! તમે કહો છો તે હું જાણું છું ને તેમનો ચહેરો
પણ દહીં આપે છે કે તેમની તખીયત સારી ન હતી પણ

અમારો ક્ષત્રિનો ધર્મ વાણીયા બ્રહ્મણથી પણ વધારે સખ્ત છે ને તે તેના સમજવામાં નથી મારે કહેવું પડે છે. મારી તો હવે અવસ્થા થઈ છે પણ પાછળ તેન વિચાર પડશે.

એણે મહીનામાં એક વખત અવસ્ય બ્રહ્મ સમાજ બોલાવવી જોઈએ. ધર્મે સિંધુ, મનુસ્મૃતિ, પરાશરસ્મૃતિ, ભાગવત, રામાયણ આદિ વંચાવી સાંભળવાં જોઈએ અને રાજ્યનીતિના અર્થોનું અવલોકન કરવું જોઈએ. જુઓ કે આ વર્ષમાં તેમાંનું તેણે કાંઈ પણ કીધું છે? અને જો પક્ષી કાંઈ નથી કીધું તો તેનામાં ધર્મનો અંશ ક્યાંથી હોય દયા ક્યાંથી હોય. ક્ષત્રિના ધર્મની શી ખબર પડે? મનુષ્યમાં અને જીવંત પશુ પક્ષીમાં માત્ર એટલેજ ફેર છે કે મનુષ્ય ધર્મ અધર્મ સમજી શકે છે અને પશુ પક્ષીમાં ને જ્ઞાન નથી. બાકી ઉંઘ, અહાર અને મૈથુન્ય તે! સર્વનેજ એક સરખાં લાગુ છે. કરણ—(ગદ ગદ કંઠે) અહો માતૃશ્રી! હું ભુલ્યો. બાળક ઉપર રાજ્ય કરવો ઉચિત નથી. હું મહા પાપી થયો છું ને આપની દયા માંગુ છું.

ઉદયા—અરે પુત્ર! આહાહા! હું ભુલી ગઈ. પુત્ર કહેવાઈ ગયું. જ્યાં સુધી તમે તમારાં કરેલ પાપનું પ્રાશ્ન કરી આત્મા નથી ત્યાં સુધી તમને પુત્ર કહેતાં પણ મને ગાળ લાગે છે. ખેર! જુઓ કે તમે ક્ષત્રાણીના પુત્ર હોવાનો એક તરફ દાવો રાખો છો અને જીવંત તરફ કેવી રીતે વર્તો છો તેનો ખ્યાલ કરો. હું તમારી મા છું એટલે મારે તમને ખુદશા શબ્દમાં આ જગાએ કહેવું યોગ્ય નથી પણ ખરેખર તમે તમારા ધર્મમાં ચુક્યા છો અને તેને મારે હું તમને આજ્ઞા કરું છું

પ્રવેશ ૧૦ મો.]

મીણસદેવી નાટક.

(૧૩૭)

કે કદી આ વ્યાધિમાં મારી કાયા પડી જાય તોપણ જ્યાં શુ-
ધી તમે તમારા પાપનું પ્રાશ્ન કરી ના આવો ત્યાં સુધી મા-
રા શમને પડછાયો પણ તમારો પાડશે નહીં. નહીંતો માત્ર
દ્રોહિયુત્રનું પાપ તમને લાગશે અને કેવળ નિષ્કલંકી તે યશે.
પણ જે ખરા ક્ષત્રિ છે તેમનેજ મારા દુકડા આવવા દેજો
(એમ કહી ઉભા થઈ પતંગ ઉપર મોં ફેરવી સુધ રહેજે.
અને કરણ મહારાજ તથા પ્રધાન મંડળ ઉદાસી ચહેરે ત્યાંથી
વળી નીકળેછે.

સહ જાય છે.

(પડદો પડયો.)

પ્રવેશ ૧૧ મો.

પાત્ર.

મહારાજ કરણ, દ્વારપાળ, સહદેવ જોશી, રામ
પંડિત, શુકશાસ્ત્રી વગેરે વિદ્વાન બ્રાહ્મણો.

સ્થળ.

વિશ્રાંતિશાળા.

કરણ—(એકસો)

રાગ બિહાગ.

હે દેવા રે, આ શો ગજળ થયો; (૨) ટેક.

માતૃશ્રીને કેણે કહ્યું જઇ,

દુખ ઉદ્ધી ઉભરી ગયો, હે દેવારે. ૧

જોતાં નથી મુખ જોયાં જનીના,

-હૃદય રોષ ભરી ગયો. હે દેવારે ૨

અલેક્ષેશં તુ યાદ કર એ રાગ.

રે હવે તું જીવ શાને સોચના ધરે;

આદ્યો અગાઉ કાં વિચાર ના કરે; રે હવે. ટક.

ગશુરની આશ મઠ વાવિ કાં ધરે;

એરંડામાં આશ સેલડીની શું કરે; રે હવે. ૧

કાશીએ જલું ને ડગ દારકાં બરે;

અધર્મનું દૂળ તે વિપત ઉતરે; રે હવે. ૨

અહો હો હો ! માતૃશ્રીનો કેધ ! કહેવાની વાત નહીં. તેમની
જ્ઞાતી પછી શખને પડછયો પણ મારો ન દેવો એટલુંજ નહીં
વળી પ્રતિજ્ઞા. હવે શું કાંઈ પ્રાશ્નિત કર્યા વગર છુટકો છે ? ખેર અ-
ન્યુ તે ખરું. અહો દારપળા !

દારપાળ—આજા, મહારાજ (કહી હાજર થઈ જાય છે.)

કરજી—અરે આપણા નગરના સહદેવ જોશી, શુકસાસ્ત્રી ને રામપં-

ડિત વગેરે વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને બોલાવ.

દારપાળ—તકપાર મહારાજ. (કહી જાય છે ને તેડી લાવે છે. આ-

લણો આવી નમન કરી બેસે છે. રાજા તેમને ઉભો થઈ માન
આપે છે.

કરજી—અહો ભૂરવો !

મનુસ્મૃતિના પહેલા અધ્યાયમાં શ્લોક ૯૨—૧૦૧ * તથા
અધ્યાય પ્રીજ્ઞના શ્લોક ૧૩૫ વાળાથી આપ સર્વ શ્રુષ્ટિના
અધિષ્ઠાતા છો, અમારા પૂજ્ય છો, અને સર્વ પ્રકારનું ઐશ્વ-
ર્ય એ આપમાંજ રહેલું-૭ માટે હું આપને શાષ્ટાંગ નમન કરું
છું, (કહી પુજા કરેછે.)

* ऊर्ध्वं नाभर्मध्यतरःपुरुषःपरिकित्तितः । तस्मान्मध्यतमंस्व
स्यमुक्तं स्वयंभुवा ॥ ९२ ॥ उत्तमाङ्गोभद्रवाज्यैष्ठ्याद्ब्रह्मणश्चैव
धारणात् । सर्वस्यैवास्य सर्गस्य धर्मतो ब्राह्मणःप्रभुः ॥ ९३ ॥ तं
हि स्वयंभुःस्वादास्यात्तपस्तप्त्वादितोऽसृजत् । हव्यकव्याभिवाह्याय
सर्वस्यास्यच गुप्तये ॥ ९४ ॥ यस्यास्येन सदाश्रन्तिहव्यानि त्रि
दिवौकसः । कव्यानि चैव पितरः किं भूतमधिकं ततः ॥ ९५ ॥
भूतानां प्राणिनःश्रेष्ठाःप्राणिनां बुद्धिजीविनः । बुद्धिमत्सु नराः
श्रेष्ठा नरेषु ब्राह्मणाः स्मृताः ॥ ९६ ॥ ब्राह्मणेषु च विद्वांसो वि
द्वत्सु कृतबुद्धयः । कृतबुद्धिसु कर्तारःकर्तृषु ब्रह्मणेति ॥ ९७ ॥
उत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती । स हि धर्मार्थमुत्पन्नो ब्र-
ह्मभूपाय कल्पते ॥ ९८ ॥ ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधिजा
यते । ईश्वरःसर्वभूतानां धर्मकोशस्य गुप्तये ॥ ९९ ॥ सर्वं स्वं ब्रा
ह्मणस्येदं यत्किञ्चिज्जगतीगतम् । श्रेष्ठयेनाभिजनेनेदं सर्वं वै ब्रा
ह्मणोऽर्हति ॥ १०० ॥ स्वमेव ब्राह्मणो भुक्ते स्वं वस्ते स्वं ददा

(૧૪૦)

મીણલદેવી નાટક.

[અંક ૫ મો.

બ્રહ્મસમાજ—આશિર્વાદ ધનવાન, પુત્રવાન, લક્ષ્મીવાન. આયુષ્ય-
વન કલ્યાણમસ્તુ.

કરણ—(હાથ ઝેડી થોડીતાર ધ્યાન ધરીને) અણે રૂપિયો ! ક્ષત્રિ
ના પુત્રથી કોઈ અનાચારનું કામ થઈ જાય તો તેનું પ્રાશ્નિત
શી રીતે ?

(બધા વિચારમાં પડેછે પછી આપસમાં.)

રામખંડિત—ક્ષત્રિના દીકરાથીતે અનાચારનું શું કામ થાય ?

શુકશાસ્ત્રી—

સહુદેવ—હા. હા. હું પણ એજ વાત કરું છું.

શુકશાસ્ત્રી—ક્ષત્રિના ધર્મ તો આ મનુસ્મૃતિમાં ઘણાંય લખ્યા છે.
જુઓ અધ્યાય ૧ લો શ્લોક ૮.

પ્રજાનું રક્ષણ કરવું, દાન આપવું, યગ્ન કરવો, બળવું અને
સંસારના ભોગ વિનાસમાં આશક્ત ન થવું એ પાંચ ધર્મ
ક્ષત્રિયોને માટે સંક્ષેપ ઠરાવ્યા.

રામખંડિત—ને અધ્યાય ૨ બીજો શ્લોક § ૮૦ મો જુઓ એમાં

તિચ । આનૃશંસ્યાદ્બ્રાહ્મણસ્ય મુંચતે હીતરેજનાઃ॥૧૦૧॥બ્રાહ્મણં
દશવર્ષં તુ શતવર્ષં તુ મુનિદમ્ । પિતાપુત્રી વિજાનીયાદ્બ્રાહ્મણ
સ્તુતયો પિતા ॥૧૩૫॥

+ પ્રજાનાં રક્ષણં દાનમિજ્યાધ્યયનમેવચ । વિષયવનપ્રસાક્તિ
શ્ચ ક્ષાત્રિયસ્ય સમાસતઃ॥૧૩૫॥ § એતયર્ચાવિસંયુક્તઃકાલેચ ક્રિ
મયા સ્વયા॥ વ્રહ્મક્ષત્રિયાવિદ્યોનિર્ગર્હિણાં યાતેસાધુષુ ॥૮૦॥

ગાયત્રીને હોમાદિ કર્મ કરવાનું નથી લખ્યું કે ?

સહુદેવ—અરે એમ જોઇએ તો તો એ અધ્યાયનો શ્લોક *૧૦૩ નો છે તેગત તમારા કહેવા પ્રમાણે જ કરે નહીં તેને ત્રિવર્ણ પશુ સરખો બાણી પાંડત બહાર કરવા લખ્યું છે.

કરણ—મહારાજ ! ભોગ વિદ્યામમાં આશકત ન થવું એ વિષય વધારે ચરચાવવા યોગ્ય છે માટે કૃપા કરો.

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્ર ! ભોગમાં આશકત ન થવું એટલે ઈંદ્રીયો વશ રાખવી. એ આપત મનુષ્યે બીજા અધ્યાયના શ્લોક *૮૮ થી ૯૬ સુધી લખ્યા છે તેમાં દોષને પમાડનાર અને

* ન તુષ્ટતિ તુ યઃપુર્વા નોપાસ્તે યથ પશ્ચિનામ્ સજ્જાદ્વદ્વાદિ
પ્રકાર્યઃ સર્વસ્માદ્વિજકર્મણઃ ॥૧૦૩॥

* इन्द्रियाणां विचरतां विषयेष्वपहारिषु । सयमे यत्नमातिष्ठे
द्विद्वान्यन्तेव वाग्जिनाम् ॥८८॥ एकादशेन्द्रियप्याहुर्ग्रहानि पूर्वमनी
षंगः । तानि सम्पक्प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥८९॥ ओत्रं त्व
कृचक्षूषी जिह्वा नासिका चैव पंचमी । पायुपस्थं हस्तपादं वा
श्चैव दशमी स्मृता ॥९०॥ बुद्धिन्द्रियाणि पंचैषां ओत्रादीन्यनुपू
र्वशः । कर्मेन्द्रियाणि पंचैषां पाद्यादीनि प्रचक्षते ॥९१॥ एकाद
शे मनो ज्ञेयं स्वगुणिनोभयात्मकम् । यस्मिंजिते जितवैतौभवतः
पंचकी गणौ ॥९२॥ इन्द्रियाणां प्रसंगेन दोषमृच्छत्यसंशयम् ॥

(૧૪૨)

મોક્ષભૂદેવી નારક-

[અંક ૫ મેક્ષ

મેક્ષને આપનાર અગ્યાર ઇંદ્રીઓ કહીએ, તે પછી એક મનઇંદ્રી જતાઇ તે સર્વમાં તે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. માટે મન ઇંદ્રી જતી ૪ અધ્યાયના * ૧૨ શ્લોક પ્રમાણે કામવૃત્તિથી વિશયમાં આશક્ત ન થતાં સાર્ગ વિરોધી તે જ્ઞાને દૂર કર-
વી એટલે અધ્યાય ૬ ઠાના શ્લોક ૮૦+ મા પ્રમાણે આ લો-
કમાં અવિનાશી સુખ અને પરલોકમાં મેક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કરણ—અહો શુરજી. કામવાસના મનપડે ઉત્પન્ન થાયછે તે મનને
કેવી રીતે જીતવું તે કહો.

સંનિયમ્ય તુ તાન્યેવ તતઃ સિદ્ધિં નિયજ્ઞાતિ ॥ ૯૩ ॥ ન જાતુ
કામઃ કામાનામુપભોગેન શામ્યતિ । હવિષા કૃણવર્ત્તેભૂય એવા
ભિવદ્ધતે ॥ ૯૪ ॥ યશ્ચૈતાન્માન્પુયાત્સર્વાન્યશ્ચૈતાનકેવલાસ્ત્યજેત્ ।
પ્રાપગાત્સર્વકામાનાં પરિત્યાગો વિશિષ્યતે ॥ ૯૫ ॥ ન તથૈતાનિ
શક્યન્તે સંનિયન્તુમસેવયા । વિષયેષુ પ્રજુષ્ઠાનિયથા જ્ઞાનેન નિત્ય
શઃ ૯૬ * इन्द्रियार्थेषु सर्वेषु न प्रसंयेत कामतः । अतिप्रशक्तिं
चैतेषां गनसा संनिवर्त्तयेत् ॥ १६ ॥ × यदा भावनं भवति सर्व
भावेषु निः स्पृहः । तदा सुखमवाप्नोति प्रेत्य चेह च शाश्वतम्
॥ ८० ॥

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્ર ! મનને એકાંતવાસમાં સમાગમ થવાથી કામવાસના ઉત્પન્ન થાયછે માટે તેમ ન થતાં પ્રથમથીજ એ ડાહ્યા રૂપીનું વચન છે.

અધ્યાય ૨ નો શ્લોક ૨૧૫ માં* ગા બેન અને દીકરી સાથે પણ એકાંતમાં બેમવું નહીં એમ કહેલું છે તો પછી અલગની સ્ત્રીયે સાથે તો વાતજ શી ?

સ્ત્રીયોનો સ્વભાવ એજ અધ્યાયના શ્લોક + ૨૧૩—૨૧૪ માં છે તેમાં મોહ લાલચમાં નાખી દૂષણ લગાડવાનો કામ ક્રોધ વશ થયેલા માત્ર મૂર્ખનેજ આડે માર્ગે દોરી જાય છે તોપણ મન જ્ઞાનીઓ તેનો વિશ્વાસ કરતા નથી અને ૧૨૯ માં શ્લોક* ને આધારે પર સ્ત્રી જેની સાથે કાંઈ પણ સગપણ નથી તેને બા, બહેન કહી બોલાવેછે. વળી અધ્યાય

* માત્રા શ્વસ્ત્રા દુર્હતો વા ન વિવિક્તાનસો ભવેત્ ।
 બાલવાનિદ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્ષતિ ॥ ૨૧૫ ॥ x સ્વભાવેષ
 નારીણાં નરાણામિદ દુષણમ્ । અતો ડર્વાન્ન પ્રમાદ્યન્તિ પ્રમદાસુ
 વિપશ્ચિતઃ ॥ ૨૧૩ ॥ અવિદ્વાંસમલં લોકે વિદ્વાંસમપિ વા પુનઃ ।
 પ્રમદાદ્યત્પથં નેતુંકામક્રોધવશાનુગમ્ ॥ ૨૧૪ ॥

૧ પરપત્નિ તુયા સ્ત્રીં શ્યાદસંબન્ધો ચ યોગિતઃ । તાં બ્રૂયઃ
 ક્લત્તીત્યેવં સુભગે ભાગિનીતિચ ॥ ૧૨૯ ॥

(૧૪૪)

મીચ્છિકદેવી નાટક.

[અંક ૫ મો.

૪ થાના શ્લોક^૧ ૧૨૩ મુજબ તેનું સન્માન પણ કરતા નથી.
અહો રાગેદ્ર! પરજીનું કપટ ભાવથી સેવન આયુષ્ય એકું
કરે છે એમ એજ અધ્યાયના ૧૩૪ માં શ્લોક^૨માં સ્પષ્ટ લ-
ખેલું છે.

કરજુ—અહા મહર્ષિ! કદી તેની કોઇ કન્યા હોય અને રાગને તેથી
લગ કરે તો ?

શુકશાસ્ત્રી—સાંભળ, તે કહું.

એ આયતનાં અધ્યાય ૯ નો શ્લોક ૩ ૮૭ મો છે તેમાં લ-
ખ્યું છે કે પોતાના શરીરની ચાકરી અને ધર્મ કાર્ય સ્વજાતિ
પરણી સ્ત્રી પાસે કરાવ્યું. પરજાતિની પાસે કરાવે તો તેને
ચાંડાલ્ય ક્ષેપવો. જેણી તે કન્યાની ખુશી હોય પણ તેનાં સ-
માં ની મરજી ન હોનાં તેમને છતીન લાવે તો ગાધર્વ રાક્ષસ
અને તે કન્યાનાં સગાં વડાલાંને મારી છેદીને કન્યાને રેતી
લાવે તો રાક્ષસી વીગડ કહેવાય છે એમ અધ્યાય ૩ નેના

---

૧ वैरिणं नयिसेवेत सहायं चैव वैरिणः । अध्यामिकं तश्चरं
च परश्यैव च यो जितम् ॥ १३३ ॥

૨ नहीदृशपनायुष्यं लोके किंचन विद्यते । यादृशं पुरुष
इषेहपरदारापसेवन् ॥ १३४ ॥

૩ यश्च तत्कारयेन्मोहात्સજાત્યા િશ્યતયાન્યયા । યેથાત્રાક્ષણ
ચાળ્ડાલિઃપૂવદૃષ્ટિતથવસઃ ॥ ૮૭ ॥

શ્લોક ૬૨૬ તથા ૩૩ લખેછે. ને તેના પુત્ર થાય તોપણ
એજ અધ્યાયના શ્લોક *૪૧ ના પ્રમાણે ધાતકી, જુદા અને
વેદ ધર્મનો દ્રેષ કરનાર નીકળેછે.

કરણ—અહો પુરુષ ! કદી કન્યા કુદ્રગી હોતાં તેનાં માળાપ અને
કન્યા સહુ રાજા હોય તો ?

પુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્ર ! એનો તો વળી સાવ નિષેધ કહ્યોછે.
જુઓ અધ્યાય ૩ જનો શ્લોક* ૧૪—૧૫ તેમાં કહેછે કે કદી
મોહને લીધે કોઇ એમ કરે તો તેનું કુળ સંતાન સહીત કુદ્ર-
તાને પામેછે ને લગ્ન કરનાર પુરુષ ક્ષત્રી હોય તો તેનો જે
પુત્ર તે દિવસ કહેવાય છે. અહો રાજેન્દ્ર ! શાણા પુરુષે બીજા
વાવવું તે ક્ષેત્રનો વિચાર કરીનેજ. કેમકે નવમા અધ્યાયના

§ પૃથક્પૃથગ્વા મિત્રૌ વા વિવાહૌ પૂર્વચોદિતૌ । માન્વૌરાક્ષ-
શ્વૈવ ધર્મ્યૌ ક્ષત્ર્યસ્વતૌ સ્મૃતૌ ॥ ૨૬ ॥ હત્વા છત્વા ચમિત્વા ચ
ક્રોશન્તીં રુદન્તીં મૃહાત્ ॥ પ્રસહ્ય કન્યાહરણ રાક્ષસો વિધિ રુ-
ચ્યતે ॥ ૨૭ ॥

* इतरेषु तु शिष्टेषु नृशंसानृतवादिनः । जायन्ते दुर्यिगाहेषु
ब्रह्मवर्माद्विषःसुताः ॥ ४१ ॥

× शुद्रव भार्या शुद्रस्य सा च स्वा च विशः स्मृतं च स्वा
चैव राजश्च ताश्च स्वा चाग्रजन्मनः ॥ १४ ॥ न ब्राह्मणक्षत्रि
ययो रापयपि हि तिष्ठतोः । कस्मिंश्चिदपिवृत्तान्ते शुद्रा भार्येषु
दिश्यते ॥ १५ ॥

*૪૮ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે જેમ ગાય ઘોડી બકરી ઉટડી દાશી કન્યા ભેંસ અને ઘેડીને વિશે ખીજ વાવનાર જેમ તેનો માલીક થતો નથી તેમ પરસ્ત્રીને વિશે ખીજ રેપનાર તેનો માલીક થતો નથી એટલુંજ નહીં પણ એજ અધ્યાયના ૪૧ મા શ્લોકમાં લખ્યું છે કે જેનામાં સારી સમજણ અને સારી શિક્ષા લીધી હોય, વેદાંગ બધેયો હોય અને લાંબી જીવવાની જેને આપેક્ષા હોય તેણે ખીજના ક્ષેત્રમાં ખીજ વાવવું નહીં. અર્થાત ખીજ એજ ખરું આયુષ્ય છે અને મેં આ રમૂતિથી ઉપરજ સાખીત કરી આપ્યું છે.

કરણુ—સારે રૂપીજ આજે કેટલીક સ્ત્રીયો પુત્ર, મળ્યાની આશાએ વ્યભિચાર કરેછે તેનું કેમ ?

શુકશાસ્ત્રી—આહો રાજેન્દ્ર ! એજ રમૂતિના પાંચમા અધ્યાયના §૧૬૧ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે આ સંસારમાં તેની નિંદા થાય છે અને પરલોકમાં પણ વ્યભિચારથી થયેલા પુત્રથી તેને સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થતી નથી.

* યથાગો ઽશ્વોટદાસીષુ મહિષ્યજાધિકાસુ ચ । નોદાદકઃપ્રજાભાગી તથૈવાન્પાઙ્ગનાસ્વપિ ॥ ૪૮ ॥

× તત્ત્વાજ્ઞેન વિનીતેન જ્ઞાનાવિજ્ઞાનવેદિના । આયુષ્કામેન વ સ્તૃષ્યં ન જાતુ, પડ્યોષિતિ ॥ ૪૯ ॥

§ અપત્યલોભાદા તુ સ્ત્રી ભર્તારમતિવર્તતે । સેહ નિન્દાભવા ન્પોતિ પાતિ લોકાન્નહીયતે ॥ ૧૬૧ ॥

કરણુ—અહો મહારાજ! હવે તો મને સારે વ્યભિચાર શું અને તે ક્યારે થયો કહેવાય, તેનું ક્ષણ અને પ્રાશ્નિત કરવું જરૂર નું કે નહીં તથા શુ પ્રાશ્નિત તે માત્ર સમજાવો.

શુકશાસ્ત્રી—અહો નૃપ મણિ! એ બાળતમાનો આહમા અધ્યાયમાં શ્લોક* ૩૫૬-૩૫૭-૩૫૮ ના છે તેમાં નહીં અડકવાને ઠેકાણે પરનારીને અડકવું કે તે અડકે અથવા સુખ માતી સહન કરે, એકાંતમાં વાતચિત કરે, હસે, બોલે, અલંકાર કે વસ્ત્ર ને બાંહે કે એક પતંગ પર એસે તો વ્યભિચારનો દોષ લાગુ થાયછે નથી પ્રાશ્નિત કરવું આવશ્યનું છે. જે નથી કરતા તેને અધ્યાય ૩૧ ના શ્લોક* ૫૩ મુજબ પુનઃ જન્મમાં શરીર ઉપર આઠાં રહેછે. અર્થાત તેની છાપ ઈશ્વર ખુદરતી મારી મુકેછે. અને આંધ તેને એજ અધ્યાયના શ્લોક પર મુજબ વાઇનો રોગ ઉત્પન્ન થાયછે.

* પરસ્ત્રિયં યા ડમિવદંતીર્યે ડરણ્યે વન ડપિ વા ॥ નદીનાંવા
પિ સંમેદે સં સંગ્રહણમાપ્નુયાત્ ॥ ૩૫૬ ॥ ઉપચારક્રિયાકેલિઃ
સ્પર્શો ભૂષણવાસસામ્ । સહ સ્વદ્વાસનંચૈવ સર્વં સંગ્રહણં સ્મૃતમ્ ॥
૩૫૭ ॥ સ્ત્રિયં સ્પૃશનદંશેયઃસ્પૃષ્ટો વા ભર્ષયેત્તયા । પરસ્પરસ્યાનુમ્
ત સર્વં સંગ્રહણં સ્મૃતમ્ ॥ ૩૫૮ ॥

* ચરિતવ્યમતો નિત્યં પ્રાશ્નિતં વિશુદ્ધયે । નિન્દીહિં લક્ષણે
ર્યક્તાજાયન્તે ડનિષ્કૃતૈનસઃ ॥ ૧૩ ॥

વ્યભિચારની સિક્ષા બાબતમાં અધ્યાય ૮ માનો શ્લોક*
 ૩૨૩ નો છે તેમાં સ્ત્રીની ચોરી કરનારને દેહાંત દંડ લખ્યો છે
 અને તેવા પુરૂષને લોહાનો પલંગ સારી પેટે તપાવી તે તળે
 વારંવાર બળતણનાં લાકડાં નાખી તે ઉપર બેસારવે અને અ-
 ધીને મરી જાય ત્યાં સુધી રાખવે એવું ‡૩૭૨ ના શ્લોકમાં
 સ્પષ્ટ દરશાવ્યું છે.

કરણુ—અરરર !! હાય ! હાય ! (કરતો કમકમાટી ખાતો એકદમ
 ખુરશી ઉપરથી બોંય ઉપર ગબડી પડે છે ને મુરછા આવી જા-
 મ છે એટલે એકદમ દ્વારપાળ વગેરે આશનાવાશના કરવા
 વળગી પડે છે ને રાજની આંખો દાબે છે ને પરસ્પરમાં વાત
 કરે છે.)

રામપંડિત—ગળળ થયો, શુકશાસ્ત્રી ! હવે શો ઉપાય ?

દ્વારપાળ—અરે બટો ! હું તો સવારનો જાણુતો હતો કે તમે કઈ
 કાળનાં જીનાં થોયાં કાઢ્યાં છે તે કાંક નવા જીની કરશો.

શુકશાસ્ત્રી—અરે એમાં હું 'શુ' કરું. બાધ ! રાજે પુછે તેનો જ-
 વાન દેવો પડે.

દ્વારપાળ—હવે વગા કાંક બાકી હોય તે કરો પુરૂ.

* પુરુષાણાં કુલીનાનાં નારીણાં ચ વિશેષતઃ । મુહ્ય્યાનાં ચૈ
 વ રત્નાનાં હરણે વધમર્હતિ ॥ ૩૨૩ ॥

† પુમાંસ દાહ્યત્વાતં શયેન તપ્ત આવસે । અભ્યાદધ્યુશ્વકા
 ણિ તત્ર દદ્યેત પાપકત્ ॥ ૩૭૨ ॥

શુકશાસ્ત્રી—(રાજાને પોતાના હાથ વતે ઢંઢોળિને જરા શુદ્ધિમાં આવેછે એટલે) અહો રાજેન્દ્ર ! શું પ્રાશ્વિતનું નામ સાંભળી થયરી મયો? વાહા તારું શૈયં.

એ બાબતમાં પરાશર સ્મૃતિના આરમા અધ્યાયનો પાંચમો *શ્લોક છે તેમાં પાણી કે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા કે ઉચાણુ ઉપરથી પડવા કે અન્ન પાણી છોડવા કે સંન્યાસ લેવા નક્કી કરી પછી પાછો હઠે તો તેનું પ્રાશ્વિત શી રીતે થાય એમ લખ્યું છે, તો હે રાજેન્દ્ર! તું પણ એ પ્રાશ્વિતનો અધિકારી થયો.

કન્યુ—અહો ક્ષમા, રૂપીજી. હું પાછો હઠ્યો નથી. શુરવીર પુરુષને માટે એ સ્મૃતિના ત્રીજા અધ્યાયના શ્લોક +૩૧ થી ૩૮ શુદ્ધિના બરાબર મારા ધારવામાં છે.

* જલાગ્નિપતનેચૈવપ્રવ્રજ્જાનાશકેષુચ । વૃત્યાવસિતવર્ણાનાં કથંશુદ્ધિર્વિધીયતે ॥ ૫ ॥

+ દ્વાવિમૌ પુરુષૌ લોકે સૂર્યમંડલ મેદિનૌ । પરિવાહયોગયુક્તશ્વરણેચાભિમુખોહતઃ ॥ ૩૧ ॥ યત્રતત્વ હતઃશૂરઃશતૃભિઃપરિવેષ્ટિતઃ ॥ અક્ષર્ણાલ્લભતેલોકાન્યદિ જ્ઞીબંન ભાષતે ॥ ૩૨ ॥ સન્યસ્તં બ્રાહ્મણં દૃષ્ટ્વા સ્થાનાચ્ચલતિ ભાસ્કરઃ । ઇષમેમંડલં ભિત્વા પરંસ્થાનં પ્રયાસ્યતિ ॥ ૩૩ ॥ યસ્તુ મગનેષુ સૈન્યેષુ વિદ્રવત્સુ સમંતતઃ પરિવાતા યદા ગચ્છેત્સચ ક્રતુફલં લભેત ॥ ૩૪ ॥ યસ્ય છેદક્ષતંગાત્રં શરમુદ્રરયાષ્ટિભિ । દેવકન્યાસ્તુતં વીરં હરંતિ રમયંતિ ચ ॥ ૩૫ ॥ દેવાંગનાસહસ્ર્રાણિ શૂરમાયો ધનેહતં । ત્વરમાણાઃ

શુકશાસ્ત્રી—હે રાજેન્દ્ર ! પરાશર સ્મૃતિના આરમ્ભ અધ્યાયના શ્લોક
 *૩૪—૩૫—૫૩—૭૯થી શુદ્રનો સંસર્ગ, એક આસને બે-
 સવું, સુવું કે વાતચિત કરવી એ તેલનું બિંદુ જેમ પાણીમાં
 પસરેછે તેમ તેનું પાપ તે કરનારને લાગેછે ને તે દીન દેવ
 કાર્ય કે પિતૃકાર્ય કરવા અધિકારી નથી એટલુંજ નહિ પણ
 રૌરવ નામના નર્કમાં જાયછે.

કરણ—અહો રૂષિજી! શુદ્રીના સેવન વિશે તેમાં કાંઈ લખ્યું છે?
 શુકશાસ્ત્રી—હા, રાજેન્દ્ર! સાતમા અધ્યાયના નવમા શ્લોકમાં એ
 આગત લખ્યું છે કે એક રાત્રિ નવૃષલી સેવનનું પાપ ત્રણ
 વર્ષ તપ કરી બિક્ષા માગી પેટ ભરવાથી દુર થાય છે.

પ્રધાવાંતિ મમમર્ત્તા મમેતિચ ॥ ૩૬ ॥ ક્ષણેનયાંત્યેવ હિતત્ર વીરા
 પ્રાણાન્સુયુદ્ધેનપારિત્યજંતઃ ॥ ૩૭ ॥ જિતેન લભ્યતે લક્ષ્મીમૃતેના
 પિસુરાંગનાઃ । ક્ષણવિદ્વંસિકાર્યેસ્મિન્કા ચિંતામરણે રણે ॥ ૩૮ ॥

* શૂદ્રાન્નં શૂદ્રસંપર્કઃશૂદ્રેણ ચ સહાસનં । શૂદ્રાઽજ્ઞાનાગમ
 શ્વાપિજ્વલંતમપિ પાપયેત ॥ ૨૪ ॥ યઃશૂદ્રયા પાચયન્નિત્યં દ્રશી
 ચગ્રહમેધિની । વર્જિતઃપિતૃદેવેભ્યોરૌસ્થંયાતિ સદ્વિજઃ ॥ ૩૯ ॥ યુ
 ગં યુગદ્વયં ચૈવ ત્રિયુગં ચ ચતુર્યુગં । ચાંડાલ સત્તિકોદક્યાપતિતા
 નામધઃક્રમાત ॥ ૫૩ ॥ આસનાચ્છયનાદ્યાનાત્સંભાષાત્સંભોજનાત
 સંક્રામંતિહપાપાનિતૈલ ત્રિદુરિવાંભસિ ॥ ૭૯ ॥

× યત્કરૌત્યેકરાઙ્ગેણ વૃષલી સેવનં દ્વિજઃ । સમૈક્ષ્યભુજગ્જ
 પન્નિત્યંત્રિભિર્વર્ષૈર્વિશુદ્ધયતિ ॥ ૭૯ ॥

કરણ—(મનમાં) આહાહાહા મેંતો એટલી રાત્રી સેવન કીધુંછે કે બાકી રહેલું આયુષ્ય તપ કરી બિક્ષા માગી પુરું કરું તોપણ પાપ મટે નહીં, ત્યારે એથી મનુએ બતાવેલું પ્રશ્નિત કરે તો શું જોડું કે એકદમ દુખમાંથી તો છુટું?

શુકશાસ્ત્રી—અહો નૃપગણિ! હજી તો ચર્ચા અધુરી છે.

કરણ—ત્યારે પુરી કરો રૂપીજી. પણ એતો માત્ર તમે શુદ્રી માટે કહ્યું

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્રા એમ નથી. જુઓ અધ્યાય પેહેલાનો શ્લોક †૬૫ તેમાં અગમનિય અર્થાત પરક્રિયા સાથે ગમન કરનાર શુદ્ર પણ તત્કાલે બ્રાહ્મ થાયછે એમ લખ્યુંછે.

કરણ—ત્યારે રૂપીજી! નજરે જોવામાં દોષ ખરો કે નહીં?

શુકશાસ્ત્રી—હે રાજર્ષી! એ બાબતમાં અગ્યારમા અધ્યાયનો છપ-નમો *શ્લોક છે તેમાં દશ હજાર ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવા લખ્યુંછે,

કરણ—અહો રૂપીજી! એતો બધું તમે પુરૂષને માટે કહ્યું પણ સ્ત્રીઓનું શું ?

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્રા અધ્યાય ચોથાના શોળમાx શ્લોકમાં

† । विक्रीणमदमांसानिह्यभक्ष्यस्यच भक्षणं । कुर्वन्नगम्या गमनं शूद्रःपतित तत्क्षणात् ॥ ६५ ॥

* सर्वेषामेव पापानां संकरे समुपस्थिते । दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्रीशोधनं परं ॥ ५६ ॥

x दारिद्र्यं व्याधितं धूर्तं भर्तारिं यावमन्यते । सा शुनी जायते मृत्वा सूकरी च पुनः पुनः ॥ १६ ॥

પતિની અવશા કરનાર સ્ત્રી મુઆ પછી કુતરીને પુનઃ પુનઃ
 હુકરી થાયછે. અને જો તે પતિ પુત્ર કે બાળને દશ દિવસથી
 વધારે છોડી બાળછે તો દશમા અધ્યાયના એકત્રીશમા શ્લોક
 મુજબ આ લોકને પરલોકમાં નષ્ટ થઇ શ્લોક *પાંત્રીમા મુજ
 બ તેનો ત્યાગ કરવો ને યજ્ઞત્રીશમા શ્લોક મુજબ પાછી ઘેર
 આવે તો તે ધર ભરતું સમજી સ્વાડત્રીશથી આલીશમા શ્લોક
 કે મુજબ તેની શુદ્ધિ કરવી.

§ કામાન્મોહાચ્ચયાગચ્છેત્યક્તાંબધૂન્સુતાન્પાર્તિ । સાપિનષ્ટાપરેલો
 કે માનુષેષુ વિશેષતઃ ॥ ૩૧ ॥

* બ્રાહ્મણી તુ યદા ગચ્છેત્પરપુંસા વિવર્જિતા । ગત્વા પુંસાંશ
 તં વાતિત્યજેયુસ્તાન્તુગોત્રિણ । ॥ ૩૫ ॥

× પૂંસાંયોદ ગૃહં ગચ્છેત્તદાશુંદ્ર ગ્રહં ભવેત । પિતૃમાતૃગ્રહં
 યચ્ચ જાર સ્યૈવ તૂ તદ્ગૃહં ॥ ૩૬ ॥

૧ ઊલ્લિખ્યતદ્ગૃહંપશ્ચાત્પંચગવ્યેનશોધયેત્ । ત્યજેચ્ચમૃગ્ય
 ધં પાત્રં વસ્ત્રં કાષ્ઠં ચ શોધયેયેત્ ॥ ૩૭ ॥ સંભાશંઙ્ગોધયેત્સ
 વર્ગિગોવાલૈશ્ચફલોદ્ભવાન । તાન્નાણિપંચગવ્યેનકાંસ્યાને દશ
 ભસ્મભિઃ ॥ ૩૮ ॥ દત્તસ્થામહોરાત્રંપંચગવ્યં ચ શોધનં । પ્રાય
 શ્ચિતંચરેદ્વિપ્રો બ્રાહ્મણૈરુપ પાદિતં ॥ ૩૯ ॥ ગોદ્વયં દક્ષિણાંદ
 દાત્પાજ્ઞાપત્ય દ્વયંચરેત્ । ઉપવાસૈર્વૈતૈઃપુણ્યૈઃસ્નાનસંધ્યાર્ચના
 દિભિઃ ॥ ૪૦ ॥

કરણ—અહો રૂપિણ! કોઇ વેસ્યા જોવી હોય તો?

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્રા તોપણ એ પ્રાજાપત્ય કરવા એજ અધ્ય-
યના યૌદ્ધમા શ્લોકમાં કહ્યું છે-

કરણ—અહો રૂપિણ નટ જાતની સ્ત્રી શેમાં લેખીયે?

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્રા શાસ્ત્રાકારે તેને અંત્યજમાં લેખત છે
ને છડા અધ્યાયના યુવાલીશમાં શ્લોક મુજબ શુદ્રના ધર
માં અભણતાં પેશી જાય તો ધરવાળે ૩૩૪ થી ૪૧ મા
શ્લોક શુધી કહેલું પ્રાશ્નિત કરવું ને જો તે પેશી જનાર
ચાંડાલ્ય હોય તો ધરજ આળી નાખવું.

૧ પશુવેશ્યાદિગમનેમહિષ્યુર્ત્તરી કપીસ્તથા । खरीं च सूक
रीगत्वा प्राजापत्य द्वयंचरेत् ॥ ૧૪ ॥

૨ રત્નકી ચર્મકારીચ લુબ્ધકીવેણુજીવિની । चातुर्वर्ण्य
स्यतुगृहेष्व विज्ञातातु तिष्ठति ॥ ૪૪ ॥

૩ અવિજ્ઞાતશ્ચ ચાળ્ડાલોપત્રવશ્મનિ તિષ્ઠતિ । विज्ञात
रूपं संन्यस्य द्विजाः कुर्यन्नुग्रहं ॥ ૩૪ ॥ મુનિવકોદ્રાતાન્ધર્મા
નાયંતોવેદપારગાઃ । पतंतमुद्धरेयूस्तं धर्मज्ञाः पापसकटात् ૩૬
ત્રયહં મુંજીતિ દઘ્રાચ ત્રયહં મુંજીતિ સર્વિષા । त्रयं क्षीरेण भू
जित एकैकेन दिन त्रयं ॥ ૩૭ ॥ માવદ્દંટનમુંજીતિનોછછટક
મિદૂષિતં । दधिक्षीरस्य त्रिपलं पलमेकं घृत स्यू ॥ ૩૮ ॥
મક્ષના તૂ મવેચ્છાદિરુ મયોઃકાંસ્યતામૃયોઃ । तल शौचेन

કરણુ—અહો રૂપીજી ! ત્યારે ધરના માલેક ?

શુકશાસ્ત્રી—એ બાબત છટકા અધ્યાયના *છત્રીસમા શ્લોક મુજબ ચાકરો સુદ્ધાંતે પ્રાશ્નિત કરવું.

કરણુ—અહો રૂપીજી આડમા અધ્યાયના પચીસમા શ્લોક મુજબ બ્રહ્મણુ પવિત્ર છે. માટે હું આપને સાષ્ટાંગ નમન કરું છું. અને પુછું છું કે શુદ્ર, ચાંડાલ અને પતિત કેને લેખવા ?

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્ર ! શુદ્ર, ચાંડાલ અને પતિત તો કેવળ કર્મજ છે. એવા અધ્યાયના દશમા શ્લોકમાં પતિતનો સંસાર રાખનાર બ્રહ્મણુ પણ પતિત થાયછે.

કરણુ—અહો રૂપીજી, ત્યારે શું એ પ્રમાણે તમામ વર્તતા હશે ? કેમકે એ તો મહા કઠણુ ધર્મ કહ્યા.

વસ્ત્રાણાંપરિત્યાગેનમૃત્મયં ॥ ૩૨ ॥ કુસુંભગૃહકાર્પાસલવણંતૈ
લ સર્પિષી । દ્વારેભૂત્વાતુ ધાન્યાનિ દદ્યાદ્વેશ્માનિ પાવકં ૪૦
एवंशूद्रस्ततःपश्चात्कुर्या ब्राह्मणं तर्पणं । विंशतिगावृषं चैकंद
द्याद्वિમેषૂદાક્ષિણાં ॥ ૪૧ ॥

* દગ્ધા ચ સર્પિષા ચૈવ ક્ષીર ગોમૂત્રપાવકં । મુંત્રીત સ
હમૃતૈશ્ચ ત્રિસંધ્યમવગાહનમ્ ॥ ૩૬ ॥

§ दुःशीलोपिद्विजःपूज्यान्तु शूद्रो जितेन्द्रियः । कःपरित्य
ज्य गां दूष्टां दूहेच्छीलवर्ती खरी ॥ ૨૫ ॥

* માસાર્દ્ધ માસમેકંવામાસદ્વયમથાપિવા । અઘ્ધાર્દ્ધમઘ્ધ
મેકંવા ભવેદૂર્ધ્વં તુતત્સમ ॥ ૧૦ ॥

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્ર ! જ્યારે વર્તતા હશે ત્યારેજ લખતા હશે. જુઓ ભૂતહરી કહેછે.

પરદારાપતિતૈર્બિંદૂકોટી પૂજાવિનષ્યતિ ॥

જપોહાનીતંપોહાની વ્રહ્મહત્યાપદેપદે ॥

દર્શનાતહર્તેચિત્તં સ્પર્શનાત્હર્તેબલં ॥

સંભોગાતહર્તેવિર્યનારીપ્રત્યક્ષરાક્ષસી ॥ ૧ ॥

કરજી—અહો રૂપીજી, આટલી વાતચિત થઈ તેમાં મધ વિષે કાંઈ આપે કહ્યું નહીં તે કૃપા કરી સંભળાવો.

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્ર ! એ બાબતમાં દશમા અધ્યાયનો શ્લોક છવીશમો^૧ અને બારમા અધ્યાયનો^૨ છોતેરમો છે તેમાં જો સ્ત્રી પીએ તો તેના પતિને શુદ્ધ થવાનો ઉપાય નથી અને પીનારને સુરા અગ્નિમાં તપાવી ધબધબનો પાવાથી તે શુદ્ધ થાયછે પછી પીનાર પુરૂષ હોય તોપણ શીકર નહીં.

કરજી—અહો રૂપીજી ? હવે હું સમજ્યો. આવતી કાલે મારે પ્રા-

૧ પતત્યદ્વેશરીરસ્યસ્ય માર્યાસુરાપિબેત્ । પતિતાર્દ્ધેશરી
રસ્ય નિઘ્રુતોર્ન વિધિયતે ॥ ૨૬ ॥

૨ સુરાવાનંસઠ્ઠત્વા અગ્નિવર્ણાં સુરા પિબેત્ । સપાવયે
ત્તદાત્માનામિહલોકે પરત્નચ ॥ ૭૬ ॥

(૧૫૬)

મીણલદેવી નાટક.

[અંક ૫ મા.

શ્રિત કરવાનો વિચાર છે મારે કૃપા કરી પધારજો. (એમ કહી બ્રાહ્મણોની પુઝ કરેછે.)

શુકશાસ્ત્રી વગેરે.—

કલ્યાણનો ગજલ.

“ સલામ સલામ ” ચાલ.

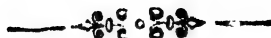
હે અમારા ઇશ્વર, રાખ કરણને અમર;
સોલકાનો સૂર્ય, ખંડ શોભાવ્યો ગુજર. હે અમારાં ટેક.
દે તું પુત્ર રત્ન, દીપે જોહથી દરબાર;
હય હસ્તિની વૃદ્ધિ, વૃદ્ધિ પામજો ભંડાર; હે અમારાં ૧

(ઇત્યાદિ.)

કરણ—અહો દારપાળ ! બ્રાહ્મણોને શીઘ્રાં અને પાંચ પાંચ મહોર
દક્ષિણાની કાઠારેથી આપાવ. (કહી ઉભો થાયછે.)

દારપાળ—વાર રાત્રિગિરાજ. (કહી આગળ દારપાળ અને પાછ-
ળ બ્રાહ્મણો જાય છે.)

પડદો પડ્યો.

પ્રવેશ ૧૨ મો.

પાત્ર.

હલકો }
હલકી } —દંપતી તેમનાં છોકરાં સહીત.
ગાલાવીલો }
ગાલાવીલી } —દંપતી તેમનાં છોકરાં સહીત.

પાછળથી સૂત્રધાર.

સ્થળ સ્ફેરમાંનું એક ડૂળીયું.

હલકો—ઓ ગાલાવીલી ભાભી ! ખહાર ક્યાં જાઓ છો ?

ગાલાવીલી—આ ક્યાંધ નહીં. તમારો ભાઈ ક્યારના શાક લેવા ગયા છે તે વાટ જોઉં છું.

ગાલાવીલો—(ઓચીંતો આવીને) ઓ મારા હલકાભાઈ ! દરબારમાં તો આજ જોવા જોવું બન્યું છે.

હલકી—(વીચમાંથી હલકાનો ખભો ઝાલીને) હેં ! હેં ! ગાલાવીલોભાઈ શું કહે છે ?

ગાલાવીલી—હલકી ભાભીજી ! ચાલો ચાલો આપણે છેટાં ઉભાં રહીને જોઈ આવીયે.

હલકો—હા ! હા ! જાઓ. આપનું દાટયું છે.

ગાલાવીલો—આપણે રાજ નટડીથી હજ્યો ને હવે પ્રાશ્વિત કરવા ઉભો થયો છો.

હલકી—(તે સાંભળીને વચમાંથી) ગાલાવીલી ભાભીજી ! એમાં તે શું ?

(૧૫૮)

મીલ્લદેવી નાટક.

[અંક ૫ મો.

હલકો—હા! નર બ્રમર છે. એમાં કાંઈ નહીં. ત્રાંજાનો લોટો ઉટકયો
એટલે પવિત્ર,

ગાલાવીશો—તે પણ માંહી દેવતા નાખે ત્યારે કની? તેમ આ—પણ
કોઇ કહેછે કે લોહાનો પલંગ ધખાવી લાલચોળ કરીને ઉપર
મરતાં લગી બેસશે ને કોઇ કહેછે કે રાજત્યાગ કરી જોગી થઇ
બિક્ષા માગી જાશે.

હલકી—મરશે શું ધૂળ! જોગી થઇ નટડી પાછળ જશે.

ગાલાવીશી—હા. હા. ભીભીજી! એમજ,

ગાલાવીશો—ના, ના મરશે તો જરૂર. આજ મોમેજો કરવા સગાં વા
હાલાં તમામને ગામ પરગામ દેશ દેશાવરથી બધાંને તેડાવી
બેગાં કર્યાંછે. ધ્રુલણો પણ ત્યાં ઉપરાઉપર દોડદોડ કરેછે
ને દરબારમાં સઉ કોઇ ઉદાશી ચહેરે સોકમાં છે.

હલકો—સારે આપડી મીલ્લદેવી જેને આ દક્ષિણમાંથી લાવી પાં-
જરે પુરી છે તેનું શું?

ગાલાવીશો—એય કે દહાડાની કયાંક વટી ગઇ છે તે છાની છાની
વાત થાયછે ને આજ આવશે. એ કયાં ઓછી હશે. એને
સાસુ હાથમાં છે ને તેણે ખુબ ભણાવી મુકી છે.

હલકી—ઓ ગાલાવીશાં ભાભીજી! દોડો દોડો. જુઓ. માણસેનાં
તો ટાળેટાળાં જોવા જાયછે. (કહી દોડેછે.)

હલકો—ત્યારે ગાલાવીશા ભાઇ. આપણેય ચાલો. આપણે શું પાપ
કર્યુંછે?

(કહી જાય છે.)

પડદો પડયો.

સૂત્રધાર—

લાવણી.

લાજ તું રખશે ભવાની.

શું તું જો જગત સામું, એનો પાર કોણ પામ્યું;
 વેડે આવળ સવળ એ પાસ, એનો કોણ કરે વિશ્વાસ. શું ટેક.
 સત્યનો બેલી સરજનહાર, ન સતિયાનું સત્ય જાય;
 જીવું પણ આ જગત ચડાવે, આળ કરી અન્યાય;
 પડ્યું છે ઝેર જ્યાં જન્મ્યું, એનો પાર કોણ પામ્યું. શું ૧

ગદ્યએક બધેક જો હવાયલટ. એ રાહ,

વિશ્વને નથી વિચારે, જોળા વડા ગડગડાવશે. ટેક

ક્યાં વાતનું કેવાપણું, કેવું સ્થળ કહેવા તણું:

ઘટ ન વિચારે કરી ઘણું, વામાં હવાઇ ઉડાવશે; વિશ્વને ૧

સખંધ વાતનો શા થકે, સાંપડી વાત તે સાથ કે;

વાતથી હાની કે લાભ કે, તે દીઠી અડીઠી શું હશે. વિશ્વને ૨

આહા કરણ મહારાજની, તેમ કીધી મીલુલ તણી;

એને કોણ રાગી રાંકની, છુટકો વાત કીધે થશે. વિશ્વને ૩

પ્રવેશ ૧૩ મો

પાત્ર

ઉદ્યામતિ અને દાશી

પાછળથી દ્વારપાળ

સ્થળ

ઉદ્યામતિનો મેહલ.

ઉદ્યામતિ—(એકલી) સોરઠની ગજલ.

પીયા દીન નારપર, એ સો જુદમ ક્યું પલમે કર દિયા. એરાગ.

રે મુજ મીલણ કુળ વધુ ક્યારે કુંવરને લેઈ આવશે. ટેક.

જે મળવાને હું તલસતી, પથ્થર એટલા પુજતી;

વિપ્ર જાણને હું પુછતી, ક્યારે તે ગા કહી બોલાવશે; રે. મુજ. ૧

મુખ જોઈ સુંબત હું કરું, હાડા ઉપર-ઉપર લઈ ફરું;

ભાગ્યશાળી તો હું ઠરું, મહેલમાં ધ્રુમ મચાવશે. રે મુજ ૨

દારી—(ઓચીંતી આવીને) અહો માતુશ્રી આજે તો કુળવધુ આપને બહુજ સાંભર્યાં છે? એમણે કુંવરનું નામ પાડવા આપણું ને પુછ્યું હતું તે પછી આપે લખ્યું કે કેમ?

ઉદ્યામતિ—અહો દારી! એ તો તે દહાડેજ લખી મુક્યું છે અને મીલણદેવી સાંભરે નહીં? જતું રાજ એનાથી રહ્યું છે.

દારી—ત્યારે હવે માતુશ્રી ક્યારે તેડાવશે? ને, આંહી આવવા લખ્યું કે કેમ?

ઉદ્યામતિ—જતું રાજ એ કુંવરથી સિદ્ધ રહ્યું તેથી સિધરાજ રાખવા લખ્યું છે. ને આવવા પણ તે દીવસજ લખ્યું છે.

દારપાળ—(ઓચીંતો દોડતો આવીને) અહો માતુશ્રી! નમન નમન કરું છું. (કહી પાછડી ભોંય પછાડે છે)

ઉદ્યામતિ—કેમ હોકરા! આટલો બધો સાસ ચડી ગયો છે ને ગભરાયો છું.

દારપાળ—અહો માતુશ્રી! તે કેહેવાને મારી જીમ ઉપડતી નથી કે લીંમત ચાલતી નથી. (કહી રોષ પડે છે.)

ઉદયામતિ—બોલ બેટા બોલ તું પણ મારા કરણુ જોવો છું.

દ્વારપાળ—અહો માતૃશ્રી. આ રાંડ નટડી આવી હતી ને તેનું પાપ લાગ્યાનું રાજાને ધાલણોએ કહ્યું તેથી રાજાજી આજ પ્રાશ્નિત કરેછે તે કાણુ જાણે રાજાજી આજ મરશે કે બાવા થઈ જશે પણ હવે વાર નથી.

ઉદયામતિ—હે! હે! શું કહેછે ?

દ્વારપાળ—(કપાળ કુટતો) કહુંશું? મારૂં કપાળ. હમણું ધડીવારમાં આ આપણી નગરીને રંડાપો આવી જશે.

ઉદયામતિ—અરે ફરી બોલ. એ તે શું ?

દ્વારપાળ—એ એ પેલી નટડીનું રાંડનું પાપ ફરી વળ્યું. દરબારના મોકમાં પગ મેલવાનો માર્ગ નથી એટલા માણસની મેઢની મળીછે. લોઢાની પાટ ધીખાવી લાલચોળ કરવા ચોગરદમ ધયણો પુકી રહીછે, ઝોળી ઝંડો તધઆર છે હવે નહીં જોટલી જયુજ વખતમાં ઉદયને બદલે આ નગરીનો અસ્ત થવામાં કાંઈ વાર નથી. મુંજળ વગેરે પ્રધાન મંડળ પણ આમથી તેમ દોડા દોડ કરી રહ્યુંછે—હવે થાય તે ખરું.—

ઉદયામતિ—(મનમાં)

શીરષે' અખોષે' કલેજે' બેઠાઉ તુજકું—એ રાગ.

આહા એ મુજ કૃત, હવે એ મુજને સાંભરમું;

પામતાં પૌત્ર બોયોં પુત્ર, આહા મેં એ શું કર્યું: આહા. ટેક.

હવે ઝટ ત્યાં જઈ કરેં ઉપાય એવા પ્રકારનો;

પુત્ર બચે ને પૌત્ર રમાડી લઉં દહાવો સંસારનો; આહા. ૧

આહાહા પશ્યુ બાળક હઠ ને રાજ હ; એ બે બેળાં છે મારે

(૧૬૨)

મીલણદેવી નારક.

[અંક ૫ મે.

મીલણદેવીને નજરે દીકા વિના રાજ નહીં માને તો પછી મારો ઉ-
પાય નથી. અને થઇ પળુ ભુંડી. માટે ઉત્તમ રસ્તો એ છે કે આ
ખબર દોડતા સ્વાર સાથે મીલણને મોકલાવવી અને તે જોઉં કે પો-
તાની અડકલ કેવી વાપરેછે? (પછી પ્રત્યક્ષ) અહો દ્વારપાળ! એક
દોડતો સ્વાર પક્ષી નગરના મારગે મુંક અને તેને કહું કે મીલણદેવી
તેને રસ્તામાં સામી મળશે તેને આ ખબર જલદી આપજે હું ક-
રજુ માહારાજ પાસે જવા તક્યારી કરું છું.

દ્વારપાળ—આજા માતૃશ્રી (એમ કહી જાયછે.)

સહુ જાય છે.

પડદો પડયો.

પ્રવેશ ૧૪મો.

પાત્ર.

સામતુ, ઉદા, રામપંડિત, સહુદેવ જોશી, શુક્રસાસ્ત્રી,
દ્વારપાળ, મહારાજ કરજુ, મુંગલ, ઉદયામતિ,
તેની ઢાશી, નમુંગલા, તેની ઢાશી, પાછળથી
મહારાજ કુમાર સોળાંકી સિદ્ધરાજ.

સ્થળ.

દરબારના દિવાનખાના આગળનો મોટો ચોક માણસોની

મેઢનીથી ભરેલો.

સામતુ—અહો ઉદા મહેતા! આશીષ. આશીષ. આતે આપણુ
રાજાને શું સુખ્યું. બટાઓએ જખર જૂત બરાબી દીધું તે

હવે કેમે કયું નીકળતું નથી ને હુંતો બાન પણ જીવી ગયો છું.
ઉદા—અરે બાઈ! તમેતો મોળા છો. તે આ બધું દેખીને હબકી ગ
યા છો. પણ પેસો મુંઝલ આ તમામ કરાવે છે. તે મોટો
ખટપટી છે. કાણુ જાણે એના મનમાં શુંય હશે. મને ક્યા પા-
ત્રમાં રમતો હશે. હજી જુઓતો ખરા! હમણું દેખાઈ
પડશે.—

સામતુ—(ધીમેથી નિશ્વાસ મુંકીને) હવે શું દેખાવાનું છે, લોકાને!
પાટ ધબધબે છે તેની જવાળા આકાશ સુધી પહોંચે છે. કાળ-
ના કાગડા બાહ્યો દાન લેવાની ભાલચે ઉપરાઉપર મોટાં મોટાં
ટીપણું પાંદડામાં ખોલી આડા ને આવળા થાય છે ને શુકશા-
ન્નીતો માંહી મહોલાતમાંજ રાજને હજી ઓછું જૂન 'ભરાવ્યું'
હશે તે પુરું ભરાવવા બહારજ નીકળતો નથી તે કાળના મોં-
માં દેવા રાજને લખને સાથેજ આવશે. અરેરે! એને એથી
વરસ થયાં પણ હજી મોતથી તો તે ખીતોજ નથી. એમનાં
-હૃદય તે કેવાં હશે.

દારપાળ—(દિઓત્પીતો) ધણી ખમા મેહેરખાન! (કરજુ મહારાજ
આવી સંહાસન ઉપર ખીરાજે છે.)

કરજુ—અહો શુક શાન્ની!

શુકશાન્ની—આચા મહારાજ! હવે વાર નથી.

દારપાળ—મહારાજ! માતૃત્રી પધારે છે.

કરજુ—(એકદમ ઉભો થઈ સામે જઈ બે હાથ જોડી વંદન કરીને
અહો માતૃત્રી! હું આપની આચા પ્રમાણે આજેજ પ્રાશ્નિત
કરું છું. અને તમારા મારાથી જે જે અપરાધો થયા હોય તેને

માટે માશી માયું છું. મને આ વખત માત્ર એટલેજ અદ્રશ્ય છે કે હે માતૃશ્રી ! જે જે માતાઓ પુત્ર માગે છે તે માત્ર તેમનું વૃદ્ધવયમાં પાલન કરવાનેજ. અહો માતૃશ્રી પણ માનસથી તેમાંનું કાંઈ બન્યું નથી એટલે આ પાપતો આ પ્રાશ્ન તથા કદી જશે પણ ઉપર લખ્યું પાપ હું કાળાંતરે પણ છુટી શ નહી. અને હૃદયને ત્યાં પણ મને સર્વે એક અવાજે માતૃ દ્રોહી પુત્ર કહી મારો તિરસ્કાર કરશે. અહો માતૃશ્રી ! હું તમારું રૂધિર પણ ચુશી ગયો છું જેથી આ હાડ પીંજરનાં દર્શનનો મને લાભ મળે છે એ અતદ્રશ્ય છે. અહો માતૃશ્રી ! કદી આકાશના તારા, મારા શરીરપરનાં રૂવાડાં અને વરસાદના ખુંદ લેખું તો તે લેખવા શક્તિવાન છું પણ અહો માતૃશ્રી ! તમે કરેલા ઉપકારો હું સાત જન્મ લેખું અને સાત જન્માંંતરમાં શેષનાગનો અવતાર થાઉ તોપણ સહસ્ર મુખે કરીને લેખવા સમર્થ નથી. અહો માતૃશ્રી ! સર્વ દેવતામાંને દેવીઓમાં આપ મારાં પુજ્ય છો. અહો માતૃશ્રી ! કોઈ કોઈ વખત મેં આપની આજ્ઞા ઉલ્લંઘી હશે પણ મારી યાચનાઓ અંદ્ર માગ્યો હશે તો પાછીનો થાળ પુરી મારા આત્માને આ પે સંતોડ્યો હશે. અહો માતૃશ્રી ! તમારી પ્રાર્થના કયા કયા શબ્દોમાં ગારે કરવી તે પણ મને સુઝતું નથી. હું તમારો દીન અને અચાન બાળક છું. તેપર દયા કરવી ને માશી બક્ષવી એ આપની મહત્વતાનું લૂપ્ત છે. અહો માતૃશ્રી ! હું મોટા અપરાધી છું. પણ આ જગત છોડી દેહ બદલો કરું તે પર નિષ્ઠા કરવા કૃપા કરશો તો આ મારો છેવટનો માગણી

આપ દયાવંતને જારે પડતી નહીં લાગે. કહેવત છે કે પુત્ર કુપુત્ર થાય પણ માતા કુમાતા થાય નહીં—અહો માતૃશ્રી ! મેં મારા પુત્ર ધર્મ ગિલકુલ બ્રજવ્યો નથી અને તેને માટે જ મારું દિ-લગીર છું તેમાં વિશેષ એમ પણ થાય છે કે મારી વંતી મારા પછવાડે આપની સેવામાં સુકી જવા જેવું મને ઇશ્વરે કાંઈ પણ આપેલું નથી જે આપની આશાઓને ઉઠાવે—અહો માતૃશ્રી ! જે દક્ષિણપતિ પુત્રી આપની દાશી આપની સેવામાં છે તેનો પણ કાંઈક હું અપરાધી થયો છું કે તેણે ખીચારીએ પણ મારી મુખમુદ્રાના પ્રતિબીંબનું અવાપિ પરોક્ષપણે પણ દર્શન કરેલું નથી તોપણ તે પોતાની માવિત્રની લાજ અને પોતાનો મારા પછવાડે શો ધર્મ છે તે જો તે સમજશે તો હું આશા રાખું છું કે મારું કામ આપની સેવામાં સદા પુરવનો તરપર રહેશે. કેમકે એ ક્ષત્રાણીનો ધર્મ છે—અહો માતૃશ્રી ! આ જગત નાશવંત છે. તેમાંના તમામ પદાર્થો નાશવંત છે. કાંઈ સાથે આવ્યાં પણ નથી અને જવાનાં પણ સાથે નથી. કેડા-મોર સર્વ જવાના છે અને તેને માટે આ ક્ષણભંજર દેહધારી સંસાર ખીન્ન રૂપમાં હાખલ થાય તેનો અદ્વિશોષ ખરી ક્ષત્રાણી માતાઓ કરતી નથી પણ તેની કિર્તિ જોઈ સંતોષ માને છે કેમકે કિર્તિ એજ અમર છે શિવાય કાંઈ વસ્તુ અમર નથી. અહો માતૃશ્રી ! આપની હયાતી સુધી આ નગરી અનાંધ જાણી તેનું પાલનતો હું બાળક હતો અને મારા પિતાએ એકાંત વાસ લીધો ત્યારે પણ આપજ કરતાં.—એટલે એ જાને મને કાંઈ આપને સુચવવું પડે તેમ નથી કેમકે મારા કામકાજો-

(૧૬૬)

માણસદેવી નાટક.

[અંક ૫ માં.

માં પણ કોઇ વખત પ્રભ તરફની આપની ઉરકેરાતી લાગણી
મેં જોએલી છે તેમાં પણ મારી પછી તે પ્રભ ખચીત દયા
મણી અને ઝોશીઆળી વધારે લાગશે. અહો માણસી ! હવે
આરા માણસું.

ઉદયામતિ—ઓ ! મારા કરણ ! ! (એમ છુમ પાડી કાટે બાજી
પડે છે ને બંનેને મુઠા આવી જાય છે.

મુંબલ—(ઓચીતો દોડતો આવીને નિમ્નાસ મુકીને) ઓહો ! હો !
હો ! હો ! દ્રવ ! (કરી “લમણે હાથ દેખ” બંનેના પાસે
બેસે છે.) આહાહાહા ! (માથુ હલાવીને) ગજબ થયો—ગજબ
થયો—અકરાકેર વરતાયો !

ઉદયામતિ—(થોડી વારે શુદ્ધિમાં આવી એટલે કરણને બેભાન અ-
વસ્થામાં પોતાના જોળામાં લેઈને)

રાગ ચંદન મહીયાગીરીના.

બોલ બોલ અરે મારા બાળ,

મારી વૃદ્ધ અવસ્થા સંબાળ;

હું તો જાણતી નહોતીરે આમ,

વીરા બોલ મારા વીરામ.

૧

મારા લાડકા લાડકવાયા,

તારાં જતન ન હું થી કરાયાં;

જીભ મારી પડી ન કપાઇ,

હું તો અવતરી સરપણી આઇ.

૨

હવે મારે જીવીને શું કરવું,

છે આ જીવવાથી બહું મરવું;

ગોરાં ગાત્ર ગુલાખી જે તારાં,
ભસ્મ થાય બળી ભાષ મારા. ૩

તેતો નજરે જોયું જેણે જાય,
મહીમાં એવી હોય ન માય.
મારું ધડપણ ના રઝળાવ,
બેટા મા કહી મુજને બોલાવ. ૪

મોટા નહોતો ક્યો આજ સારું,
નથી ફાટતું કાળજી મારું;
મારા વહાલા તું હૈ ત્વરાથી;
નથી જોવાતું આ તારી માધી. ૫

તારા પહેલી જે હું મરી જાઉં;
બલી ભાગ્યશાળી કહેવાઉં;
ઢિંકરા તારી સુણી દીન વાણી,
મારી પાંપણે વરસેછે પાણી. ૬

હમયા ઉપર રાખી હુલાવ્યો,
સમય આવવો જાણ્યા ન આવ્યો;
ધીક જીવતરમાં પડી ધૂળ;
કરવા બેઠી નિકંદન ધૂળ. ૭

આહો પરમેશ્વર! વહુ પણ કેહશે કે મારા 'સૌભાગ્યની કાળ
પણ એજ ડોશી થઈ. દુનીયાં પણ મને ફટ ફટ કરશે. અને મારું
જીવતરતો મારું થયુંજ. એમાં નવાઈ શી? ઓ! પરમાત્મા !!!
(કહી મુહાંગત થાયછે)

મુનલ—“રતનાર જેનાં બકે” એ રાગ

કોષ કબૂ નવ કરિયેરે, મન શાંત રાખી ફરિયે.

કોષ સમે શીતલ જળ પીવું, સ્નાન શિતળથી કરિયેરે; મન૦ ૧
 બીનાં વસ્ત્રે લગન કરિયે, અવર નહીં ઉચરિયેરે; મન૦ ૨
 મૌનવૃત્ત કાંતો મોઢે લઈયે, શત્રુ કોષ સંહરિયેરે; મન૦ ૩
 અચળ અડગને કોષ ચલાવે, કુખાવશે જઈ હરિયેરે, મન૦ ૪
 મનમોહન કદિ કોષ ન કરિયે, આવે જશ આપરિયેરે, મન૦ ૫
 કરણ—(જરા શુદ્ધિમાં આવેછે એટલે આંખો ચોળી બેઠો થઇ

આડું અવળું જોઇ સહખર્જુ એકદમ ઉભો થઇ જાયછે.)
 અહોહોહો! આ શું! અહો માતૃશ્રી (મા સામો હાથ કરીને)
 આ શું પુત્ર ઉપરની પ્રીતિ! (સમાસદો તરફ હાથ કરીને)
 આહાહા! એકદમ માતૃશ્રીને મુઠા આવી ગઇ છે. હવે વળી તો
 વળી નહિ તો બસ. એક કરતાં બીજી. અહો! શુકશાસ્ત્રી! વ-
 ણી આ મુઠાં ન વળી તો સ્ત્રી હયા અને માતૃ હયા બંને
 હયા સાથે—તેનું શું પ્રાશ્નિત કરવું?

મુંજળ—અહો રાજેન્દ્ર—હું રક્તો બતાવું તે જો કરો તો તે બ્રા-
 હ્મણીથી પણ ના કહેવાશે નહીં. અને જીવ પણ બંને હાગ-
 રશે. વળી માતૃશ્રી પણ તરતજ બેઠાં થશે.

શુકશાસ્ત્રી—(જોતીંતો વચમાંથી આવીને મુંજળનો ખભો ઝાલી
 ને) હે! હો શું મારા બાધા તમારે તે રાજની મસ્કરી મુલક
 આખામાં કરાવળી છે કે શુ? હવે તો બનવાકાળ હોય તે
 બને પણ એ વાતજ થાય કેમ?

સામતુ—(શુકશાસ્ત્રીને તેનું કાંડું ઝાલી પોતા તરફ ખેંચીને) અરે
 શુકશાસ્ત્રી! મુંજળજીને બોલવા તો ઘો જોઇએ શું કહેછે?

રામપંડિત—(મનમાં તો એમ કે રાંડના પ્રાશ્નિત કરવું અણસારી

નાંખશે તો દાન વગેરે મળવાનું તે મળશે નહીં—તેથી) અરે શુકશાસ્ત્રી! હવે પ્રાશ્નિત કરવું તો ખંધ રહે નહીં પણ જોઈએ! મુનસજી શું કહેછે ?

મુનસ—અરે બટો! તમે પોતાના સ્વાર્થ સાર શીઠ આ એ જીવની હલ્લા લેવા ઉભા થયાછો ને ત્રીજો જીવ મીણુસદેવી તે પણ તમારા પાપમાં જશે. એ પણ કાંઈ ખચશે એમ લાગતું નથી.

શુકશાસ્ત્રી—હ્યો કહો ભાઈ કહો—શું કહેછો ?

મુનસ—હું એમ કહું છું કે હવે આ પ્રાશ્નિત તો થઈ ગયું—કમકે ધખધખતા પાટ ઊપર બેસીને દેહ દમન કરવું એજ એનું તાત્પર્ય હતું તે ઠેકાણે મહારાજ કરણને અને માતૃત્રીને ખંતેને મુછાં આવી એ મુછાં મહારાજ સાહેબને દૈવયોગે વળી તો તે પણ ફરી અવતાર લેવા જેવું થયું અર્થાત પ્રાશ્નિત પુરું થયું.

શુકશાસ્ત્રી—હં! એમતે પ્રાશ્નિત પુરાં થતાં હશે !

કરણ—ના, ના, મુનસજી એમતો થાય નહીં.

મુનસ—સારે બીજું એક બાકી રહેલું આયુષ્ય મહારાજે બિક્ષા માગી પુર કરવું એ તમે બ્રાહ્મણોએજ ખતાવ્યું છે.

રામપંડિત—(રાજ્ય છોડી જવાનું હોવાથી દાન દક્ષિણા મળવાની તે મળશે એવી લાઝમથી) હા! હા! શુકશાસ્ત્રી! એ મુનસજી એ ઠીક કહ્યું. એજ પ્રાશ્નિત કરાવો.

શુકશાસ્ત્રી—યથાર્થ. એની કોણ ના કહે છે—શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે.

કરણ—જુઓ શુકશાસ્ત્રી! પછી ગપ મારતા ન હો.

શુકશાસ્ત્રી—અહો રાજેન્દ્ર! એમ આ બ્રહ્મ સમાજમાં ગપ મરાય ખરું? મારી એંશી વરસે મસ્કરી ના થાય?

(૧૭૦)

મીણલદેવી નાટક.

[અંક ૫ મો.

રામપંડિત—ના રાજેન્દ્ર ! ગપ નથી. શુકશાસ્ત્રીજીનું કહેવું યથાસ્થિત
શાસ્ત્રાનુસારે છે.

કરણ—ઠીક ત્યારે.—

મુંબલ—(માતૃશ્રીના કાનમાં ખુમ પાડીને) ઓહો માતૃશ્રી ! મહારા-
જા માથેથી વિન્ન ઉતરયું.

ઉદયામતિ—(જરા પાસું બદલાવી શુદ્ધિ આવી હોય તેમ કરીને)
ઓહો ! બેટા કરણ (કહી આંખુબાંખુએ જુવેછે).

કરણ—(માતૃશ્રીના સામે જઈને) પ્રણામ માતૃશ્રી ! પ્રણામ !

ઉદયામતિ—બેટા તારું વિન્ન દુર થઈ ગયું ?

કરણ—હા. માતૃશ્રી ! આપના પ્રતાપે.

દાશી—(નહાની ઉમરની હોવાથી) પણ માતૃશ્રી ! એમાં કાંઈ નહી.
મહારાજાજેગી થઈ ચાલ્યા જશે.

ઉદયામતિ—ઓહો ! પરમાત્મા ! (કહી ચીસ પાડી ફરી મુછાંગત
થઈ જાયછે.)

કરણ—(મુંબલના સામું જોઈને) હં હં મુંબલજી ! માતૃશ્રીને ફરી
મુછા આવી. હવેતો હું જાઉં તે પછીજ વાત.—માતૃશ્રીને મુ-
છાવળે તેમ કરજો.

દ્વારપાળ—(ઓગીતો) રાજધિરાજ—નમુજાના નટી બહાર ઉભીછે
તે કહેછે કે મહારાજાને મારે છેલ્લો મજરો કરવો છે.

કરણ—અરે ના કહો. આ બધાં ગીત એનાંજ ગવાય છે.

મુંબલ—(દ્વારપાળને) ના. ના. (કરણને) મહારાજા આ ખખર સાં-
ભળી એ આવેલી હશે. એક ધડીની પણ મુક્ષાકાત. ના કહેશે
તો તે નિરાશ થઈ ચાલી જશે ને તેતું પાપ તમને લાગશે.

માટે ધડીબર એને અંદર આવવાની રજા આપવી જોઈએ.

કરણ—(દારપાળને) ભલે આવવા ઘો.

(દારપાળ જાય છે ને નદી આવે છે)

નમુંજલા—મહારાજાધિરાજ ! ધણી ખમા !

કરણ—(આડું જુએ છે)

કાફી.

નમુંજલા—“હોરી પ્રીતમ વહેલા આવજો રાતે”

પાટણુ કેરા પુરપતિ, શાને ચકાવે આળ. ટેક.

રડા રાણા રાજવીઓને, જાયતાં દેશ વિદેશ;

નટ મુંઝાવ્યો તેં નરપતિરે, ન કર્યું જે કોય નરેશ; પાટણુ૦૧

(પોતે ફરી સામી જાયછે એટલે રાજા ફરી આવજો મોઢે
ઉભો રહે છે. એટલે સામી જાયને)

નમુંજલા—એક પલકને કારણેરે, તારું ગુમાવ્યું તેં સુખ;

મારે અખળાને ક્યાં જાવું, આવળું કરી ઉભો મુખ; પાટણુ૦ ૨

(પાછી પોતે સામી જાયછે એટલે રાજા આવજો મોઢે ઉભો રહેછે.)

નમુંજલા—ભગવાં કરો જે ભૂપતીરે, ભેખ ધરી આવું સાથ;

મારી પધારો મહિપતી, ગુણી ગુજરીના નાથ; પાટણુ.૩

કરણ—(એકદમ તરવાર કાઢીને) અરે ! કાણુ છે આ કમખખત.

નમુંજલા—

કેરબો.

પિયાં ક્યા જાને મેં કાંનહુરે;

કાન હુરે મેં કાન હુરે, પિયા.

પિછાન લેના પદ્મ ભૂપતી;

આપકી મેં મહોરદાર હુરે; પિયા. ટેક.

કરણ—(મોટથી) અરે એ કાન બકબક કરતી હે !

(૧૭૨)

મીચલદેવો નાટક.

[અંક ૫ મો.

નમુંબલા—મે'ને કીયાયા મહિપતિ, નહિ લેના હમેરા નામ;

નટ સખહી ફટફટ કરે, છોરા દિયા હમેરા ગામ; પિયા. ૧

કરણ—કયા રંડી જનતી હે! હમકું મોહમે' ફસા દિયા ઝોર અળ

બડા હુંગ લગાકે બેડી હે.

નમુંબલા—રાવ રાના સખ જનતા હે, મેરા તેરા ધરવાસ;

ઝોરન માંગા દેત અળ, મ્હોરદાર મે' તેરી ખાસ, પિયા. ૦
કરણ—દેખો! હમેરી મ્હોરદાર જનકે આઈ. પિયા પિયા. કયા પાની

પિયા. મે હું હીંદુ શુરવીર ઝોર એ હે મુસલમાન.

નમુંબલા—મદુગારી જનકે કિય, બંધ સખહી સંસ્થાન;

દુત ફરે રાની લોકકે નહિ કરને દેવે જલપાન; પિયા. ૦૩

કરણ—ઉસમે' હમ કયા કરે?

નમુંબલા—રાજ સમાલો રાયજ મે', જતીહું અપને દેશ;

જોગી હોકે ચલે જાગોગે તખ, મે' હોકે જોગન બેસ. પિયા. ૦ ૪

કરણ—અરે નટડી અખીખી સાથ આનેકા બોલતી હે? (એમ કહી

તરવારથી મારવા દોડે છે ને નમુંબલા આધી જતી રહેછે.)

નમુંબલા—પાપ લજોગી આપકો મે', હું અખળાકી જાત;

કાટો અસીસે' રાયજ મે', -હદય હોગી રલિયાત; પિયા. ૦

(એમ કહી કોટમાં હાથ નાંખી વળગી પડેછે ને કરણરાજ તેને

છુટી કરવા તથા તરવારથી મારવા જાયછે એટલે મ્હોર આગળ ધરીને)

ગજલ ઇંદ્રસલાની ઢખની.

વાર મારા રાયજ આ મ્હોર દ્યો હશી;

જાઉછું રવદેશ હું હવે હશી ખુશી;

આપને ધટયું તે કરયું છો મુખતિયાર;

હુંતો અખળા જાતહું, તમે કને લાયાર;

પ્રવેશ ૧૪ મો.]   મીલણદેવી નાટક.   (૧૬૩)

કરણ—(હાથમાં મહોર લઈ મસાલ આગળ જોઈને) હવે રાંડ કુ-
વી પાંસરીદોર થઈ. હવે કહેછે કે જાઉં છું ને આ મહોર લ્યો.
અહો મુંજલા! ભગવી કફની લાઓ.

નમુજલા—મહારાજ! હવે આપને જવાની તૃપ્તિયારી છે. તે વચ્ચે
માં એક વચન માગું છું તે એકે કૃપા કરી મારાં એકાદ બે
ગાયન સાંભળે.

મુંજલા—(કરણને) મહારાજાધિરાજ! એ માગણી કાંઈ મોટી ન
થી માટે છેવટનો વખત સ્વીકારવો જોઈએ.

કરણ—વાર! તરત પુરાં કરવાં બલાગણુ ઘો.

નમુજલા—

ખભાત

ઠાલેરે જોયન મદમાતી ગુજરીયાં—ઝેરાગ.

સતિયાનું સલ પ્રભુ પણુ પરાણુ રાખેરે;

કેમે ક્યું જાય નહીં કરે વાતો લાખોરે—સતિયા—ટેક.

દૂપદિનું સલ ભરી સલા મધ્યે રાખ્યુંરે;

વાણી વધા વ્યાસ ભણું ભાગવતે ભાખ્યુંરે. સતિયા ૧

સગાળશા શેઠ અને હરિચંદ્ર રાયરે,

તારામતિ, દમયંતી, સલવાહી માંયરે. સતિયા ૨

સલવાહી કરણ રાજા, નમુજલા નરીરે;

ભાવે ભગવત ઇછાએ; મળિયે બે બેઠીરે; સતિયા. ૩

(એમ કહી વળી કરણરાજાને બેઠી મળવા જાયછે એટલે

કરણ—પાછે પગલે આધો જઈ ઉભો રહેછે ત્યાં નમુજલા કોટમાં
હાથ નાંખેછે તેથી મહારાજા કરણ ઉઘાડી તરવારે નમુજલા
લાનું ગળું ડાલી ખુમો પાડતો ધધડાવી આગળ કરીને)

અરે અમાગણી! હજી તને સાન નથી એમ કહી તેના કાંધ ઉપર
૨ ઢીચણુ રાખી કફની પહેરવા જાયછે ત્યાં કોષમાં કફની પડી

(૧૬૪)

મીલજીદેવી નાટક.

[અંક ૫ મો.]

નયછે તે લખને નમુનલા સટકરી મોંપર જમો નાંખી દાશીની પાછળ
મેશી નયછે અને દાશી પોતાના પડખામાંથી ઓચીતો મહા તેજસ્વી
કુમાર બાહાર કાઢી માહારાજ કરજીના પગમાં રમતો મુકી દે છે તે
જોઈ મહારાજ કરજી સ્તબ્ધ બની નયછે અને સર્વ પાત્રો તથા
જોનારા વિસ્મયતાને પામેછે.

(મીલજીદેવી અને દાશી ગાયછે)

“ પ્રભુ મ્હોર કર હમ ઉપર” એ રાગ.
અરે માહારાજધિરાજ શોળંડીમણી;
માશીની હમેદ છે આ અરજી શુણી. અરે ટેક.
નથી નથી નમુંનલા આપની દાશી,
કેશીની કુમારી છું હું દક્ષિણ વાશી. અરે ૧
મારા સ્વારથને માટે નટડી થઇ,
સેવામાં નટડી રૂપે હાજર રહી; અરે ૨
લીધેલી મ્હોર મેં પાછી આપને આપી,
પ્રપંચ પિયુ પાસે રમી હું થઇ પાપી. અરે ૩
આપ તણા સકુમાર સિંધરાજ આ છે,
માતૃશ્રી પ્રતાપે થયું સિંધકાજ આ છે. અરે ૪
ધર્મ નથી ગયો ધરાધીશ મનધારો,
પ્રાશ્વિતની વાત પડી મુકો વિચારો. અરે ૫
પુંછો ને આ મુંજલ છે માહસે પિતા,
વંશ વૃદ્ધિ આપની થવા એને ચિંતા. અરે ૬
પ્રપંચનો પ્રકાર જો નિધામાં લેશો,
દયા આણી માશી બક્ષી શાખાશી દેશો. અરે ૭

કરજી—(દિગ્મુદ થઇને) અહો મુંજલ !

મુંજલ—આચા! મહારાજ (કહી માશી માગેછે.)

કરજી—ઓઓનાં ચરિત્રની વાતો અગ્રાધ છે.

મુંબલ—ના માહારાજ એમ નથી ખરી વાત છે. માતૃશ્રીના કાનમાં સિધરાજ આગ્વાનો ભણુકાર જશે તો તેમને મુંઝા વળવી તેમાં વખત લાગશે નહીં.

કરણ—(સિધરાજને તેડી થોડીતાર મશાલે તેનું મોં જોયા કરી ચુબન કરીને) અહો મુંબલ! માતૃશ્રીને ખબર આપો ને કુમારને ક્યો.

મુંબલ—અહો માતૃશ્રી (મોટેથી માતૃશ્રીના કાનમાં યુમ પાડીને) માહારાજ કુમાર સીધરાજ દેવ પધાર્યા.

ઉદયામતિ—(ઓચીંતી બેડી ધઈને) અહો આવો મારા બેટા ! સીધરાજદેવ. તારા ઉપરથી મરી જાઉં મારા વાહાલા (એમ કહી સીધરાજના દુખડાં લઈ પોતે તેડી લઈને) મારી વાધ તો વેલ મીલણ ક્યાં છે.

મુંબલ—અહો માતૃશ્રી! આ નટડીના રૂપમાં બિરાજે છે તે.

ઉદયામતિ—ક્યો બેટા કરણ ! આ તમારો કુમાર અને ગુજરાતનો સોલ્લ કી કુલનો મણી (કહી સીધરાજને કરણ પાસે ખુરશીપર બેસારીને)

ઉદયામતિ—મારૂં દિલ લાગ્યું પઠાણુશું. એ રામ.

વા ! વા ! મીલણ મારી ડાહી તું. ટેક.

તારાં કુટ્ટો વહુ તું ખમે, ખીજ કાણુ એવી થાય; (૨)

કુળ શોભાવું તેં કેશિતું, સાંતયો લાગે તને પાય; (૨) વા ! વા !

કરણ ચુકયો મારો કારમો, નટડીમાં કીધો નેહ; (૨)

નટડી જની નૃપ કુંવરીની, ધર્મ રાખ્યો જતો એહ; (૨) વા ! વા !

તુજ દુખ દેખી મારૂં કાળજી, બેટા ગયું છેક પાછ; (૨)

શાંતી વળી આ સિધરાજથી, હર્ષ જાયછે ઉભરાઈ; (૨) વા ! વા !

જાતું વહુઅર રાખ્યું રાજ તેં, મારી વાધતી તું વેલ; (૨)

અખંડ સોહાગણ તું હજે, ખાસો બજાવ્યો તેં ખેલ; (૨) વા ! વા !

ઉતારો વહુજ પોશાગ આ, ચાર પહેરા રૂડાં ચીર; (૨)

સિધરાજ માણો સહજાય, રાણો હજે શુરવીર; (૨) વા ! વા !

દાહરો.

યાદ કરો દિન આગલા, પણુ જો ઘેયે ધરાય;
જીવતો ભદ્રા પામશે, ખાત્રી આપી થાય. ૧

(એમ કહી પોતે સિંધરાજદેવને ખોળામાં લઇ ખુરશી ઉપર
બિરાજમાન થાયછે ને દાશી ઉભી થઇ મીઝલદેવીના આડો પડદો
ધરેછે એટલે તે ઉડી ચીર વગેરે રાણીનો પોશાગ પહેરી નટડીનો
પોશાગ દાશીને આપેછે. દાશી તે લઇ સભા વિચે રાખેછે તે જોઇને)
કરણુ—

દાહરો.

દુષ્ટ વિકારી કામ છે, એમાં નહિ સંદેહ;
ખાસા ક્ષત્રી પુત્રનો, ગયો નટડિમાં નેહ.
(સભામાં આમાર ઉમરાવને સાકર વહેંચાય છે. સરદારને પો-
પાગ અપાયજે, ભાટ ચારણો કાવ્ય કળાથી સન્માનાં મનરંજન
કરેછે, તેમને શિરપાવો થાયછે અને નોખત વગેરેથી દરબાર ગાજી
રહેવા બાદ મીઝલદેવી સહીત સર્વ પાત્રો કમે કરી ઉભા રહી ગાયંછે)

સલામ.

સલામરે સલામ શાણા સાહેબો સલામ,
સલામતીની સલામ. ટેક.
લ્યોજી પાન ને સોપારી, ખુશગો અત્તરની સારી;
કુલ ગોટા સુગંધદારી, આ છે આપનો મુકામ. સલામ૦ ૧
અહીં પધારશો જ્યારે. કરણુ આવી મોજો ત્યારે;
બલકે આપી ભારે ભારે, નવ ખંડે હોશે નામ. સલામ૦ ૨
મને પ્રભુએ દીધી મલ, દીધો જન્મ કવિ દલપત;
સેવક લહે ન ગતાગત, મારું મોહન છે નામ. સલામ૦ ૩
જેવો કરણુ ભૂપતી, શીયળવંત મહામતી;
એવા છે કચ્છાધિપતી, કવિ લોકોનો વિશ્રામ. સલામ૦ ૪
રૂડો કચ્છ રાજધિરાજ, ખેંગારજી મહારાજ;
એનો કિંકર કવિમાંજ, સ્નેહે કરંછું સલામ; સલામ૦ ૪
(પડદો પડયો.)

શુદ્ધિ પત્રક.

પા.નં.	ઓળ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪	૧૨	શીરમીદગી	શરમીદગી
૧૦	૧૧	ચરણાવ્યું	ચણાવ્યું
૧૧	૫	સિળપ્રરથ	મેવાડ
૧૩	૧૬	વિશેસ માધ	વિશે સમાધ
૨૦	૨૧	નાલે	ના લે
૨૫	૧૩	સેત્રહી	સોલંકી
૩૨	૨૦	એલાવણીમાં રાણી—	પ્રથમ ભખતું નેષએ.
૩૭	૮	પણી	પાણી
૪૦	૬	ધા	ધા
૪૩	૧૧	વદન	વદન
૫૭	૧૮	રખાહો	રખાટો
૫૮	૭	મણીંહીત	મણી રહીત
૫૯	૭	ભર	ભાર
૬૧	૨	મદેર	મદેર
૬૯	૮	પ્રાશાંન	પ્રાશન
૬૯	૧૩	ડીયા	હીયા
૭૦	૧૭	સાહેલીમાં રમતાં	સાહેલીમાં રમત રમતાં
૭૦	૨૨	નરવર	નરવર૩

(૧૭૬)

૭૪	૭	ચંદ્રાપુર	ચંદ્રાપુર
૭૯	૧૬	શીરી	શી
૮૫	૧૪	આલો	આલો
૯૨	૧૪	આણી	પાલખી
૧૧૨	૧૮	હરવર	હળવળે
૧૩૧	૪	પ્ર	પ્રે
૧૫૭	૭	દપતી	દંપતી
૧૫૮	૮	જીભીજી	જાભીજી
૧૬૧	૧૨	ધમણો	ધમણો
૧૬૪	૯	અતાદ્રબ્ય	તાદ્રબ્ય
૧૬૫	૧૨	પુરવનો	પુરવને
૧૭૫	૨૦	છેક પાપ	છે કપાપ

શિવાય અબધુ કે અનુરવાર વગેરેની ચુક હોય તે વાંચનાર
મુધારી ભેશે એવી ઉમેદ છે. તા. સદર.

(૧૭૬)

મોટા બાવનો.

દાહરા.

- મોહન મોટા આશ્રયે, છોટા મોટા થાય;
કંકર નર્મદ સરિતના, શંકર થઈ પ્રાંનય. ૧
- મોટાનાં સંતાન પણુ, મોહન ભાગ્ય વિભિન્ન;
નાચિ પેટ રંભા ભરે, વિપ્તું રમા આધીન. ૨
- મોટા સરખા ના મજે, મનમોહન મહિમાંય;
રાસ રમ્યા ત્રીકૃણુછ, રામ શિયળ ચિત્ત સ્હાય. ૩
- બુદ્ધ કૃત મોટાતણુ, પણુ મોહન વખણાય.
લીલા કીડા કૃણુની, જ્ઞેતાં મુક્તિ મનાય. ૪
- મોહન છોટા જાય મરિ, લઈ મોટાના વાદ;
સિંહ શિર પટકી મરે, યુદ્ધી મેઘનો સાદ. ૫
- યુદ્ધો ગભરૂ કર દડો, જ્ઞે મનમોહન જ્ઞેમ;
મોહ જાળ મોટાનિધી, ત્રિભુવન આંધ્યા તેમ. ૬
- મમતા છોટા મનુષ્યની, મોટા ગણુ ન મનં;
ચક્રાર ચાહ દિલ ચંદ્ર તે, ધરે ન મનમોહન. ૭
- છોટા મોટાથી ધણા, વીંટી વજે અનેક;
વીંટયો જ્ઞે વડવાઈથી, મનમોહન વડ એક. ૮
- મોટાના મનભાવ પણુ, સરખા નહોય હમેશ;
શર ગંગા મોહન છતાં, મોહ્યા ભિલિ મહેશ. ૯
- મોહન મોટા જ્ઞે રિજે, તોપણુ ખપે અદષ્ટ;
-૧૦

જુઓ વિભીષણનું બને, અંજનિમૃત અદ્યૃષ્ટ.	૧૦
મોટેમોટા બ્યાં લડે, છોટા ત્યાં છુંદામ;	
મોહન મહિપતિયો લડે, લશ્કર માર્યાં જાય.	૧૧
મોહન મોટા ખેતરતાં, ઝીણા માર્યાં જાય;	
દશરથ મૃગિયા ખેતરતાં, મુઓ શ્રવણ મુનિરાય.	૧૨
મોહન મહિ લ્યો કહિ કહી, મહિયારી મરિ જાય;	
મોટા ધરની છાશ તે, પોટલિયે વેચાય.	૧૩
ઝીણા કહિ જીતે નહીં, કરિ ચોપટ મોટાંનિ;	
અંગદ વિષ્ટી બર્ધ ગઈ, મનમોહન મનમાનિ.	૧૪
મોહન ન્હાની ના કરે, મોટા કરતાં જૂલ;	
ખેરિંગબાધનની જૂલવું, લાખ રૂપિયા મૂલ.	૧૫
વિસ્તારે નામે વયે, છે મોટાં નરનાર;	
મોહન મોટા જેવલા, દયા ક્ષમા દાતાર.	૧૬
દુષ્ટ શુભ સંગા ધરે, મોટા કર મોહન;	
બલવો બલવાખોરનો, એજ સ્વારી રાજન.	૧૭
મોટાતણા પ્રકાશમાં, ઝીણા નહીં જથ્થામ;	
ધંકુના આભાસમાં, તારા ક્યાં વરતાય.	૧૮
કદી આળ કરિયે નહીં, મોટાંની મોહન;	
હશિ ટાળે તો હેતુપણ, નહિતો કાઠિ વિધન.	૧૯
મોહન યુધ મોટાં થકી, કદી ન આદરો કાઠ;	
પ્રાણ મયો પત, પલિ ગઈ, લંકે દશાનન ખોઈ.	૨૦
મોહન સ્પર્શ વડાંતણો, કરે દુઃખી કાં ન્યાલ:	

મીઠ ખેરીંગ કલકતના વડા હિસાબીની.

ઉધાર અહસાને ધમો, બળિ પેઠો પાતાળ.	૨૧
મોટાંકેરી મહેરનું, પેખ્યું ક્યું પ્રમાણ;	
ઠપ્પણની છાંયડી, કેરું કશું પ્રમાણ.	૨૨
મોહન મોટાના ધણ, ઝીણા વડા ન થાય;	
એ મોટાથી વડ અધિક, વડવાધ વડ થાય.	૨૩
મોહન હદ મુકે નહીં, જો મુકે મોટાય;	
ન તજે નિધિ હદ જો તજે, પૃથ્વી પ્રલે થાય.	૨૪
મોહન મોટાઓતણું, ઝીણા ખાજ જઈર;	
મુપિક બક્ષ મોરીંગનું, મોરીંગ બક્ષ મયૂર.	૨૫
મોહન મોટાંની નજર, કરે કાંઈનું કાંઈ;	
દિનકર દ્રષ્ટિ શશિ સમિપ, શુકલપક્ષ કહેવાધ.	૨૬
મોટા વાચ્યું ના કરે, સે મનમોહન જોઈ;	
કાને જાણા હાથિયા, રક્ષા શુણ્યા તહિ કોઈ.	૨૭
જો મોટા મોહન કરે, નેટ એજ ગણ ન્યાય;	
માણસ મારે કેશરી, ખુદરતિ નિયમ મચાય.	૨૮
મુજે મોઢે જોઈયે, કરે વડા જો કાર્ય;	
નહિં ખોલ્યામાં શુણ્ય નવ, મનમોહન સંભાર.	૨૯
મોટાને સમજાવતાં, લાભ મજે નહિં સેશ;	
મનમોહન નધિ મેં શુણ્યો, મિંહ સમિપ હાપદેશ.	૩૦
બેદ બચ્યાં ખાણજી બતાં, મોટાનાં મોહન;	
બેદ બચ્યાં હંતૂ બાબા, દેખો કરી વહન.	૩૧
મોહન પેટ વડાતણું, કળનાં નહીં કળાય;	
તાગ નિર્ધિના પેટનો, કહી ન આંખો ક્યાંય	૩૨

મોહન વાત વડાંતણી, વિશ્વ ઝોજ વિનાશ;	
રાજ્ય વિરધની વારતા, ગુન્હો ગણાય ખાસ.	૩૩
મન બદલે મોટાં તણું, કંચનનણી કુટેવ;	
મોહન કર ભંડાર પણ, માગે ભીખ મહાદેવ.	૩૪
સમજ્યાવિણુ કદી ના કરે, મનમોહન મોટાય;	
આલેખ્યું થાવા અવસ, સીતા યુધ લંકાંય.	૩૫
મોહન મુખ બોલે નહીં, બળે વડા જરર;	
ભાવ્યો ન કહે ભક્ત પ્રભુ, ન કહે પાપી ! દુર !	૩૬
રક્તા મોટા લોકના, ન્યારા છે મોહન;	
વિલોક વાટ વિમાનની, ધણુણુ બંધ ગગન.	૩૭
મોટા જોટું ના કહે, કુટો પડે કહેનાર;	
મોહન દીવસની કહી, રાત્રી રાજકુમાર.	૩૮
જોટાતણું ખરે કરે, બે મોટા મન ચલાય;	
આગાંશની કર પૂર્ણિમા, મોહન પાટણુમાંય.	૩૯
મોહન મોટાંને નહીં, દોષ કરી અડનાર;	
સૂર્ય ચંદ્રને સ્પર્શી, નથિ સૂતક નડનાર.	૪૦
ઝોનું નાહ ઉપહાસ્ય જે, રૂચે વડાંને રાહ;	
મોહન ખડેરાવ કિધ, પારેવાં વિવાહ.	૪૧
હાસ્ય રૂપનું હારદે, મોટાંનું મોટુંજ;	
મોહન પારેવાંતણું, હારઃ શુદ્ધ હતુંજ.	૪૨
કરિયે મોટા જે કહે, થાય ન કરે વડાય;	
મોહન ગીતા માનિયે, ગિરિવર કર ન ધરાય.	૪૩
ચાગે ચડે વડાંતણે, મોહન ઘોઘ ખાપ;	

પતંગને ચાળે ચડયો, ક્યારેક દોર કપાય.	૪૪
મોહન કહિયે કાયદા, વડાતણા મન ભાવ;	
ખાપ ગુન્હામાં કેઢ ત્યાં, ખેટો કેઢ વટાય.	૪૫
નહાના કેરી રીશ શી, મોટા પર મોહન;	
ધુઅડ આંખ મીચી ફરે, માર્તંડને નહિ મન.	૪૬
સૂક્ષ્મ ન દેખે જન વડા, અડિને વરતા હોય;	
મોહન હરિત ના જુએ, તનપર કીડી તોય.	૪૭
મોહન મોટાનો વધુ, મહિ મંડળ મહિમાય;	
ખોટી શેઠ તન સાંકળી, મહિમાં ખરિ ગનાય.	૪૮
મોટાની પાછળ જુઓ, છોટા સુખી સદાય;	
પિયે વળુધા શેઠડી, મોહન એરંડાય.	૪૯
કો વહેલા મોડા ફળે, ન ફળે મોટા કોય;	
મોહન આંખા રાણમાં, કાનકુમાર પણ હોય.	૫૦
ખામી એ ખુદરતતણી, મનમોહન તું માન;	
જોરાવર જિમ ગરિયની, ને મોટાના કાન.	૫૧
છોટા કરિ શું ગુણુ કરે, વડા શું જાણે ગુણુ;	
મોહન કિયા હિસાબમાં, મહાસાગરમાં લુણુ.	૫૨

~~આવા~~ આવા સાતસો દોહરા કરવા મારો નિચાર છે પણ તે જો ઉપરના દોહરા કોઇ દાના ગ્રહસ્થને પસંદ આવે ને અવલ મદદ આપવાની ઇચ્છા જણાવે તો તે પર મુક્તતી રાખ્યું છે. તા. સદર.

મોહનલાલ.

સમાપ્ત.

